

ESp

Espais Terminològics 2009

Terminologia i variació
geolingüística

en primer **terme**.8
Papers

Espais Terminològics 2009

Terminologia i variació geolingüística

Direcció de la col·lecció:
Rosa Colomer i Artigas

Coordinació:
F. Xavier Fargas Valero

Edició d'aquest volum a cura de:
F. Xavier Fargas Valero

Fotografies i tractament de les imatges:
Henar Velázquez Montané

Espais Terminològics 2009

Terminologia i variació geolingüística

Actes de la jornada del 12 de novembre de 2009

TERMCAT, Centre de Terminologia

Biblioteca de la Universitat de Vic. Dades CIP:

Espais Terminològics 2009 : Terminologia i variació geolingüística : Actes de la jornada del 12 de novembre de 2009

p. ; cm. - (En Primer Terme ; 8. Papers)

Bibliografia

ISBN 978-84-9766-378-6 (Eumo)

ISBN 978-84-393-8422-9 (TERMCAT)

I. Jornada Espais Terminològics (3a : 2009 : Barcelona) II. TERMCAT, Centre de Terminologia III. Col·lecció 1. Català - Variació 2. Dialectologia 3. Geografia lingüística 4. Llenguatge i llengües - Variació
804.99-087

Disseny de la coberta: Eumogràfic

Maquetació: Victòria López

Primera edició: juny de 2010

© dels textos, els autors

© d'aquesta edició:

Eumo Editorial. C. de Perot Rocaguinarda, 3. 08500 Vic

Tel. 93 889 28 18 - Fax 93 889 35 41

www.eumoeditorial.cat - eumoeditorial@eumoeditorial.com

-Eumo és l'editorial de la Universitat de Vic-

TERMCAT, Centre de Terminologia

Diputació, 119. 08015 Barcelona

www.termcat.cat - informacio@termcat.cat

Imprès a Liberdúplex

Dipòsit legal: B-30.287-2010

ISBN Eumo Editorial: 978-84-9766-378-6

ISBN TERMCAT: 978-84-393-8422-9

Queda expressament prohibida, sota les sancions establertes per la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, tant si és feta per reprografia o per tractament informàtic com per qualsevol altre mitjà o procediment. Queda igualment prohibida la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA DE CONTINGUTS

Presentació	9
Programa de la jornada	13
1. Variació geolingüística, terminologia i estàndard Ramon Sistac i Vicén	15
Variació geolingüística i terminologia en altres llengües: el cas del castellà	41
2. Aspectos para la consideración de la variación geolin- güística en la terminología del español Joaquín García Palacios.....	43
Variació geolingüística en els diccionaris i les classifi- cacions	65
3. La variació geolingüística i la traducció de la <i>Classifi- cació internacional de les malalties</i> (CIN-9-MC): una perspectiva pancatalana Vicent Montalt	67
4. L'experiència del Gabinet de Terminologia de la Universitat de les Illes Balears M. Magdalena Ramon.....	81
5. Els dialectalismes en el diccionari normatiu (DGLC, DIEC1 i DIEC2) Carolina Santamaria	105
6. La variació geolingüística als diccionaris de l'Enciclo- pèdia Montserrat Torras	119
Variació geolingüística en la comunicació especialitzada	127
7. El cas dels noms catalans de les plantes Joan Vallès	129

8. Diversitat lingüística i gestió dels noms dels productes de la pesca	
Jordi Lleonart	151
9. La variació geolingüística. Els termes de geografia física	
Vicenç M. Rosselló	163
Variació lingüística en el context global	173
10. Variació geolingüística en un context global	
Isidor Marí.....	175
11. Arduïtat del treball lexicogràfic i terminològic	
Joan Veny.....	191
Variació geolingüística en els noms de plantes: un exemple aplicat	197
12. Un breu recorregut per l'exposició «Terminologia i variació geolingüística en els noms populars de plantes»	
Maria Àngels Bonet, Maria Antònia Julià, Joan Carles Villalonga.....	199
Índex general	211

Presentació

Teniu a les mans el tercer llibre de la sèrie Papers, la qual, en el marc de la col·lecció En Primer Terme, pretén difondre entre el públic interessat reflexions, propostes i estudis d'especialistes vinculats a la terminologia que poden servir per a ampliar les perspectives d'anàlisi en aquesta disciplina. En concret, aquest volum recull les aportacions que van fer els ponents convidats als III Espais Terminològics, la trobada de caràcter biennal que el Centre de Terminologia TERMCAT convoca per afavorir l'intercanvi d'idees sobre aspectes relacionats amb la terminologia.

La primera edició dels Espais Terminològics es va dur a terme l'any 2005, i tenia com a centre d'atenció el concepte de normalització terminològica. La segona edició, que es va fer a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans el 7 de novembre de l'any 2007, es va dedicar al tractament dels manlleus. I aquesta tercera, que va tenir lloc a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona el 12 de novembre del 2009, es va centrar en la variació geolingüística en terminologia.

Com destacava el programa de mà de la jornada, se sol considerar que els llenguatges d'especialitat, l'àmbit propi de la terminologia, no presenten una variació geolingüística gaire accentuada, especialment en comparació amb la que trobem en el lèxic comú. De tota manera, i com es pot descobrir amb la lectura de les ponències aplegades, la variació geolingüística també és un fet en terminologia, i planteja tot un conjunt d'interrogants metodològics. És bo representar tota la variació que es pot documentar en certs camps? Quina seria la millor manera de representar-la? Hi ha casos en què resulti imprescindible reduir la variació? Amb quins criteris es pot fer una selecció de formes?

Són interrogants com aquests els que van empènyer el TERMCAT, ara ja fa més de dos anys, a plantejar-se si en el procés

de normalització de la terminologia es tenia prou en compte la perspectiva geolingüística i es garantia prou sistemàticament que les noves propostes denominatives s'adeqüessin a les diverses varietats dialectals. Fruit d'aquesta preocupació, i amb el vistiplau de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, pel maig del 2008 es va incloure en el procés ordinari de normalització la figura dels assessors geolingüístics, amb la voluntat d'assegurar que en la presa de decisions de normalització les grans varietats geogràfiques de la llengua hi fossin representades. Aquests assessors són membres de la Secció Filològica, designats per la mateixa Secció, i revisen totes les propostes que fa el Consell Supervisor abans que siguin definitives, amb l'objectiu que no entrin en contradicció amb cap dels usos tradicionals de les grans varietats del català. Per continuar avançant en aquestes reflexions, i amb la voluntat de conèixer de primera mà el punt de vista d'usuaris i especialistes, es va escollir la variació geolingüística com a tema per als III Espais Terminològics.

En aquestes actes s'han agrupat les ponències segons la distribució de les intervencions durant la jornada. Per tant, en primer lloc es reproduïx el text preparat per Ramon Sistac, professor titular de dialectologia de la Universitat de Lleida, membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i assessor geolingüístic del Consell Supervisor del TERMCAT, en el qual presenta un estat de la qüestió sobre les relacions que es poden establir entre terminologia, variació geolingüística i estàndard.

A continuació, la ponència del professor de terminologia de la Facultat de Traducció i Documentació de la Universitat de Salamanca Joaquín García Palacios ofereix una visió sobre el fenomen de la variació geolingüística en la terminologia de l'espanyol.

Les intervencions següents s'han agrupat en dos blocs, tal com es van presentar a la jornada. En un primer bloc, trobareu una aproximació a la variació geolingüística en els diccionaris i les classificacions, amb els textos de Vicent Montalt, traductor especialitzat en medicina i professor del Departament de Traducció i Comunicació de la Universitat Jaume I, amb una dissertació basada especialment en la seva experiència de treball en la traducció al català de la *Classificació internacional*

de malalties; Magdalena Ramon, coordinadora del Gabinet de Terminologia de la Universitat de les Illes Balears, amb un text basat en l'experiència en la producció de materials terminològics del Gabinet de Terminologia; Carolina Santamaria, cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, que va centrar-se en les actuacions dutes a terme en les diverses edicions del diccionari normatiu respecte de la variació geolingüística; i Montserrat Torras, directora de l'àrea de Diccionaris d'Enciclopèdia Catalana, que va tractar sobre l'experiència en aquesta empresa de llarga tradició lexicogràfica.

Un altre bloc d'intervencions es va fixar en les repercussions que podia tenir la variació geolingüística en les comunicacions especialitzades pròpies d'alguns dels àmbits d'especialitat en què aquesta variació és més evident. Les ponències foren a càrrec de Joan Vallès, catedràtic de botànica de la Universitat de Barcelona, que va presentar les seves reflexions i experiències relacionades amb la docència i el treball en botànica; Jordi Lleonart, biòleg pesquer vinculat a l'Institut de Ciències del Mar, també va fer el mateix respecte de la ictionímia; i Vicenç Roselló, catedràtic de geografia de la Universitat de València, que va versar sobre els termes més lligats al territori.

Isidor Marí, director de la Càtedra de Multilingüisme Lingüamón de la Universitat Oberta de Catalunya, membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i exdirector del TERMCAT, va presentar una conferència amb les seves reflexions a l'entorn de la variació geolingüística en terminologia, emmarcada en el context general de la variació lingüística, i va llançar algunes propostes per a la gestió d'aquesta variació.

Finalment, es recull també el text amb què Joan Veny, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona, membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, president del Consell Supervisor del TERMCAT i especialista reconegut en aquest àmbit concret, va cloure l'acte.

Les perspectives ofertes per tots aquests especialistes, provinents de totes les àrees del domini lingüístic català, es van complementar durant la jornada amb una exposició feta a partir del material recollit en el marc del projecte *Noms catalans de plantes*, que duu a terme un equip d'especialistes dirigits per Joan Vallès i que edita el TERMCAT. Com que la difusió en format de llibre d'aquesta exposició resultava poc clara, se n'ha recollit

la informació en l'article que clou aquestes actes, preparat pel mateix equip que es va encarregar de l'exposició.

Recollim els textos en la llengua en què cada ponent els va presentar, encapçalats també amb una breu informació sobre l'autor. Els assistents a la jornada podran observar que, en algun cas, els textos que trobem en aquestes pàgines són una mica més llargs que els que es va tenir ocasió de presentar durant l'acte, perquè els autors han pogut completar-ne algun aspecte o incloure-hi algun dels punts que aquell dia no van tenir temps de desenvolupar.

Agraïm a la Universitat de Barcelona la col·laboració en l'organització de la jornada, i a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya el suport rebut. Estem convençuts que l'interès de les ponències presentades, que ja va comportar una nombrosa inscripció, farà que aquestes actes tinguin una bona acollida entre el col·lectiu de professionals vinculats d'una manera o d'una altra a la terminologia.

Centre de Terminologia TERMCAT

Programa de la jornada

espaist**term**inològics

Terminologia i variació geolingüística

Barcelona, 12 de novembre de 2009
Universitat de Barcelona (Aula Magna)

Organització:

Amb el suport de:

Amb la col·laboració de:

El Temcat convoca els III Espais Terminològics, un punt de trobada, diàleg i debat sobre aspectes clau de l'àmbit terminològic per a professionals de l'assessorament lingüístic, la traducció, la comunicació, la gestió de la informació, la terminologia, la investigació i la ciència, i en general per a tots els agents socials que fan ús de la terminologia com a vehicle comunicatiu en la seva vida professional.

En aquesta convocatòria es vol fer atenció a la **variació geolingüística en terminologia**. És prou sabut que, en general, la terminologia no presenta una variació geolingüística gaire accentuada, especialment en comparació amb la que presenta el lèxic comú. Malgrat aquesta tendència general, hi ha força neologismes que es crea amb recursos com ara l'especialització semàntica, la derivació, la composició o la sintagmació. Tots aquests recursos pertanyen de formes de la llengua general, i per tant la presència de variants geogràfiques hi és perfectament possible. A banda d'això, en determinats àmbits del coneixement com la botànica, la ictiologia, la geografia, etc., les variants d'aquesta mena són especialment freqüents.

Quin és el tractament més adequat que s'ha de donar a aquesta variació en les obres terminològiques? S'han de recollir totes les variants? S'han de marcar d'alguna manera? Quina presència tenen les variants geolingüístiques en la comunicació especialitzada oral i escrita? Fins a quin punt aquesta variació pot interinir en les possibilitats d'implantació efectiva en l'ús de les propostes neològiques?

En aquesta jornada, diversos especialistes provinents dels diferents territoris de parla catalana presentaran les seves aproximacions a aquest terreny. També s'oferirà la visió de com s'ha tractat aquest aspecte en català, i es dedicarà un espai a l'intercanvi i al debat, des del coneixement que la variació lingüística és una realitat que demana als professionals que s'hi encaren un coneixement i uns criteris d'actuació coherents.

Il·lustrarà la jornada una petita exposició, basada en el projecte *Norms de pluries*, en el qual la variació geolingüística és especialment present.

Terminologia i variació geolingüística

Mati

9 h Acolida dels participants

9.30 h Obertura

Bernat Joan, secretari de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya

Joan Martí i Castell, president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i

primer rector de la Universitat Rovira i Virgili

Gemma Fonrodona, vicerectora d'Estudants i Política Lingüística de la Universitat de Barcelona

Rosa Colomer, directora del TEMCAT

Ramon Sistac, professor titular de dialectologia catalana de la Universitat de Lleida i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

Confèrència: **Variació geolingüística, terminologia i estàndard**

Pausa i cafè

11 h

11.30 h Bloc 1: **Variació geolingüística en altres llengües: el cas del castellà**

Joaquín García Palacios, professor titular de terminologia de la Facultat de Traducció i Documentació de la Universitat de Salamanca

Bloc 2: **Variació geolingüística en els diccionaris**

Moderador: **Jordi Bover**, cap de l'Àrea de Recerca Sectorial del TEMCAT

Hi intervenen:

Vicent Montalt, traductor especialitzat en medicina i professor del Departament de Traducció i Comunicació de la Universitat Jaume I

Magdalena Ramon, coordinadora del Gabinet de Terminologia de la Universitat de les Illes Balears

Carolina Santamaria, cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans

Catalans

Montserrat Torres, directora de Dicionaris d'Enciclopèdia Catalana

Dinar

14 h

Tarda

15.30 h Bloc 3: **Variació geolingüística en la comunicació especialitzada**

Moderadora: **Gloria Fontova**, cap de l'Àrea d'Assessorament del TEMCAT

Hi intervenen:

Joan Vallès, catedràtic de botànica de la Universitat de Barcelona

Jordi Lleonart, biòleg pesquer, Institut de Ciències del Mar (ICM)

Vicenç Rossello, catedràtic de geografia de la Universitat de València

Isidor Mari, director de la Catedra de Multilinguisme Llinguamón-UOC i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

Confèrència: **Variació lingüística en el context global**

17 h

18 h

Obertura de l'acte

Rosa Colomer, directora del TEMCAT

Joan Veny, president del Consell Supervisor del TEMCAT i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

Pequita Sanvicen, directora de Planificació i Foment de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya

Confèrència: **Variació lingüística en el context global**

Obertura de l'acte

Rosa Colomer, directora del TEMCAT

Joan Veny, president del Consell Supervisor del TEMCAT i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

Pequita Sanvicen, directora de Planificació i Foment de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya

Confèrència: **Variació lingüística en el context global**

Obertura de l'acte

Rosa Colomer, directora del TEMCAT

Joan Veny, president del Consell Supervisor del TEMCAT i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

Pequita Sanvicen, directora de Planificació i Foment de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya

Organització: **Jordi Bover**, **Rosa Colomer**, **Sandra Cuadrado**, **Xavier Fargas**, **Gloria Fontova**, **Cara Gual**, **M. Antònia Julià**, **Dolors Montes (Temcat)**

1. Variació geolingüística, terminologia i estàndard

Ramon Sistac i Vicén

RAMON SISTAC I VICÉN

Doctor en filologia catalana per la Universitat de Barcelona i professor titular de dialectologia catalana de la Universitat de Lleida, on dirigeix l'Oficina de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu. Des de 1999 és membre numerari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i assessor geolingüístic del Consell Supervisor del

TERMCAT. Ha publicat diversos treballs sobre dialectologia romànica, aspectes sociolingüístics del català d'Aragó, el pellarès i el ribagorçà, el català occidental en els registres formals, l'estandardització de llengües i dialectes en situació minoritzada, les fronteres lingüístiques i dialectals versus les fronteres polítiques, els parlars pirinencs catalans, aragonesos i occitans, així com nombrosos articles d'opinió i una reduïda obra narrativa. És també director de l'àrea de Llengua i Lingüística del Centre d'Estudis Ribagorçans i pertany a la Iniciativa Cultural de la Franja.

Terminologia i geolingüística no són termes que, d'entrada, semblen lligar gaire. És per això que el tema proposat avui no és pas fàcil d'abordar. Per dos motius. Primerament i en el pla més personal, perquè sovint m'ha tocat parlar, en fòrums similars, de les relacions entre *dialecte* i *estàndard*; tan sovint que crec que ja he esgotat les possibilitats de dir-hi alguna cosa realment nova. En segon lloc, perquè precisament la terminologia (tal com insinua la introducció del programa de mà de la jornada) és un tema especialment «aspre» per a ser tractat des de l'òp-

tica dialectològica. Dit d'una altra manera, la terminologia no és especialment procliu a la variació dialectal. La terminologia com a tal; la seua gestió i planificació, encara menys. La meua col·laboració com a assessor del Consell Supervisor del TERMCAT, en aquest sentit, bé prou que m'ho demostra: els meus serveis tan sols generen intervencions molt puntuals; gairebé tangencials i secundàries, diria. Però la ciència i el coneixement, malgrat tot, han d'avançar ni que siga a través de passos lents. Em limitaré a cenyir-me al tema que se m'ha demanat, tot assumint el risc de repetir-me ostensiblement i d'arribar a conclusions «poc espectaculars» o decebedores. Al capdavant, la realitat és la realitat, tant si és decebedora com si no ho és, i no hi ha més cera que la que crema. En som prou conscients els dialectòlegs, que, al costat de troballes gratificants, sovint ensopeguem amb la monotonia de parlars molt anivellats i, en conseqüència, «poc exòtics». Però per al lingüista l'exotisme no és un valor científic, i totes les varietats estudiades són igual d'importantes i serveixen igualment per a fer avançar el coneixement, que és el nostre objectiu últim. Així doncs, proposo una sèrie de reflexions que, tot i ser prou conegudes i poc originals, potser aportaran alguna llum, algun matís nou que ajudarà a entendre millor aquest difícil encaix entre terminologia i dialectes.

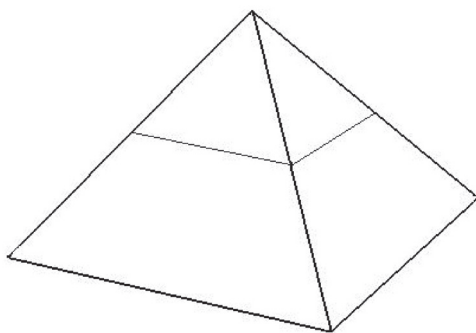
Començo amb una reflexió que prové de la història de la llengua o, potser millor, de la història de les llengües. La llengua és un magma. Aquest gran artefacte comunicatiu que vehicula la nostra socialització i, en conseqüència, caracteritza la nostra espècie entre les altres, és extraordinàriament variable, canviant, inestable i glutinós. I, alhora, precisament pel fet que és un mecanisme social que garanteix la comunicació entre els individus, és dipositari del coneixement i la tradició, i reforça la solidaritat entre els diferents membres del grup, rep constantment una pressió homogeneïtzadora. Pot semblar aparentment una contradicció, però aquesta dicotomia és la causa que en el nostre món hodiern les llengües —els idiomes— tinguen la fesomia que tenen, es diferencien entre elles i, al mateix temps, presenten graus variables d'homogeneïtat interna. Si la *tribu*, en un estadi determinat del nostre gènere, era el tipus d'agrupació estratègica d'individus que s'interrelacionaven entre ells i, en conseqüència, devien tenir un llenguatge similar que alhora els diferenciava dels altres individus d'altres grups o tribus, la

nació, sense entrar en més precisions terminològiques, n'és l'hereva, representa l'adaptació actual d'aqueixa estratègia i porta com a conseqüència l'existència d'idiomes diferents que faciliten i afermen la relació entre els membres del grup.

En el nostre món proper, l'evolució del llatí pot servir ben bé com a exemple de la contraposició d'aqueixes dues tendències. Malgrat la seua diversitat dialectal d'origen, malgrat les diferències en la cronologia de la seua expansió pel que després va ser la Romània, als nostres ulls d'avui ens sembla evident que una única llengua, segurament amb intercomprensió entre totes les seues varietats, es va estendre per un territori molt gran com a conseqüència de l'expansió romana. A pesar de les tendències evolutives naturals, a pesar de l'heterogeneïtat dels substrats, podem entendre que una determinada unitat funcional va perviure mentre les estructures de l'Imperi van ser prou fermes. Posteriorment, quan aquestes estructures es van afeblir i fins i tot van arribar a la seua completa desaparició, aqueix immens territori romanitzat va assolir un estatus lingüístic «magnàtic», possiblement similar al que devia haver tingut el llatí abans de l'aparició del diguem-ne «fet nacional» romà, però estès per una àrea geogràfica molt més gran, exposada a tota mena d'influències atomitzadores. Aquest nou estatus només va poder ser modificat, al llarg dels segles, per l'aparició d'unes noves estructures de control polític, econòmic i social, aquestes diverses i d'un abast geogràfic molt menor que les anteriors.

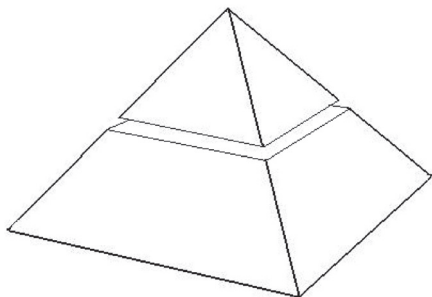
La creació dels nous mecanismes de control social i, doncs, lingüístic és també un procés lent i complex. En un moment determinat, Europa no devia conèixer altres fronteres lingüístiques que les que marcaven, i encara marquen, els actuals *continua* lingüísticodialectals (romànic, germànic, eslau...). Dins de cada contínuum, determinats centres econòmics (bàsicament mercats), jeràrquics (preeudals) i sobretot religiosos (monestirs) devien actuar com a centres de difusió de les innovacions que s'anaven generant dia a dia. Cal interpretar que, dins d'aquest nou ordre, açò va representar un primer corrent homogeneïtzador, per bé que tot plegat devia arribar molt apaïvat als indrets més o menys equidistants o que, per un motiu o altre, rebien influències de pols diferents. Les actuals fronteres lingüístiques entre llengües de la mateixa família devien trigar encara, en conseqüència, força temps a arribar.

Una situació, al capdavant, gens sorprenent. La societat altmedieval no era pas simple. Segurament no presentava el mateix nivell d'estratificació de la d'època romana, però no podem oblidar l'existència de moviments religiosos, culturals i artístics de gran importància (només cal pensar en el romànic!) i complexíssimes operacions politicomilitars d'un abast que avui no dubtaríem a qualificar d'internacional, com els diversos intents de refer l'Imperi d'Occident, la reconquesta ibèrica o les croades. La continuïtat, tanmateix, del llatí com a llengua escrita i cerimonial —sobretot després de la *renovatio* carolíngia— va retardar considerablement l'aparició (o, si més no, la consolidació) de models alternatius. Tan sols la poesia lírica dels inicis del segon mil·lenni (galaicoportuguesa i, sobretot, occitana) permetrà l'existència efímera d'«assaigs» del que més endavant seran les noves koinés. En tot cas, aquestes experiències no trenquen la relació funcional de diglòssia entre les varietats romàniques parlades i el llatí formal o, al seu torn, l'occità trobadoresc, relació que podríem resumir segons l'expressió de Vallverdú: «dues llengües, dues funcions».¹ Segles abans, la correlació entre llatí culte (almenys el que coneixem, reflectit en la producció escrita conservada) i llatí parlat popular a començaments del primer mil·lenni devia haver estat, doncs, força semblant a aquella que s'estableix entre l'estàndard i el col·loquial en les llengües modernes, i que representem esquemàticament amb la imatge de la piràmide:

1. VALLVERDÚ, Francesc. *Dues llengües, dues funcions?: La història contemporània de Catalunya, des d'un punt de vista sociolingüístic*. Barcelona: Edicions 62, 1970.

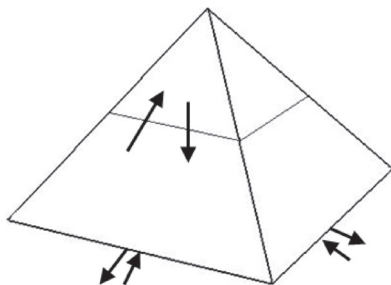
Pel contrari, mil anys després la continuïtat entre ambdues varietats (en aquest cas, llatí i romànic) s'havia trencat:

El panorama canviarà totalment durant el procés que mena de la baixa edat mitjana al Renaixement. El llatí esdevé obsolet per a les noves necessitats comunicatives de les ciutats, de la naixent burgesia, del comerç, de la navegació... D'altra banda, l'Església i el poder feudal cedeixen terreny davant la consolidació de la monarquia com a institució base de l'ordre social. Un procés que clourà el Renaixement amb la identificació de la monarquia amb l'Estat. La conseqüència (socio)lingüística de tot això serà la reaparició del contínuum entre la llengua escrita i la parlada amb l'ascensió sistemàtica de les llengües romàniques (i les no romàniques també) a l'escriptura. La diferència amb els primers segles de la nostra era és que, a partir d'ara, ja no hi haurà *koiné* sinó *koinés*, amb una situació que, malgrat les dificultats tècniques, intento representar amb aquesta imatge:

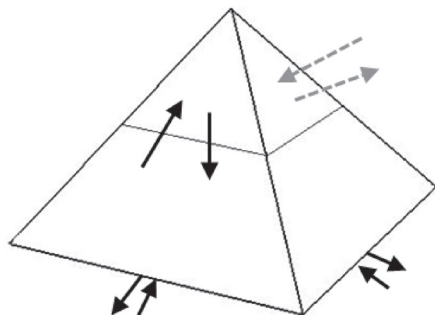
en la qual la piràmide ha estat substituïda per multitud de piràmides, les cúspides de les quals (les llengües escrites) sobreïxen pel damunt de la situació magmàtica que encara es deu donar en la base, situació que s'anirà afeblint en funció de l'aparició de les noves fronteres estatals (encara que aquestes no seran realment operatives fins ben entrat el segle XIX). Serà a partir de la consolidació d'aquests nous models que es produirà un procés de retroalimentació entre els dos estrats piramidals (a partir d'ara, *col·loquial* i *estàndard*, tot prescindint de matisos terminològics i per tal de simplificar):

Segons aquest altre esquema, aplicable a cada una de les piràmides (que corresponen a les diferents llengües romàniques, si més no a les estabilitzades) l'estàndard naix del col·loquial, per ascensió, però al seu torn condiciona cada vegada més aquest darrer, a causa de la seua funció modèlica.² Des d'aquest punt de vista, i en un procés que arrenca de la baixa edat mitjana, és tot el conjunt de la llengua qui ascendeix, tot abandonant lentament però constant aqueixa situació magmàtica. Cal notar que a la base, malgrat tot, les mútues influències entre els diferents idiomes, veïns o no, i ja siga per adstrat o superstrat —aquest molt més productiu en el cas de les llengües en situació de minorització—, són constants, i açò és especialment productiu en el cas del lèxic. Una qüestió diferent és si aquest

2. NADAL, Josep M. «La llengua de veritat: Repensar l'ortografia». A: MARTÍ i CASTELL, Joan; MESTRES i SERRA, Josep M. (ed.). *El llibre i la lectura: Una revolució en la història de la humanitat: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2005)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007, p. 135-150.

mercadeig es produeix també entre les llengües estàndard respectives:

Ací les situacions han estat molt diverses en funció de la història de cada llengua. En principi, l'adopció de llatínismes, hel·lenismes, i la creació de neologia, no acostumen a ser gaire divergents. Les innovacions tecnològiques generades en un indret determinat i els productes idiosincràtics solen resoldre's lèxicament en les llengües properes per la via del préstec o, en algunes ocasions, per la de l'adaptació. Hi ha, però, llengües (o, més aviat, planificadors lingüístics) que, en un moment determinat de la seua història, han practicat l'aïllacionisme. Així l'hongarès, després de la reforma dels *neòlegs*, encapçalada per Ferenc Kazinczy (1759 – 1831).³ O, en un procés molt més modern, l'intent d'establir una norma escrita única per a l'aragonès, amb la consagració de termes procedents del col·loquial allà on les altres llengües romàniques utilitzen llatínismes. Així *alazetal* ('fonamental', d'*alazez* 'fonaments d'una casa') o *rechira* ('recerca', de *rechirar* 'cercar alguna cosa en un calaix, armari, etc., tot remenant-lo').⁴

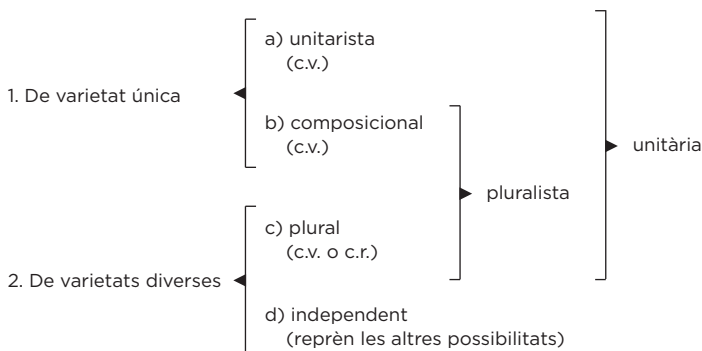
3. ANDERSON, Benedict. *Comunitats imaginades: Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. València: Afers: Universitat de València, 2005. [Trad. de M. Àngels Giménez: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York, 1983].

4. BAL, Santiago. *Curso alazetal d'aragonés*. Zaragoza: Librería General, 1981.

El que sembla clar és que, de tots els elements lingüístics, el lèxic és aquell que pot saltar més fàcilment d'una llengua a una altra. Per tal d'explicar-ho, fem-hi un incís. Hem de considerar universalment acceptat, si més no des del punt de vista de la ciència i del sentit comú, que qualsevol llengua serveix per a expressar qualsevol concepte, tot seguint el precepte democràtic que totes les llengües tenen la mateixa categoria i, en conseqüència, mereixen la mateixa consideració i generen els mateixos drets en els seus parlants. Ara bé; també és prou evident que no totes les llengües disposen del lèxic necessari per a descriure conceptes que no els són idiosincràtics, culturals o relacionats amb l'entorn immediat. Afortunadament, també totes les llengües poden suplir aquestes mancances amb l'adaptació de lèxic forà (mitjançant els *xenismes*) o, si és el cas, amb la neologia. Així, per posar exemples des de l'evidència més diàfana, el nostre català disposa de les paraules *kiwi*, *atol*, *tsunami* o *pizzicato* al costat de *maquinari* ('hardware'), *programari* ('software') o *jardí d'infants* ('kindergarten'). El fet que les llengües minoritzades, per absència d'una varietat d'ús formal consolidada o universalment acceptada, i per la interposició en els àmbits d'ús que li haurien de ser propis de la varietat formal de la llengua expansiva, presenten una entrada massiva de formes d'una altra llengua, des del punt de vista estructural canvia ben poca cosa. La llengua modificarà la seua fesomia d'origen, però continuarà aportant solucions —interferida, això sí— útils per a donar abast a qualsevol necessitat comunicativa. Pel que fa a la resta d'elements lingüístics no lèxics (fonètica, morfologia, sintaxi...) entren, en principi, com a elements de mercat en un procés molt més lent, excepte en el cas d'aqueixes llengües fortament interferides. No és ara el moment, però, d'analitzar-ne les causes i les conseqüències.

Ara bé, si podem entendre com funcionen els mecanismes que regeixen aquest «mercadeig» lèxic entre llengües i hi podem establir unes constants més o menys universals, també hauríem de poder analitzar i interpretar allò que s'escunça portes endins de l'idioma. Dit d'una altra manera, hauríem de saber si hi ha també uns mecanismes compartits de gestió del lèxic terminològic o, més aviat, cada llengua presenta una situació específica difícil d'extrapolar. Val a dir que tot apunta en la segona direcció.

Hem de partir de la base que la tipologia de la relació entre els dialectes i l'estàndard hi és determinant. El fet que la llengua referencial siga composicional o no i, sobretot, que siga poli-mòrfica o no en marcarà clarament la tendència. Situem-nos, com si fos en un mapa, en l'esquema de Xavier Lamuela sobre els diferents tipus d'estàndard:⁵

(c.v.) és *codificació de varietat* («produeix una varietat o una sèrie de varietats codificades») i (c.r.) és *codificació de registre* («produeix formes codificades. A la pràctica, cada parlant disposa d'una versió codificada de la seva varietat habitual»);⁶

De fet, la tria d'un model o altre sol estar subjecta a condicionants ideològics. La situació és prou evident quan una llengua que encara no ha consolidat al cent per cent el seu model es troba subjecta a diverses tendències, contraposades, que representen opcions diferents que corresponen a un distint signe ideològic i àdhuc polític, com exemplifica Josep Àngel Mas en relació a les diverses opcions en la codificació del català valencià:⁷

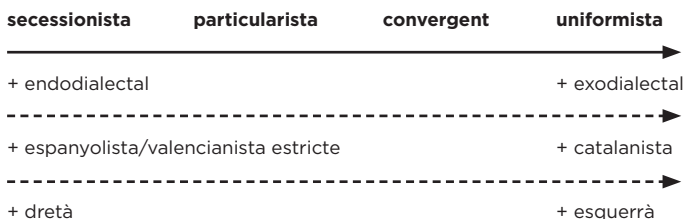
5. LAMUELA, Xavier. «Les menes de codificació lingüística: La noció de codificació de registre». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida: 1 i 2 de juny de 1991*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991, p. 15-30.

6. LAMUELA, Xavier. «Les menes de... », p. 24.

7. MAS, Josep Àngel. *El morfema ideològic: Una anàlisi crítica dels models de llengua valencians*. Benicarló: Onada, 2008, p. 123.

La qual cosa, segons l'autor, permet de fer-ne una lectura directament política en funció de les alternatives triades:⁸

En una aplicació descriptiva i neutra al català, a partir bàsicament de l'obra publicada de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i del gruix de la bibliografia existent des del final de la dictadura ençà, podríem definir l'estàndard des dels següents paràmetres:

- composicional (~)
- policèntric (~)
- convergent

Tot això lliga perfectament amb allò que la Secció Filològica ha definit com el «caràcter flexible de l'estàndard oral»: «Les propostes que ací es formulen han estat elaborades pensant en un estàndard polimòrfic i de caràcter composicional, d'acord amb els principis que han inspirat la normativa catalana, que ha pogut ésser assumida sense dificultats pels catalanoparlants arreu».⁹ Pel que fa a la nostra apreciació sobre els tres paràmetres, cal aclarir que, al meu parer, l'estàndard català és relativament *composicional*; ja que, d'una banda, ha comptat amb la participació de tots els dialectes en el seu procés

8. MAS, Josep Àngel. *El morfema...*, p. 12.

9. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*. Vol. 1, *Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990, p. 11.

constitutiu, però també és ben bé cert que el català central hi ha tingut un pes determinant, molt superior si més no al dels altres dialectes, dit siga ara sense entrar en valoracions de cap mena. És *policèntric*; però també això es pot relativitzar. És innegable que el pes de la capital s'hi ha fet sentir. Catalunya, i per extensió els altres països de llengua catalana també, té una estructura centralista heretada de l'Estat, agreujada (si és que és lícit l'ús d'aquest verb) per la diferència en les dimensions entre la conurbació barcelonina i la resta del territori. I finalment és *convergent*, i ací no hi he posat el signe de relativitat perquè crec que aquesta és la voluntat majoritària entre tots els que participen en la gestió de la llengua comuna, però també és cert que de vegades es produeixen situacions, o es donen actituds, que no van clarament en aquesta línia.¹⁰

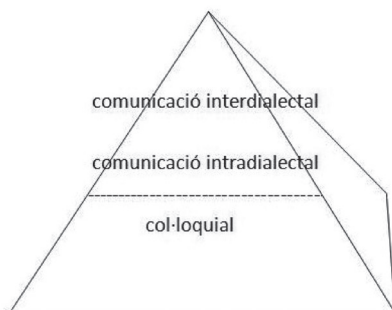
Tornant a la proposta de la Secció Filològica, aquesta dóna força importància, en el moment de la tria de formes, al context comunicatiu. Així s'hi distingeix l'*àmbit general* de l'*àmbit restringit*: «Com a norma, hem considerat *propri de l'àmbit general* qualsevol tret lingüístic vigent almenys en dos dels cinc dialectes territorials (això és, septentrional, baleàric, central, nord-occidental i valencià). Rarament un fenomen exclusiu del dialecte central és considerat propi de l'àmbit general atenent al pes demogràfic i cultural d'aquest dialecte [...]. Són considerats propis d'un àmbit restringit aquells trets característics d'un determinat dialecte però proveïts de prestigi en el seu àmbit i que en conseqüència són recomanables quan la locució va dirigida a un auditori lingüísticament uniforme.»¹¹

De fet, tot i que aquests àmbits comunicatius fan referència a la relació entre locutor i interlocutor, no seria gaire agosarat de posar-ho també en consonància amb el registre. És ben cert que els parlants cultes, fora del seu marc geogràfic o en les comunicacions interdialectals o extradialectals, tendeixen naturalment a apaivagar o a «minorar» el seu deix o la seua forma d'expressar-se amb la intenció primera de garantir la intercomprensió, amb la qual cosa s'està fent una selecció funcional més

10. En aquests casos, hom sol pensar en les polèmiques, adés al·ludides, sobre el cas valencià o sobre altres territoris perifèrics, però de vegades les actituds parcialment divergents es donen també de Catalunya estant.

11. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA. *Proposta...*, p. 12.

o menys conscient de formes, seguint aproximadament aquest altre esquema piramidal:

Un cop aclarit això, encara hi ha un altre aspecte que em sembla rellevant. En el moment de filtrar els elements per a produir l'ascensió des del dialecte a la llengua estàndard, hi ha una jerarquia. No tots els elements lingüístics tenen el mateix valor simbòlic a l'hora d'identificar la procedència geogràfica dels parlants. Al meu entendre, aquesta gradació es realitza de la següent manera:

- **fonètica:**

- identificador geogràfic de la llengua oral (l'entonació funciona com a identificador local)

- **morfologia:**

- identificador geogràfic de la llengua escrita

- **sintaxi:**

- no s'hi associa cap identificació

- **lèxic:**

- identificador social/cultural, no geogràfic

Des d'aquest punt de vista, és la fonètica allò que traeix la nostra procedència. De fet, el vocalisme és el que marca les dues grans maneres de parlar el català (oriental i occidental). Per això, dins el món de la fonètica i la fonologia, encara podríem fer una altra gradació:

- **vocalisme** (*tònic – àton*)

- el vocalisme, per la seua incidència en l'estructura sil·làbica de les paraules, actua d'identificador geogràfic principal, i marca la divisió dialectal

- **consonantisme**

- la llengua estàndard catalana presenta un alt grau d'homogeneïtzació en el seu consonantisme

De ser certa, doncs, la nostra hipòtesi, la conservació de la fonètica vocàlica autòctona (amb tota la casuística que caldria descriure-hi) garantiria un nivell simbòlic d'identificació dels parlants amb la varietat autòctona. La morfologia és important, però té molta més incidència sobre la llengua escrita que sobre la parlada. En aquest sentit, a banda dels demostratius, els numerals i alguna qüestió derivada de la formació de plurals, l'únic problema real és l'excés de polimorfisme en la flexió verbal (subjuntius, incoatius...). Pel que fa a la sintaxi, els parlants no solen ser gaire conscients de les diferències geogràfiques, i tanmateix és el camp de batalla principal entre lingüistes i correctors posicionats ideològicament. El lèxic, altrament, és una mica paradoxal, perquè hi ha paraules amb un molt alt valor simbòlic, però en conjunt no són gaires. El lèxic té, doncs, una mica el valor de «les teules del teulat», i afecta mínimament la fesomia o la façana de la llengua. Per això qualsevol llengua pot assumir una gran varietat geolèxica, especialment en els camps més patrimonials, per bé que s'haurà de restringir considerablement en la terminologia utilitària, industrial, científica, etc., com veurem més endavant.

Encara un apunt sobre l'ortografia. En principi, sembla un tema resolt parcialment ja des del temps de Fabra i les normes de 1913, i definitivament a partir de la firma de les normes de Castelló de l'any 32. Al marge d'aventures secessionistes que no prendré en consideració, encara queda un tema que considero força mal resolt, o resolt en fals, per bé que en els darrers anys hi ha hagut algun lleuger progrés. Es tracta de l'accentuació gràfica de la *e* procedent de la *Ē* i de la *Ī* llatines, que donen el triple resultat dialectal en català (*s[e]ba*, *s[ɛ]ba* o *s[ə]ba*). L'existència de dues tradicions gràfiques constitueix un inconvenient massa visible i una complexa rêmora d'ordre tècnic. Tot i això, en els darrers anys, com a mínim, hi ha hagut un cert

reconeixement explícit del problema des de la normativa. Així la *Gramàtica* provisional de l'Institut d'Estudis Catalans en fa esment:¹²

En la tradició ortogràfica valenciana és corrent escriure l'accent agut (en comptes del greu) damunt la e tònica corresponent, d'acord amb la pronúncia pròpia dels parlars occidentals: *café, cinqué, comité, mossén, comprén, cortés, francés, admés, pretés; atényer, véncer, véiem, créiem*. Tanmateix, es manté l'accent greu en l'interrogatiu i el relatiu tònic *què* i la conjunció *per què*, i en uns pocs mots proparoxítons com *València* o *série*.

L'altra cara de la moneda, com el reflex en un espill, la dona l'Acadèmia Valenciana de la Llengua:

D'acord amb la pronunciació d'altres parlars, també s'ha introduït entre alguns sectors valencians l'hàbit d'usar l'accent greu en paraules com les anteriors, amb l'objectiu de reduir les divergències amb les grafies generalitzades en la resta del nostre idioma. Encara que es pronuncien amb e tancada, és admissible escriure amb accent greu els casos següents:

a) Les paraules agudes en -es que no dupliquen la s en formar el plural: *anglès, francés, comprés, admés, cortés, il·lès* (en canvi, tot i duplicar la s en la forma de plural, s'escriuen amb accent greu *interès, estrès i espès*).

b) Els numerals ordinals i altres paraules acabades en -e: *cinquè, sisè, alè, cafè, obscè, serè* (tanmateix, s'escriuen sempre amb accent agut *cabriolè, consomé, macramé, peroné, puré, suflé, ximpanzé*).

c) Les formes de la tercera persona del singular del present d'indicatiu d'alguns verbs de la segona conjugació i altres paraules acabades en -en: *aprèn, comprèn, depèn, ofèn; amèn, edèn, mossèn* (en canvi, s'escriuen sempre amb accent agut *atén, entén, pretén i encén*).

d) Els infinitius acabats en -èixer, -èncer, -ènyer: *conèixer, merèixer, parèixer* (amb l'excepció de *créixer* i de *néixer*); *convèncer, vèncer, atényer, estrènyer*.

12. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, [2010]. <<http://www2.iec.cat/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>> [Consulta: 15 novembre 2009]

e) La segona i la tercera persones del plural dels imperfets d'indicatiu amb accent en el radical: *fèiem*, *fèieu*, *crèiem*, *crèieu*.

f) I les paraules planes acabades en *-ol*: *pèsol*, *tèrbol*, *terratrè-mol*, *sègol*, *trèvol*, *cèrcol*, *grèvol* (en canvi, s'escriu sempre amb accent agut *cérvol*)¹³

Algunes utilitats informàtiques, com és el cas de la sèrie de programes de traducció i verificació SALT de la Generalitat Valenciana,¹⁴ marquen el camí del que en un futur serà la gestió d'aquesta duplicitat, en permetre la configuració de les preferències per part de l'usuari, tot triant entre una opció o l'altra. Mentrestant, la major part de les eines de traducció, correcció i verificació són un autèntic desgavell que afecta molt especialment la morfologia. Fins al punt que hi ha programari que s'ofereix en versió catalana i en una versió «valenciana» diferent, com és el cas de WordCorrect o ABC.

És evident que la codificació de la diversitat interna del català topa amb qüestions simbòliques, de vegades clarament orientades políticament, difícils de resoldre des dels òrgans de planificació i de gestió de la normativa. Són qüestions que porten de vegades a la presentació de varietats diferents de la mateixa llengua com si es tractés de llengües diferents. Així ho podem comprovar en algun web privat (i de vegades també algun de públic) que tenen un accés en *català* i un altre de diferent en *valencià*, encara que després els continguts, en qualsevol de les perspectives, no justifiquen la duplicitat de versions, com és el cas d'aquest text corresponent a Supermercats Mercadona:¹⁵

13. ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. *Gramàtica normativa valenciana*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 48.

14. *Salt 4.0* [en línia]. València: Generalitat Valenciana. Servei d'Assessorament Lingüístic i Traducció, [2010]. <http://www.edu.gva.es/polin/val/salt/apolin_salt4.htm> [Consulta: 10 novembre 2009]

15. *Qué és Mercadona?* [en línia]. [València]: Mercadona, [2010]. <<http://www.mercadona.es/corp/cat-html/empresa.html>> [Consulta: 15 novembre 2009]

QUÉ [sic] ÉS MERCADONA? És una companyia de distribució, integrada dins del segment de supermercats, de capital 100% espanyol. El seu president executiu és Juan Roig. A nivell nacional, és present a 46 províncies d'15 comunitats autònomes amb una xarxa de 1.236 supermercats (1/9/09). Durant el 2007, la facturació va ser de 13.986 milions d'euros, un 15% més que el 2006. Les seves instal·lacions i clients són atesos per més de 62.000 persones en tota la cadena, de les quals els 100% estan en situació de fixos. Els supermercats, amb una sala de vendes d'uns 1.300 metres quadrats de mitjana, responen a un model de comerç urbà de proximitat, amb un ampli assortiment en alimentació (fresca i seca), drogueria, perfumeria i menjar per a animals domèstics.	QUÈ ÉS MERCADONA? És una companyia de distribució, integrada dins del segment de supermercats, de capital 100% espanyol. El seu president executiu és Juan Roig. A nivell nacional, està present en 46 províncies d'15 comunitats autònomes amb una xàrcia de 1.236 supermercats (1/9/09). Durant el 2007 va aconseguir una facturació de 13.986 milions d'euros, un 15% mes [sic] que l'any 2006. Les seues instal·lacions i clients són atesos per més de 62.000 persones en tota la cadena, de les quals els 100% estan en situació de fixos. Els supermercats, amb una sala de vendes d'uns 1.300 metres quadrats de mitjana, responen a un model de comerç urbà de proximitat, amb un ampli assortiment en alimentació (fresca i seca), drogueria, perfumeria i menjar per a animals domèstics.
---	---

No és, tanmateix, una situació insòlita en el món romànic. Vegem sinó com el portuguès presenta un autèntic joc a tres que pot arribar a fer embogir els verificadors. Tenim ací un text extret de la Wikipedia en sengles versions, gallega i portuguesa. Al marge de l'etern problema de la divergència entre aquestes dues variants del galaicoportuguès, es pot observar en la versió portuguesa (ho he marcat amb cursiva) aquelles formes que el verificador (configurat en portuguès de Brasil) marca com a errors:¹⁶

16. «Unión Europea». A: *Wikipedia: A enciclopedia libre* [en línia]. St. Petersburg, Fl.: Wikimedia Foundation, 2010. <http://gl.wikipedia.org/wiki/Un%C3%B3n_Europa> [Consulta: 10 novembre 2009]

A Unión Europea ten moitas actividades, entre as que destacan a creación dun mercado europeo único (ou sexa unha unión aduaneira), dunha moeda única (adoptada por 12 dos 25 Estados membros) e dunha política agrícola, pesqueira, comercial e de transportes común. A Unión Europea desenvolve tamén varias iniciativas para a coordinación das actividades xudiciais e de defensa dos Estados Membros, así como trata de equiparar o desenvolvemento das diversas rexións mediante compensacións económicas, e de fortalecer a propia unión creando vínculos culturais e de cooperación por medio de programas específicos de mantemento de proxectos a escala europea e intercambio de persoas.	A União <i>Europeia</i> tem muitas <i>actividades</i>, entre as quais se destacam a criação dum mercado único europeu (ou seja uma união aduaneira), duma moeda única (<i>adoptada</i> por 12 dos 25 Estados membros) e políticas agrícola, pesqueira, comercial e de transportes comuns. A União <i>Europeia</i> desenvolve também várias iniciativas para a coordenação das <i>actividades</i> judiciais e de defesa dos Estados Membros, bem como trata de equiparar o desenvolvimento das diversas regiões mediante compensações financeiras, e de fortalecer a própria união criando vínculos culturais e de cooperação por meio de programas específicos de manutenção de <i>projectos</i> à escala <i>europeia</i> e intercâmbio de pessoas.
---	---

Fins i tot les llengües més establertes poden tenir problemes de determinat nivell, especialment en tot allò que fa al lèxic. Vegem aquest text de l'escriptor mexicà José Baig:¹⁷

Si uno tiene frío en México, pide una chamarra. En Bogotá resuelve el problema con una chaqueta. En Buenos Aires haría falta una campera, pero no porque hace frío sino porque está fresco.

«União Europeia». A: *Wikipédia: A enciclopédia livre* [en línia]. St. Petersburg, Fl.: Wikimedia Foundation, 2010. <<http://pt.wikipedia.org/wiki/União Europeia>> [Consulta: 10 novembre 2009]

17. BAIG, José. «Un mismo idioma». A : *Mariela Eula - Traducciones* [en línia]. [S.l.] : Microsoft, 2010. <<http://eulatranslations.spaces.live.com/blog/cns!96D6DB85F63908FD!489.entry>> [Consulta: 09 novembre 2009]

Y ojalá los problemas de comunicación entre nosotros —que hablamos el mismo idioma— terminaran ahí.

Por increíble que parezca, en Venezuela hay que morderle la concha al mamón para poder disfrutar de una fruta tropical. Es decir, hay que romperle la cáscara o la corteza con los dientes, para chupar la pulpa dulcísima adherida a la semilla.

Más increíble todavía: en México la cajeta se vende en frascos cuidadosamente alineados en los supermercados. Y tiene especial prestigio la que viene de Celaya, en Guanajuato. Dicen que no por nada ese estado es la cuna de la Independencia. Lo que pasa es que la cajeta —en México— no es otra cosa que el arequipe de los andinos o el dulce de leche de los conosureños.

En la il·lustració següent es pot comprovar la diversitat de noms que tenen els productes agrícoles segons el dialecte espanyol corresponent:

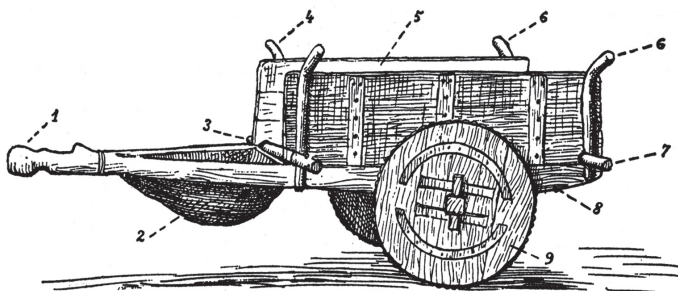
Així doncs, tenim un mateix producte (que en català en podem dir *mongetes* o *fesols*) etiquetat en castellà com a *frijoles*, *judías*, *alubias*, *habichuelas*, *porotos* i *fréjoles*, segons provinga de Mèxic, Aragó, Castella, Andalusia, Argentina o Perú. Així defineix i resol aquesta geosinonímia la Real Academia Española:¹⁸

frijol o **fríjol**. 'Planta leguminosa, de fruto en vaina y semilla en forma de riñón'. También designa el fruto y, especialmente, la semilla. Tiene dos acentuaciones válidas: la aguda *frijol*, mayoritaria en el uso, y la llana *fríjol*. Es voz de uso general en América, aunque en los países de América del Sur, especialmente en la Argentina, el Uruguay y Chile, se emplea con preferencia el quechuismo *poroto*. Las variantes *frejol* y *fréjol* son menos usadas, salvo en el Ecuador (donde la forma *fréjol* alterna con *poroto*) y el Perú (donde se emplea con preferencia la aguda *frejol*). En España, los términos *frijol* y *frejol*, con sus variantes llanas, solo se emplean en algunas regiones, ya que los términos de uso general son *judía* y *alubia*.

El català, doncs, al marge d'aqueixes qüestions simbòliques, no és una llengua desproveïda d'eines unificadores, o que estiga mal situada per comparació amb les altres llengües companyes de viatge. Evidentment, això és fruit d'un procés històric, d'un important llegat literari i, sobretot i a efectes terminològics, d'una tradició lexicogràfica consolidada. En aquest sentit, penso que no ha estat prou ben valorat l'esforç d'unificació terminològica que, d'una manera més aviat implícita, trobem a les pàgines del *Diccionari català-valencià-balear*.¹⁹ Selecciono uns exemples del tractament exquisit que hi podem trobar pel que fa a la terminologia. Primerament, com podem observar a l'entrada **carro**, la il·lustració ens informa del lèxic dialectal associat al camp semàntic:

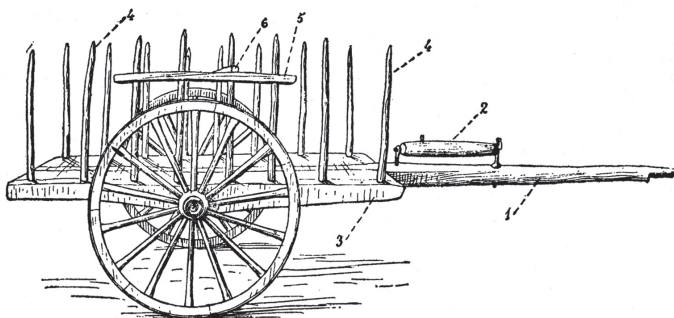
18. «Frijol». A: REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. ASOCIACIÓN DE ACADEMIAS DE LA LENGUA ESPAÑOLA. *Diccionario panhispánico de dudas*. Madrid: Santillana, 2005. També disponible en línia a: <<http://buscon.rae.es/dpd1/>>

19. ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. *Diccionari català-valencià-balear: Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals*. Palma de Mallorca: Moll, 1985. 10 v.

CARRO DE RODA PLENA (Mallorca)

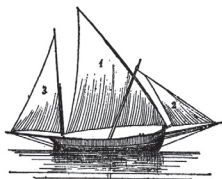
1, nas;—2, sarrieta;—3, capcional de davant;—4, maimó de davant;—5, banda;—6, maimó de darrera;—7, capcional de darrera;—8, escala;—9, roda.

CARRO DE PAGÈS (Cerdanya)

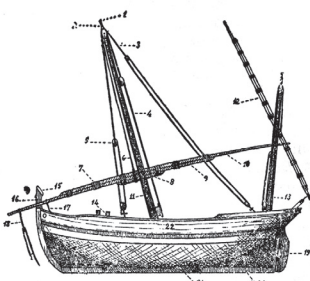
1, timó, camatimó;—2, torn;—3, braç;—4, pal;—5, palmella;—6, palmella.

Però, quan es tracta d'un camp molt més específic perquè és més especialitzat, no es dóna a tot el territori i té moltes més implicacions d'ordre tècnic, el que s'hi fa és una acuradíssima feina de recollida i fixació, cosa que permet realment de codificar una terminologia específica del camp semàntic sense restriccions d'ordre geogràfic, com és el cas de la il·lustració que acompanya l'entrada **barca**:

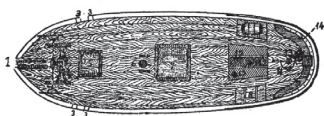
BARCA DE MITJANA (veles)

1, mestra;—2, pollacra;—3, mitjana

BARCA DE MITJANA

1, galeta;—2, espigó;—3, corona;—4, guindares;—5, cùrries de brandar;—6, amants;—7, tapetes de les enginyes;—8, quimelca;—9, car;—10, pena;—11, pal mestre;—12, antena de la mitjana;—13, pal de la mitjana;—14, bitons;—15, cap de mort;—16, lobaix;—17, orsapop;—18, davant;—19, pala del timó;—20, quilla;—21, escoes;—22, obra morta.

BARCA DE MITJANA (vista de pla)

1, cap de mort;—2, batallol o botaló;—3, 3, bitons;—4, molinet;—5, corredera de la cambra;—6, abre mestre;—7, quarters;—8, quarter;—9, galliner;—10, bomba;—11, canya del timó;—12, balou o bolou;—13, abre de la mitjana;—14, civiller.

I encara va més enllà de la terminologia. Les formes cultes, els neologismes, préstecs, paraules no populars i tot allò que no pertany al llenguatge patrimonial, va sempre acompanyat de la pronúncia figurada de les tres capitals del territori (Barcelona, València, Palma). De fet, ens trobem davant del primer treball que intenta definir com és l'estàndard oral, amb criteri composicional, policèntric i convergent, com podem observar a l'entrada **ignorància**²⁰ (malgrat que segurament avui aplicariem aquests criteris de manera diferent):

IGNORÀNCIA f.

Estat d'ignorant; cast. *ignorancia*. A qui Déus a dada rahó, e usa de desraó e d'ignorància, Llull Cavall. 10. Moltes coses són en què cau mils ignorància que sciència, Metge Somni III. Gràcies a la ignorància de les coses dolentes, Rosselló Many. 50.

REFR.—a) «La ignorància és atrevida».—b) «La ignorància no excusa de pecat».—c) «Ignorància indeguda no té disculpa».—d) «La ignorància és arribada, i li han feta gran entrada».

20. Tots tres exemples consultables a: ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll, 1985. 10 v. També disponible en línia a: <<http://dcvb.iecat.net/>>

FON.: ignurànsia (Barc.); ignorànsia (Val.); innorànsi (Palma).

ETIM.: pres del llatí **ignorantia**, mat. sign.

De fet, el que estem veient no és res més ni res menys que el comportament natural que té la terminologia catalana davant la variació dialectal. Comparem, per exemple, el text d'aquesta recepta:

Allipebre

Ingredients:

- un quilo o quilo i mig d'anguiles
 - 250 gr d'oli
 - una cabeceta d'all
 - 100 o 150 gr de pinyons
 - pebre roig, sal, vitet i aigua
 - una llesqueta de pa fregit
1. En una paella o cassola, l'oli ben calent, se sofrig una llesca prima de pa, que es trau ja ben fregida i es deixa a part.
 2. Se sofrigen tot seguit els alls, sense pelar i amb un tall pel mig.
 3. Un poc després es tira la culleradeta de pebre roig, (es remena tot), i de pressa l'aigua —un mig litre—, una fulla de llorer, la sal i uns trossets de vitet, al gust.
 4. Després de bullir vuit o deu minuts, es posen les anguiles netes, (sense cap, espellades, desbudellades, rentades i trossegades).
 5. En un morter s'haurà preparat prèviament una salsa, matxucant amb el boix o picamà uns quatre alls pelats i crus, amb un poc de sal, els pinyons i el julivert ben tallats, tot i fent-ne una pasta; s'afegeix la llesca de pa fregit i es continua matxucant el conjunt fins aconseguir una mena de crema dura, la qual, aclarida amb unes cullerades de brou o d'aigua, s'escampa per damunt del bull de la paella, i es deixa coure tot fins que les anguiles estiguen cuites.
 6. El brou deu haver quedat reduït a una pura salsa no aigua-losa.
 7. Pot servir-se en cassoles planes, d'obra, individuals.
- (L'allipebre és boníssim fet amb llucets; i no cal dir, amb llagostins).²¹

21. DOMÍNGUEZ BARBERÀ, Martí. *Els nostres menjars*. València: Vicent Garcia Editors, 1981.

En general, el lèxic culinari tradicional i, per extensió, del camp, presenta molta variació geolectal, per bé que aquesta sol obeir a una certa lògica. Els productes alimentaris que vénen de fora tenen en la nostra llengua una gran diversitat de sinònims dialectals (per exemple, *trumfa*, *patata*, *pataca*, *trumfo*, *creïlla*...) o de variants d'un mateix ètim (*tomata*, *tomate*, *tomaca*, *tomàquet*, *tomàtec*, *tomàtic*, *pomata*, *tomàtiga*, *domàtiga*...). Pel contrari, la *carxofa*, com a producte autòcton (de fet, no és res més que un card local domesticat), té poquíssima varietat, tret de l'afegit es- (*escarxofa*) molt propi de la zona de Barcelona i, en general, del català central. És una bona demostració del lligam indissoluble que hi ha entre llengua, cultura i medi. Pel que fa al nostre exemple, és interessant de fer servir l'opció «sinònims» del processador de textos²² damunt la paraula *vitet*. Les alternatives que ens proposa són: *bitxo*, *coralet*, *pebre de banyeta*, *pebre de cirereta*, *pebrot coent*. I cal entendre que el diccionari de sinònims d'un processador de textos és un referent de la llengua estàndard, no pas un recull de la variació dialectal...

Contràriament, podem comparar amb el que ens diu el Cercaterm del TERMCAT²³ si hi consultem el castellanisme *embrague*:

Terme consultat: **embrague**

Respostes: **34**

1. **a mig embragatge** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció > Sistemes de transmissió
2. **arbre d'embragatge de grapes** Enginyeria industrial > Enginyeria mecànica > Elements de màquines
3. **bomba d'embragatge** Indústria > Indústria mecànica > Components d'automoció
4. **bomba d'embragatge** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció
5. **coixinet d'embragatge** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció
6. **coixinet d'embragatge** Indústria > Indústria mecànica > Components d'automoció

22. Microsoft Word 2007, configurat en català.

23. TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Cercaterm* [en línia]. Barcelona : TERMCAT, Centre de Terminologia, cop. 2000-2009. <<http://www.termcat.cat>> [Consulta : 15 novembre 2009]

7. **disc d'embragatge** Indústria > Indústria mecànica > Components d'automoció
8. **disc d'embragatge** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció
9. **dolla de l'embragatge** Enginyeria industrial > Enginyeria mecànica > Elements de màquines
10. **embragament** Enginyeria industrial > Enginyeria mecànica
11. **embragatge** Transports > Transport per carretera > Tràn-sit
12. **embragatge** Esports > Esports de motor > Motociclisme
13. **embragatge** Transports > Transport ferroviari
14. **embragatge** Indústria > Indústria mecànica > Components d'automoció
15. **embragatge** Indústria > Indústria de la fusta > Maquinària i equipament auxiliar de fusteria
16. **embragatge** Enginyeria industrial > Enginyeria mecànica
17. **embragatge** Esports > Esports de motor
18. **embragatge** Indústria > Indústria de la fusta > Fusteria
19. **embragatge automàtic** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció > Sistemes de transmissió
20. **embragatge de dents** Indústria. Energia
21. **embragatge de diafragma** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció > Sistemes de transmissió
22. **embragatge de discs** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció > Sistemes de transmissió
23. **embragatge de seguretat** Ferreteria
24. **embragatge hidràulic** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció > Sistemes de transmissió
25. **embragatge monodisc** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció > Sistemes de transmissió
26. **folre d'embragatge** Transport > Transport per carretera > Components d'automoció
27. **folre d'embragatge** Indústria > Indústria mecànica > Components d'automoció
28. **maneta d'embragatge** Esports > Esports de motor > Motociclisme
29. **maneta d'embragatge** Esports > Esports de motor > Motociclisme
30. **molla d'embragatge** Enginyeria industrial > Enginyeria mecànica > Elements de màquines
31. **pedal de l'embragatge** Esports > Esports de motor

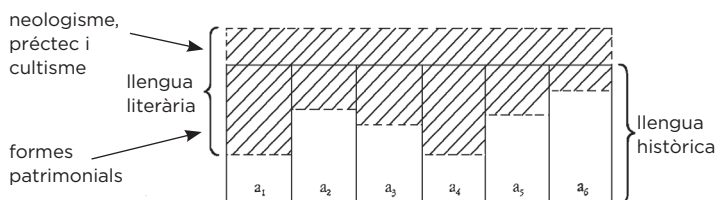
- 32. pedal de l'embragatge** Transports > Transport per carretera > Trànsit
- 33. pedal de l'embragatge** Indústria > Indústria mecànica > Components d'automoció
- 34. pedal de l'embragatge** Esports > Esports de motor > Motociclisme

En aquest cas, veiem com la terminologia no tradicional, formada per neologia i vinculada a la tecnologia, és la que no presenta a penes variació, atès que *embragatge* i *embragament*, que de vegades s'utilitzen impròpiament com a sinònims, no ho són pas en realitat (l'embragatge és un mecanisme i l'embragament una acció). Modificant un conegut esquema de Joan Veny,²⁴ on reflecteix la posició dels dialectes respecte de la llengua estàndard (en el cas de llengües amb poca diferenciació dialectal interna) i, alhora, la diferència entre llengua històrica i llengua literària, podríem avançar ja una conclusió general:

Terminologia procedent de neologismes, préstecs i cultismes:

- **geovariació** terminologia procedent de formes patrimonials:

+ **geovariació**

Podríem acabar dient, en conseqüència, que, almenys dins l'especificitat tipològica del català, és perfectament assumible dins la llengua estàndard la variació geolingüística en la terminologia que procedeix de la llengua històrica, mentre que cal ser especialment restrictius amb aquella formada de bell nou a partir del neologisme i el préstec, o a partir de cultismes

24. VENY, Joan. «Dialecte i llengua». *Els Marges* (1984), núm. 30, p. 16.

antics. El respecte, en aquests casos, a les característiques fonètiques i morfològiques dialectals ja assumides per la llengua comuna, moderadament composicional i policèntrica, serà el garant de la conservació dels mínims irrenunciables de diversitat interna.

**VARIACIÓ GEOLINGÜÍSTICA
I TERMINOLOGIA EN ALTRES
LLENGÜES: EL CAS DEL CASTELLÀ**

2. Aspectos para la consideración de la variación geolingüística en la terminología del español

Joaquín García Palacios

JOAQUÍN GARCÍA PALACIOS

Doctor en filologia hispànica per la Universitat de Salamanca i professor titular d'aquesta universitat, on imparteix classes de terminologia en la llicenciatura en traducció i interpretació. Ha publicat diversos articles i monografies sobre llengua espanyola, el lèxic i els diccionaris, especialment centrats en terminologia i llenguatges

d'especialitat. Ha participat en projectes de recerca en matèries relacionades amb la lexicografia i els lèxics d'especialitat, i en la redacció de diversos diccionaris. És membre de diverses xarxes de terminologia i forma part com a representant de les universitats espanyoles de la Comissió Lingüística per a la Terminologia de l'Espanyol (COLTE), dins del projecte Terminesp.org, en la qual participa un grup d'especialistes de diferents organismes i organitzacions espanyoles i de la Unió Europea, sota la direcció de la Reial Acadèmia Espanyola.

2.1 Introducción

Como todos sabemos bien, por obra y gracia de la televisión se consiguen traspasar al subconsciente colectivo mitos ancestrales que parecían completamente olvidados. La isla es uno de ellos. Una isla como en la que se encuentra en estos momentos

el redactor de este artículo, en medio de un volumen entre tantos especialistas en terminología del catalán. No sentirse perdido, no perder las coordenadas, supone en primer lugar agradecer al TERMCAT en cuanto institución, y a sus responsables, su invitación para participar en el mismo; en segundo lugar, manifestar el honor que representa haber aceptado el ofrecimiento.

Al proponerme participar en este libro con una contribución sobre la variación geolingüística en otras lenguas, y especialmente en el castellano, me proporcionaron un terreno convenientemente abonado por dos razones. Tengo la suerte de que los conceptos que mi poco saber no consiga transmitir seguro que quedan suficientemente aclarados con los artículos de los investigadores con quienes comparto este libro. Tengo la suerte también (aunque es una suerte que se convierte en compromiso) de tener que reflexionar sobre una lengua que la mayoría de los receptores de este texto conocen bien porque también forma parte de su patrimonio.

No pretendo entrar en la consideración de planteamientos ideológicos que nos llevarían a valorar ese patrimonio de una u otra forma en función de nuestras intenciones, ni apuntarme a polémicas sobre dilemas que para algunos son falsos (López García 2009:64). Pero tampoco quiero intentar pasar de puntillas por el hecho de haber cambiado lo que en un primer momento en el título era «castellano» en lugar de «español». Y no quiero hacerlo porque, como todos sabemos bien, la elección de las palabras casi nunca es inocente.

La variación, que es el hilo conductor del libro en su conjunto, me brinda la posibilidad de elegir, y hacerlo ahora en función de una etiqueta que justifica mucho mejor que la otra lo que en estos momentos quería decir.

Lo que me interesa en este caso, lo que intento conseguir siempre que hablo o escribo, es que me entiendan, que pueda crearse una comunidad de significado (discutido o negociado, como se prefiera) para que todos sepamos a qué nos estamos refiriendo cuando usamos determinadas etiquetas. En ese sentido, espero que las expectativas que tienen en este preciso momento mis lectores no sean las de reflexionar conmigo acerca de determinadas ideas sobre la variación terminológica en el castellano, la lengua de Castilla. Posiblemente los resul-

tados que obtendríamos serían muy poco significativos y, además, supongo que tendría muy poco interés centrarnos en el dominio de lo que es demasiado concreto y localista. Quizás no superaría el valor de lo anecdótico, si no pasásemos de fijarnos aquí en los distintos nombres que tienen los accidentes geográficos en La Bañeza o Berganciano (dos pueblos del oeste peninsular), o en las denominaciones de las partes de la casa en la Armuña o en Tierra de Campos; o, lo que es lo mismo, referirnos una vez más a todos esos ámbitos que han constituido el centro de interés de los dialectólogos. Casi con toda seguridad, el interés que tendría yo por hacer eso sería también mínimo. Y además podría aportar muy poco a esa reflexión.

Nuestras consideraciones por tanto no estarán relacionadas con esa terminología de carácter tradicional, arraigada al suelo, tanto como a la variación que surge en función del lugar en que se ha llevado a cabo la denominación. Una terminología que, como el campo de Delibes, permanece, y se opone así a la ciudad que va mudando su cara, ajena al hombre que la habita. Una terminología en la que los índices de variación son semejantes a los de la lengua común, y que, sin duda, podríamos considerar teniendo en cuenta aspectos como la distribución geográfica o las áreas dialectales, semejantes a los que trataríamos para la variación que se da en la lengua general.

Vamos a referirnos a partir de este momento a esa otra terminología que nace y crece con voluntad de trascender las fronteras; que cambia como la propia ciencia, y que, como la ciudad, se aparta muchas veces de lo que somos capaces de controlar.

Creo que estaremos de acuerdo en que puede tener mucho más interés al tratar del tema que nos ha reunido en torno a estas páginas, centrarnos en un caso que tiene unas características propias por el hecho de tratarse de una lengua que se habla (aunque sea en convivencia con otras) en la mayor parte del estado español, y que es además la lengua oficial de 21 países en tres continentes.

De esa lengua es de la que quiero hablar, y lo que me importa ahora mismo es que todos estemos pensando en ese concepto, con independencia de que cada uno, según nuestros conocimientos, nuestras ideas o nuestros intereses, prefiramos llamarlo español o castellano.

Es esa extensión a la que la historia nos ha llevado la que ahora puede conferir cierto interés por ver qué sucede en una lengua que, en cuanto tal, tiene muchos aspectos coincidentes con lo que se señala en otros capítulos de este libro para el catalán, pero que adquiere otros bastante distintos debido a su gran extensión, en España pero, sobre todo, en el continente americano (el sur, el centro y, lo que es más significativo, cada vez más en el norte).

2.2 Caracterización del español actual

La realidad de esa lengua en el momento actual no puede ser valorada desde la óptica endocentrista que ha presidido tradicionalmente la educación española, ni tampoco desde el eurocentrismo que solía ser principio rector de una gran parte de la hispanoamericana. De hecho, no dejaban de ser dos perspectivas que impedían, que podrían impedirnos también hoy en día, valorar la realidad lingüística del español en su justa medida, sin esconder o tergiversar aspectos que son fundamentales, y que confluyen en la configuración de esa realidad. Algunos de los más importantes se resumen en las cuatro características que señaló en 2002 Luis Fernando Lara para la lengua española: «su multinacionalidad, su multipolaridad, su multidimensionalidad y su internacionalidad.» Cuatro aspectos que queremos traer aquí pues constituyen cuatro pilares básicos para entender la variación geolingüística de la terminología en el español actual.

El carácter *multinacional* del español está determinado por una historia que ha hecho que sean en estos momentos 21 los países donde esta lengua tiene el estatus de lengua oficial. Unos 400 millones de hablantes que la tienen como lengua materna o en un nivel semejante a éste. Ese carácter multinacional se ve reforzado por el hecho de que «la mayoría de los hablantes de los países en los que el español es lengua nacional lo habla realmente» (Bravo 2008:14). Pongamos sólo el ejemplo de algunos de los países más representativos. Según los datos del *Atlas de la lengua española en el mundo* (Moreno & Otero 2007) son

más de 36 millones los hablantes de español en Argentina (un 99,40% de su población), 41 millones en Colombia (el 99,20% de su población), 40 millones en España (más del 99% de sus habitantes), y 96 millones en el país que tiene más hablantes de español, en México; un número que se corresponde con el 98,50% de la población total de ese país centroamericano.

La segunda característica del español actual viene determinada por su carácter *multipolar*, lo que «contradice una concepción centralista y estática de la lengua». Para el lexicógrafo mexicano (Lara 2002) son cuatro los «polos de irradiación de la lengua» a los que se ha llegado por los diversos desarrollos políticos y económicos de los países de lengua española: España, con Barcelona y Madrid a la cabeza; Argentina, con Buenos Aires; Colombia con Bogotá, y la ciudad de México. Variación y carácter policéntrico¹ en función de estos cuatro polos, que no centros de la lengua, pues pueden generar tanto atracción como repulsión. Cada uno de estos polos, que no son inamovibles, como nos muestra una vez más la historia, tiene una fuerte influencia que irradia al resto de los territorios hispánicos en correspondencia con su fuerza económica y cultural. Algo con lo que está contribuyendo a la configuración contemporánea de la lengua española.

La tercera característica del español actual está determinada por su carácter *multidimensional* o, lo que es lo mismo, por la confluencia de distintas tradiciones que justifican la interrelación que se da en esta lengua entre unidad y variación. Por un lado la tradición popular, representada por la oralidad, que da cuenta de la enorme diversidad de culturas, de pueblos y lugares que confluyen con sus idiosincrasias en una lengua común pero con un gran índice de variación. Por otro, la tradi-

1. La Real Academia Española de la Lengua ha cambiado radicalmente su postura tradicional, y así lo proclama en su página web al referirse a una de sus líneas prioritarias de actuación, su política lingüística panhispánica: «Las Academias desempeñan ese trabajo desde la conciencia de que *la norma del español no tiene un eje único, el de su realización española, sino que su carácter es policéntrico*. Se consideran, pues, plenamente legítimos los diferentes usos de las regiones lingüísticas, con la única condición de que estén generalizados entre los hablantes cultos de su área y no supongan una ruptura del sistema en su conjunto, esto es, que ponga en peligro su unidad» (subrayado nuestro).

ción culta puesta de manifiesto en la lengua escrita, que, dentro también de una serie de esencias culturales propias de los distintos lugares, ha buscado la confluencia en una lengua única, sin apenas fisuras, que permite vehicular la cultura producida en español.

La *internacionalidad* es la cuarta característica del español actual. Está determinada no sólo por el hecho de ser la lengua de comunicación entre los distintos países que tienen esa lengua como oficial, sino sobre todo por el papel político y económico que el español tiene en el mundo contemporáneo. Por ejemplo, por el hecho de ser lengua oficial de Naciones Unidas, o por haberse convertido en una lengua que aprende un gran número de personas de distintos países como segunda o tercera lengua para vehicular intercambios comunicativos de muy diversa índole.

Cualquier análisis sobre el español no puede olvidar los cuatro aspectos que acabamos de comentar, pues la suma de todos ellos contribuye a su caracterización en el momento actual. Pero, junto a ellos, debería incluir además otros dos que resultan también fundamentales: su situación demográfica y la percepción —externa e interna— que se tiene de esta lengua.

Es bien sabido que el número de hablantes de español tiene una tendencia clara al alza, algo a lo que contribuye significativamente el crecimiento demográfico experimentado por los países de Hispanoamérica. Los datos indican que, de algo menos de 100 millones de hablantes que se suponían para el español hacia 1930, se ha pasado a 360 millones en 2006 (Moreno & Otero 2006). Las proyecciones demográficas apuntan a alcanzar los 500 millones hacia 2050.²

2. Son muy significativas al respecto las conclusiones que aparecen en el análisis llevado a cabo sobre la demografía del español en el libro: MORENO FERNÁNDEZ, Francisco; OTERO ROTH, Jaime. *Demografía de la lengua española*. Madrid: Fundación Telefónica: Instituto Complutense de Estudios Internacionales, 2006, p. 47-48. En ese estudio se pone de manifiesto también la disparidad en los números dependiendo de cuál haya sido su fuente. La revista *Ethnologue* señala 322 millones de hablantes de español en 2005, mientras que la *Enciclopedia Británica* habla de 350 millones, y la UNESCO de 392 (incluyendo también los hablantes de los Estados Unidos).

Esa buena situación internacional es la que llevaba a la directora del Instituto Cervantes, Carmen Cafarel (*El País*, 3.11.09), a felicitarse por la salud demográfica de que goza la lengua, algo que respaldaba en los resultados del último número de la revista *Ethnologue*, que indicaban que el español ocupa el segundo lugar en el mundo como lengua materna, delante del inglés y por detrás sólo del chino. Así mismo esa visión optimista se veía apoyada por los datos sobre una presencia en Internet que se había incrementado notablemente en los últimos años.

Es muy significativo así mismo el notable crecimiento que ha tenido el número de hablantes de español en los Estados Unidos. De hecho es el segundo país en cuanto a número de hablantes que lo tienen como lengua materna, por delante de España. Según los datos de la *Enciclopedia del español en los Estados Unidos*, el número de hispanos alcanzó en 2006 los 44,3 millones, sin incluir los 3,9 millones de puertorriqueños que viven en el Estado Libre Asociado (López Morales 2008:23).³ Y otro dato significativo que se revela como una de las conclusiones de las más de mil páginas de que consta este estudio: la lengua española es el vínculo principal de unión de las heterogéneas comunidades de hispanos de ese país.

La imagen que se tiene del español en el mundo en los últimos años es el resultado de la confluencia de tres factores: se percibe como una lengua caracterizada por su unidad, con un gran empuje, y que se encuentra en una fase de expansión tanto demográfica como económica. Una imagen a la que prestan su apoyo sin duda los activos importantes que la están impulsando en su crecimiento: es una lengua «muy activa en su autopromoción como centro global de autoridad lingüística» (David Graddol, *apud* Moreno & Otero 2006).

El número de estudiantes de español en el mundo constituye sin duda una buena muestra de esa percepción internacional claramente positiva. Algo que no siempre transcurre en paralelo con la valoración que se hace desde los poderes públicos de carácter supranacional, como la Unión Europea, donde

3. La progresión ha continuado en los últimos años: según la Oficina del Censo de los Estados Unidos, el número ha aumentado hasta los 46,7 millones en 2008 (*apud* Vivanco 2009:111).

el español no tiene el mismo estatus de lengua internacional que el inglés o incluso el francés.

Por otro lado la percepción que los propios hablantes tienen del español en los últimos años suele ser claramente positiva: la muestran con orgullo como seña de identidad que por un lado les permite comunicarse dentro de su comunidad regional o nacional, y por otro les implica dentro de una comunidad internacional de hablantes que pueden entenderse sin dificultad.

Todos los puntos de partida que acabamos de comentar, válidos para la lengua general, han de ser relativizados al aplicarlos a la comunicación especializada, y al hacerlo para considerar la variación geográficamente motivada de la terminología. Constituyen, no obstante, unos referentes imprescindibles, entre otras cosas porque pueden permitirnos observar otros asuntos que ocupan también un lugar destacado en torno al motivo central de nuestra exposición.

El carácter multinacional y la gran extensión geográfica del español propician sin duda una variación geográficamente motivada, que se ve reflejada en una serie de áreas geolingüísticas, las cuales no podemos poner en paralelo con otras áreas similares para las lenguas de especialidad.⁴ Ahora bien, aunque entremos en el resbaladizo terreno de los tópicos, nos parece necesario subrayar que en el momento actual la lejanía entre unos países y otros se ha visto aminorada considerablemente por las facilidades para la comunicación de las personas, así como por la inmediatez en la transmisión de los datos con independencia del lugar en que estos se han producido y lo lejos que se encuentre su lugar de destino.

4. A la dificultad que entraña considerar en su conjunto toda la terminología de una lengua, se unen en este caso otros hechos igualmente significativos para el descubrimiento de áreas geolingüísticas en las distintas especialidades. Cada ámbito especializado tiene unas influencias particulares, de la misma manera que las fuerzas internas que se dan dentro de él son propias de ese ámbito y difícilmente coincidirán con otro, aunque sea conceptualmente cercano a él. Si poseyésemos los mapas con el dibujo de las áreas geolingüísticas de cada especialidad, observaríamos sin duda que esas áreas no se superponen, ni entre ellas ni con respecto a la lengua común. Este hecho nos hace ver entre otras cosas lo pertinente que resulta para el estudio concreto de la variación geográficamente motivada la separación entre lengua común y lenguas de especialidad.

Unos avances que sólo contribuyen de una manera tangencial a un hecho que se impone por sí mismo: es fácilmente constatable que la variación diatópica, que se manifiesta sobre todo en la lengua general, se reduce de una manera muy significativa en la lengua culta, que es la que se utiliza fundamentalmente en las lenguas de especialidad.

Por otro lado, en relación con los polos de influencia, que en estos momentos pueden ser los cuatro que acabamos de comentar, resulta muy difícil hacerlos coincidir con unas referencias semejantes para las lenguas de especialidad. En este caso los polos deben plantearse más que como áreas de influencia como «áreas de atracción» que no siempre están en la propia lengua, sino en muchas ocasiones fuera de ella. Los factores socio-económicos, como tantas veces, serán los que determinen la atracción que ejercen determinados lugares sobre el amplio territorio en que se habla español.⁵

En cuanto al carácter multidimensional de la lengua, la importancia de la tradición oral en la configuración de las lenguas de especialidad en español es mínima. En su lugar la tradición reseñable en este punto es precisamente la que contribuye a generar la unidad de la lengua española: la tradición escrita centrada en una lengua que, como hemos dicho, amortigua las diferencias particulares en favor de una lengua culta, común, que permite la comprensión de todos los hispanohablantes.

La internacionalidad del español, que señalábamos en cuarto lugar, está directamente relacionada con la lengua que se usa en los medios de comunicación, en la enseñanza (especialmente a hablantes extranjeros), y en las comunicaciones de carácter más formal. A grandes rasgos ésta se corresponde con esa lengua culta que comentábamos hace un momento, y en la

5. Los países hispanoamericanos, más próximos geográfica y culturalmente al lugar en que se ha generado la tecnología, EEUU, han traducido *remote sensing* directamente del inglés y de forma literal, creando así dos calcos, *percepción remota* y *sensores remotos*, cuyo uso está más extendido que la unidad de origen francés *teledetección*, adoptada en el español peninsular (datos procedentes de la tesis doctoral inédita de SANZ VICENTE, Lara. *La terminología de la teledetección. Análisis y traducción de compuestos sintagmáticos nominales del inglés al español*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2009).

que, cuando se escribe, apenas se percibe la ascendencia del emisor (García Izquierdo 2009).

Los otros dos aspectos a que aludimos (demografía y prestigio) tienen también su importancia, aunque ésta es de distinta entidad en uno y otro caso.

La fuerza demográfica de una lengua no es una garantía por sí sola para que ésta consiga sobrepasar el terreno de lo familiar. No obstante, supone una muestra del auge que, a medio plazo, repercutirá positivamente en la vitalidad de esa lengua, y en su importancia en el ámbito internacional.

Su estatus como lengua de comunicación internacional se verá respaldado por el prestigio que adquiere una lengua al percibirse su unidad, la falta de fisuras significativas, y una extensión bastante amplia que abarca distintos territorios alejados entre sí.

La confluencia de todos los hechos anteriores hacia ese «estándar culto» que representa, como dice Eva Bravo (2008:18), «una norma genérica, pluricéntrica, que vincula elementos de distinta procedencia y origen y hace que los hablantes de español podamos entendernos», podría llevarnos a pensar en el español actual de la comunicación científico-técnica como una lengua de cultura con capacidad para convertirse en una alternativa a la lengua inglesa en la comunicación científico-técnica en los próximos años. En una lengua en la que, además, la variación geolingüística es apenas perceptible.

Sin embargo, al recapitular sobre otra serie de cuestiones de naturaleza sociolingüística, observamos la necesidad de repensar las conclusiones anteriores.

2.3 Otros aspectos determinantes

Porque no podemos olvidar el momento en que vivimos, en el que la tendencia hacia la globalización nos hace ver las cosas bajo un prisma simplificador en el que parece que lo deseable es una visión única, la que propicia un sistema lingüístico común para todos.

No podemos olvidar, por consiguiente, la tendencia hacia el monolingüismo científico en inglés auspiciada en unos casos por agentes externos, pero en otros por los propios individuos (y países) del amplio grupo que podríamos denominar «el resto de las lenguas», todas ellas secundarias en relación con el inglés (Hamel 2007).

No podemos olvidar en consecuencia la valoración que los propios científicos hacen de su propia lengua en términos de prestigio, y muchas veces de desprestigio, lingüístico. Una valoración de lo propio que repercute no tanto en la consideración de una variante, como en la valoración positiva que se hace de otra lengua, prestigiada por los propios hablantes (García Palacios 2009). Unas veces las causas hay que buscarlas en esa supuesta necesidad de facilitar la comunicación científica internacional, otras en elementos tan poco lingüísticos como los mecanismos del poder económico o político que subyacen a la ciencia y a la cultura.

No podemos olvidar tampoco que los esfuerzos que hacen los poderes públicos para potenciar la comunicación especializada en español son mínimos, por no decir inexistentes.⁶

Ni podemos olvidar, por último, que los países en los que el español es lengua oficial son, como regla general, económica y científicamente dependientes de otros centros de poder económico y social, lo que, como sabemos, redundará en una dependencia terminológica.⁷

6. Se podrían aducir ejemplos de administraciones de niveles muy diferentes. No potencia la comunicación especializada en español quien, en un más que dudoso atisbo de modernidad, en su programa electoral para unas elecciones a rector de universidad, promete, en caso de ganarlas, conseguir que una buena parte de los cursos de esa universidad castellana se impartan en inglés. Ni tampoco lo hace el político que apoya como mérito preferente la publicación en revistas en inglés sin exigir contraprestaciones como una publicación paralela en español.

7. En un período muy distinto al actual desde el punto de vista histórico, pero en el que las relaciones extralingüísticas de las que podía depender la terminología eran semejantes, lo decía el ingeniero Esteban Terradas en su discurso de entrada en la Real Academia Española de la Lengua: «Mientras nuestra raza no se coloque a vanguardia... iremos necesariamente a la zaga y nuestra tarea en punto a tecnología consistirá sensiblemente en adaptar del mejor modo las palabras forasteras» (1946:16). Y él mismo añade una nota en la que apunta el mismo sentimiento en alguien que vivió en otra

Sería un descuido significativo olvidar así mismo, junto a los aspectos anteriores, una realidad que representa una peculiaridad del español frente a otras lenguas, también terminológicamente dependientes: su tradición academicista que propicia determinadas actitudes del hablante que deposita en otros la responsabilidad que tiene en el buen uso de la lengua; que cede su autonomía y solicita entonces de los poderes públicos encargados de la política lingüística la solución a determinados asuntos lingüísticos, como los terminológicos, que muchas veces no se encuentran en condiciones de acometer.

Llegados a este punto parece necesario completar la situación dibujada hasta estos momentos con una breve descripción del objeto que estamos estudiando —la terminología— y la caracterización de quienes son sus usuarios principales.

2.4 Naturaleza de la terminología

Resulta muy difícil conceptualizar la terminología de una lengua como un todo.

De hecho, si lo que intentásemos fuese retratar el habla de los jóvenes hispanohablantes, nos encontraríamos con muchos problemas. Posiblemente constataríamos tendencias comunes de tipo pragmático (determinadas actitudes ante la comunicación o ante el hecho lingüístico), pero observaríamos muchísimas diferencias al fijarnos en cómo se reflejan esas tendencias en cada uno de los países, en zonas urbanas o en zonas rurales, en las grandes ciudades de España y América, desde Madrid a Ciudad de México, o, en los casos en que hay otra lengua en contacto, desde Barcelona a Nueva York.

Por tanto, la dificultad de sacar conclusiones abarcadoras es bastante elevada. Lo es en ese caso, y lo es en el de la terminología.

época anterior a la suya: «Dice Fernández Navarrete en su discurso de 1792: “Las naciones que han tenido el imperio del mar han sido las árbitras en su nomenclatura”.»

No obstante, aun siendo conscientes de esa dificultad, podemos señalar algunas características de la terminología que repercuten significativamente en su variación geográfica.

Las unidades terminológicas en cuanto elementos léxicos son unidades sujetas al paso del tiempo y, por tanto, caracterizadas por el dinamismo, y su constante evolución. Los cambios se producen una y otra vez en las denominaciones especializadas, así como en la relación que se establece entre forma y contenido del término. Se trata de conjuntos léxicos que nunca se encuentran estáticos, al igual que el universo conceptual al que denominan. Conceptos que evolucionan al ritmo de las innovaciones tecnológicas y de los avances científicos y que, por tanto, precisan para su denominación de unidades léxicas capaces de afrontar la novedad. El carácter dinámico y necesariamente actualizado de los términos determina en muchos casos su falta de estabilidad.

El movimiento que se produce dentro de cada uno de esos universos conceptuales, en el interior también de un sistema denominativo especializado, es propio de ese grupo y, sólo en cuanto a las tendencias que representa, coincide con otros ámbitos de especialidad. Por ello tenemos que calibrar las fuerzas que operan en cada sistema denominativo especializado de manera autónoma respecto a otros grupos con los que no tiene por qué coincidir. Sucede en cada uno de los aspectos relacionados con las terminologías. También en lo que se refiere a la variación que en ellos se produce.

Por otro lado, resulta muy frecuente que las unidades terminológicas tengan vocación internacional. Y que, al trascender las fronteras de una lengua y contraer relaciones inequívocas con otros sistemas lingüísticos, se propicie la variación. Otras veces ese hecho sirve para mostrarnos cómo la incorporación de elementos exógenos representa un índice de ruptura, así como la pérdida de las relaciones que el término original tenía en el sistema en que se generó.⁸

8. Por poner sólo un ejemplo, las relaciones de naturaleza metafórica que se producen con notable frecuencia en la generación de una denominación especializada no suelen traspasarse a otra lengua cuando esa unidad terminológica se incorpora a ella. Es más, ésta funciona como simple etiqueta que representa un concepto especializado; pero por el camino se ha perdido la riqueza léxica a que conducía el conjunto de asociaciones y sugerencias percibidas por el hablante original.

Aspectos que pueden llegar a ser conflictivos. Pero que dependen, en gran medida, del uso y de las actitudes que ante esos hechos muestren quienes son los verdaderos dueños de esas terminologías, es decir, quienes llevan a cabo las labores destinadas a la comunicación del conocimiento especializado. Vamos a referirnos por tanto a los actores de esas terminologías.

2.5 Los actores de las terminologías

El científico que tiene el español como lengua materna es, en principio, una persona culta, capaz de manejar distintos registros lingüísticos y, por tanto, de aprovechar esa variante culta de la lengua con la que interactúa en la comunicación especializada. Unas condiciones propicias para acometer las comunicaciones de su especialidad en español.

Al mismo tiempo, y dependiendo en buena medida del ámbito científico en que trabaje, suele tener una buena competencia en inglés, especialmente si su trabajo investigador lo lleva a cabo en un laboratorio de un país distinto al suyo, en el que la lengua de comunicación es normalmente el inglés. Ahora bien, acostumbra a tener grados de competencia diferentes en esa lengua para leer artículos científicos o informes técnicos, al dialogar con sus colegas, o cuando tiene que escribir un texto para su publicación.

Suele ser normal por tanto una situación lingüística que sólo en casos contados es de verdadero bilingüismo, y en la que lo más habitual es la posesión de niveles de competencia muy distintos, con una clara preponderancia de una lengua sobre otra.

Sin embargo, ese científico se ve en la necesidad de emprender las tareas de denominación de los conceptos que estudia y de comunicar los avances de su investigación. Y es ahí donde surge el conflicto entre los que podrían ser sus deseos de expresión en la lengua en la que se siente más seguro, y la realidad que le lleva irremediablemente a comunicar en inglés sus descubrimientos si quiere que estos tengan visibilidad y

que sean valorados en su justa medida por quienes evaluarán su labor investigadora.

Somos conscientes de lo generalizadora, y por tanto inexacta, que es la apreciación que acabamos de hacer. Pero nos parece importante señalar cuando menos una situación que de alguna manera puede considerarse paradigmática de unos usos que generan inseguridades al científico tanto en el uso del inglés como en el del español.

Dice Pilar García Mouton (1996:75) que...

... un estado de lengua surge de un compromiso entre fuerzas conservadoras e innovadoras; no depende de una inercia evolutiva ciega, sino de un equilibrio derivado de la actividad misma de los hablantes, que buscan en su lengua *un instrumento de comunicación rentable y prestigioso* (subrayado nuestro)

Pues bien. Son esas dos pautas, la rentabilidad y el prestigio del instrumento lingüístico, las que guían al científico en su actuación. Y en estos momentos, como mínimo por los factores que ya hemos indicado, de visibilidad y reconocimiento de la investigación, por un lado, y por la evaluación positiva que tiene por parte de los gestores de los fondos destinados a la investigación, por otro, es rentable y prestigioso llevar a cabo la comunicación especializada en inglés (Bordons 2004).

No queremos, no obstante, centrar las inseguridades del científico, que pueden llevarle a una producción defectuosa en ambas lenguas, únicamente en el uso continuo del inglés. Estaríamos apuntándonos entonces al socorrido recurso de achacar los males a la acción del otro, dejando fuera de nuestra esfera cualquier atisbo de culpabilidad.

Y las cosas no son así.

Es verdad que en buena parte la existencia de variación en terminología se produce por un uso defectuoso de la lengua. O mejor, por la despreocupación que muchos hablantes tienen acerca de la comunicación que están llevando a cabo, lo que suele manifestarse en usos inadecuados y, en determinadas ocasiones, en una innecesaria variación.

Sería necesario, no obstante, fijarse en planteamientos que consideren el compromiso que el científico puede adquirir entre lo que hace y lo que puede hacer. Entre la voluntad

que a veces nos manifiesta de querer expresar un concepto «también en español», y la incapacidad para llevarlo a cabo, «porque no sabemos cómo hacerlo» (nos han llegado a decir). Y, al final, los resultados son dos posibilidades, o más, distintas para España, Venezuela o Chile. En el ejemplo concreto en que estamos pensando, *enmascaramiento retrógrado*, *enmascaramiento previo* o *enmascaramiento hacia atrás* como índice de la variación que se produce al intentar denominar en español el concepto al que siempre se han referido con el inglés *backward masking*.

Sabemos que son una serie de fuerzas —no exclusivamente lingüísticas— las que inciden directamente sobre la primera voluntad que puede tener el científico, que es actuar mediante el lenguaje en su propia lengua, o en una lengua con la que pueda expresarse y actuar en condiciones. Y si no puede hacerlo, probablemente sus problemas se reduzcan cuando a lo que tiene que enfrentarse es a una denominación que desconoce por desviarse un poco de las posibilidades que había contemplado, pero cuyo significado puede deducir sin demasiado esfuerzo.

2.6 Conclusiones sobre la variación

Vistas así las cosas, habiendo esbozado como hemos hecho las bases sobre las que considerar la variación terminológica geográficamente motivada en español, podría ser éste el momento de concluir preguntándonos hasta qué punto merece la pena emplear personas, tiempo, estudio y dinero en estudiar la variación terminológica cuando los problemas directamente relacionados con la variación a que se enfrenta esta lengua tienen la suficiente entidad como para plantearse como prioritarios.

En uno de los estudios más recientes sobre *El español, lengua para la ciencia y la tecnología* (ése es su título) la autora de uno de los capítulos plantea veinte medidas, veinte «vías de actuación», como ella las denomina, para el «fomento y la difusión del español científico y técnico» (Vivanco 2009). Algunas de estas vías están centradas en la consecución de usuarios

para el español científico y técnico. Otras, las consideradas como fundamentales, apuntan hacia el reconocimiento de las publicaciones en español que tengan una calidad contrastada. Reconocimiento por parte de los propios científicos y de los organismos que evalúan la actividad investigadora como un requisito imprescindible en el afianzamiento del español como una de las lenguas internacionales para la ciencia y la tecnología.

En 2001, coincidí en una mesa redonda con una de las personas que más han hecho por la lengua científica en español, D. Ángel Martín Municio. En un aparte, éste me hacía unos comentarios similares a los que después vimos escritos en su ponencia del Congreso internacional de la lengua española de Valladolid:

Y si a los científicos habría que mostrarles que sus jergas, a veces necesariamente crípticas y casi siempre buscadamente elitistas, tendrían en la lengua y en su corrección un gran valor añadido, la administración y la gestión de nuestra ciencia, bajo cualquiera de sus denominaciones, debería ser consciente de la necesidad de buscar el *imprescindible equilibrio* entre la lógica aceptación de las novedades, generalmente en inglés, en las revistas especializadas de la literatura científica actual, y el absurdo y cursi desmerecimiento de las publicaciones científicas por el solo hecho de serlo en español o en revistas españolas, *oficialmente desconsideradas en una dudosa apreciación de los méritos investigadores académicos*. (subrayado nuestro)

Valor añadido del uso de la lengua propia en la comunicación del conocimiento especializado. Pero no sólo eso. Valor en sí mismo en función de una serie de parámetros básicos de la ciencia económica: un bien sin costes de producción, no apropiable, con coste único de acceso, que no se agota con su uso, y que, además, tiene un valor de uso que se incrementa con el número de usuarios (Alonso 2006).

Seguramente muy pocos cuestionarían en estos momentos lo que Francisco Marcos Marín convierte en afirmación categórica en su libro *Los retos del español*: «No hay lengua internacional que no sea lengua de la ciencia y la tecnología» (Marcos Marín 2006:42).

Si el español quiere serlo, quizás debería preocuparse sobre todo de esas cuestiones y, por supuesto, dudar de ese «optimismo ingenuo de los cuatrocientos millones de hablantes, las viejas glorias literarias o el nebuloso concepto de la hispanidad feliz y fraterna». Palabras de sensatez estas últimas, de Juan Ramón Lodares (2005:12), frutos de un momento en el que el español sólo se atreve a recordar su antiguo papel de lengua franca para determinadas comunicaciones internacionales, y en el que nadie puede pavonearse, como hacía Carlos I, de que su lengua haya de ser necesariamente «sabida y entendida de toda la gente cristiana» (Marcos Marín 2006:35). Anécdota creada por intereses diversos o realidad, nadie duda de la lejanía de aquellos tiempos gloriosos para una lengua como el español. Tiempos en los que, también es verdad, las lenguas no tenían tanta importancia como ahora.

En fin. Son muchas las cuestiones que tendríamos que abordar, muchos los asuntos que tratar para llegar, como casi siempre, al sentido común como uno de los puntales básicos de cualquier aproximación a los asuntos lingüísticos. Guiados por su mano, quizás nos sería mucho más fácil diseñar un sistema para el descubrimiento de las áreas geográficas de influencia dentro de cada especialidad. O poner en práctica un protocolo para la detección y la actuación sobre la variación en terminología. O abordar de una vez por todas un plan de regularización terminológica del español.

Parece ciencia ficción lo que en algunas lenguas está dentro de la normalidad. Pero, por desgracia, y de verdad que no queremos transmitir una sensación de «pesimismo lingüístico», hay muchos datos que nos muestran que la realidad es bastante parecida a la que hemos descrito aquí. Una realidad que puede modificarse sustancialmente. Pero para conseguirlo habría que emprender una larga serie de acciones, decididas, dirigidas en unos casos a la formación lingüística de los usuarios, en otros a prestigiar su lengua, y en muchos más a modificar las actitudes de la mayoría de los actores de ese complejo mundo de la comunicación especializada. Ahora bien, por delante de todas esas acciones, una muy cercana a la que señala el filósofo José Luis Pardo. Con sus palabras —que subrayamos— queremos poner el punto final a este artículo:

Así como amar a alguien no consiste en firmarle papeles ni en comprarle regalos, sino en quererle, así el amor a la lengua no se prueba promulgando leyes que la protejan o subvencionando obras sólo nominalmente escritas en ella. Así se embalsama un cadáver o se saca brillo a un arma de fuego. *Amar la lengua es usarla*.⁹

2.7 Referencias bibliográficas

- Alonso 2006 = ALONSO, José Antonio. *Naturaleza económica de la lengua*. Madrid: Fundación Telefónica: Instituto Complutense de Estudios Internacionales, 2006.
- Arias-Salgado 2009 = ARIAS-SALGADO ROSBY, María José [et al.]. *El español, lengua para la ciencia y la tecnología*. Madrid: Santillana: Instituto Cervantes, 2009.
- Bordons 2004 = BORDONS, María. «Hacia el reconocimiento internacional de las publicaciones científicas españolas». *Revista Española de Cardiología*. Vol. 57 (2004), núm. 9, p. 799-802.
- Bravo 2008 = BRAVO GARCÍA, Eva. *El español internacional*. Madrid: Arco Libros, 2008.
- García Izquierdo 2009 = GARCÍA IZQUIERDO, Isabel. «El español neutro en los discurso de especialidad: ¿Mito, utopía, realidad?». *Íkala: Revista de Lengua y Cultura*. Vol. 14 (2009), núm. 23, p. 15-39.
- García Mouton 1996 = GARCÍA MOUTON, Pilar. «Dialectología y geografía lingüística». A: ALVAR, Manuel (dir.). *Manual de dialectología hispánica: El español de España*. Barcelona: Ariel, 1996, p. 63-77.
- García Palacios 2009 = GARCÍA PALACIOS, Joaquín. «La competencia neológica especializada en el estudio y la actuación sobre la neología terminológica». *Revue Française de Linguistique Appliquée*. Vol. 14 (2009), núm. 2, p. 17-30.

9. PARDO, José Luis. «Razones para leer a Ferlosio [reseña de *La hija de la guerra y la madre de la patria*]». *Babelia*, suplemento cultural de *El País* (04 mayo 2002).

- Hamel 2007 = HAMEL, Rainer Enrique. «The dominance of English in the international scientific periodical literature and the future of language use in science». *AILA Review* (2007), núm. 20, p. 53-71.
- Instituto Cervantes 2006 = INSTITUTO CERVANTES. *Enciclopedia del español en el mundo*. Barcelona: Mondadori: Círculo de Lectores, 2006.
- Lara 2002 = LARA, Luis Fernando. «Una visión excéntrica del español contemporáneo». A: *El español, lengua de traducción: I Congreso Internacional: Almagro, 12-14/05/2002* [en línea]. [S.I.]: ESLETRA, 2002.
<http://www.esletra.org/Almagro/html/ponencias_es.htm> [Consulta: noviembre 2009]
- Lewis 2009 = LEWIS, M. Paul (ed.). *Ethnologue: Languages of the world*. 16ª ed. Dallas: SIL International, 2009. También disponible en línea a: <<http://www.ethnologue.com>> [Consulta: noviembre 2009]
- Lodares 2005 = LODARES, Juan Ramón. *El porvenir del español*. Madrid: Taurus, 2005.
- López García 2009 = LÓPEZ GARCÍA, Ángel. *La lengua común en la España plurilingüe*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt: Vervuert, 2009.
- López Morales 2008 = LÓPEZ MORALES, Humberto (coord.). *Enciclopedia del español en los Estados Unidos*. Madrid: Santillana: Instituto Cervantes, 2008.
- Marcos 2006 = MARCOS MARÍN, Francisco A. *Los retos del español*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt: Vervuert, 2006.
- Martín 2001 = MARTÍN MUNICIO, Ángel. «Los orígenes de la ciencia y del lenguaje científico». A: *II Congreso Internacional de la Lengua Española 'El español en la Sociedad de la Información': Valladolid 2001* [en línea]. Madrid: Instituto Cervantes, 2001. <http://cvc.cervantes.es/obref/congresos/valladolid/plenarias/martin_a.htm> [Consulta: noviembre 2009]
- Moreno & Otero 2006 = MORENO FERNÁNDEZ, Francisco; OTERO ROTH, Jaime. *Demografía de la lengua española*. Madrid: Fundación Telefónica: Instituto Complutense de Estudios Internacionales, 2006.
- Moreno & Otero 2007 = MORENO FERNÁNDEZ, Francisco; OTERO ROTH, Jaime. *Atlas de la lengua española en el mundo*. Madrid: Fundación Telefónica; Barcelona: Ariel, 2007.

Terradas 1946 = TERRADAS, E. *Neologismos, arcaísmos y sinónimos en plática de ingenieros*. Madrid: S. Aguirre impresor, 1946.

Vivanco 2009 = VIVANCO, Verónica. «Vías de actuación para el fomento y la difusión del español científico y técnico». A: ARIAS-SALGADO ROSBY, María José [et al.]. *El español, lengua para la ciencia y la tecnología*. Madrid: Santillana: Instituto Cervantes, 2009, p. 110-134.

**VARIACIÓ GEOLINGÜÍSTICA
EN ELS DICCIONARIS
I LES CLASSIFICACIONS**

3. La variació geolingüística i la traducció de la *Classificació internacional de les malalties (CIM-9-MC)*: una perspectiva pancatalana

Vicent Montalt

VICENT MONTALT I RESURRECCIÓ

Professor titular al Departament de Traducció i Comunicació de la Universitat Jaume I. Dirigeix el grup de recerca en traducció mèdica Tradmed i el màster en traducció medicosanitària de la mateixa universitat. És membre del grup de recerca Gentt, dedicat a l'estudi dels gèneres textuais mèdics, jurídics i tècnics des d'una perspectiva multilingüe i multi-

cultural. És autor de diversos articles i monografies, dedicats a la traducció científicotècnica i a altres aspectes relacionats. És investigador i professor visitant de diverses universitats europees. Ha participat en la traducció al català de la Classificació internacional de malalties, 9a revisió. Modificació clínica.

3.1 La CIM i la traducció catalana de la CIM-9-MC

El 2008 es va publicar la sisena edició catalana de la *Classificació internacional de les malalties, 9a revisió. Modificació clínica*, una obra terminològica de vital importància en l'àmbit medicosanitari. Un any i mig abans, com a director del grup de recerca en traducció mèdica Tradmed, de la Universitat

Jaume I, vaig rebre l'encàrrec del TERMCAT d'actualitzar la traducció (a partir de l'edició en anglés de l'any fiscal nord-americà 2007) i informatitzar-la per facilitar-ne usos futurs diversos (consultes en línia, bases de dades, etc.) a més de l'edició impresa. Aquestes tasques es van portar a terme per un nombrós grup de traductors, metges i documentalistes de Tradmed-UJI en col·laboració amb els experts del TERMCAT i del Servei Català de la Salut. Les reflexions que ara exposaré s'emmarquen, doncs, en aquest context.

Els orígens històrics de la *Classificació internacional de les malalties* es remunten al segle XVIII, quan François Bossier de Lacroix (1706 - 1777), més conegut com a Sauvages, va fer els primers intents per classificar les malalties de manera sistemàtica en l'obra *Nosologia methodica*. Coetani de Sauvages fou Linné, el científic que va establir les bases de la taxonomia moderna, i autor de *Genera morborum* (1763), una classificació de malalties. Tot i que inicialment les classificacions estaven concebudes per a sistematitzar les causes de mort, amb el pas del temps, el progrés científic i la millora de l'atenció sanitària han fet créixer l'abast i les funcions de les classificacions.

La *Classificació internacional de les malalties* és una eina de codificació i, com a tal, permet de traduir les descripcions literals de les malalties, les lesions i els procediments, a uns codis numèrics que faciliten la sistematització i la gestió de les dades. Es va dissenyar amb dues finalitats fonamentals: estadístiques i d'emmagatzemament i recuperació de dades. La principal finalitat estadística és la classificació sobre morbiditat i mortalitat. La segona finalitat es centra en la indexació i l'enregistrament de les històries clíniques segons malalties i procediments. El propòsit fonamental d'aquesta obra terminològica és, per tant, harmonitzar i internacionalitzar els usos terminològics relatius a la pràctica clínica per tal de fer-la més eficaç.

Aquesta obra s'estructura en cinc blocs:

- Índex alfabètic de malalties: hi apareixen ordenades alfabèticament les malalties. És la part inicial i més extensa de l'obra, i sovint la més important per a l'usuari. L'índex alfabètic de malalties està organitzat de manera jeràrquica des del nivell més general, és a dir, els termes principals (impresos en negreta), fins a les distintes subdivisions dels

nivells més específics. Aquest índex conté molts termes que no apareixen en la llista tabular de malalties. L'usuari normalment accedeix als termes a través d'aquest índex i després acudeix a la llista tabular de les malalties. Podríem dir que l'índex alfabètic és el pont entre el terme que està manejant l'usuari i la xarxa conceptual a la qual pertany (llista tabular). Per exemple, el terme *hipotensió* (CIM-9-MC, 251) té diversos subnivells (*crònica, iatrogènica, idiopàtica permanent, transitòria, etc.*), que mostren en cada cas un número que remet a la part de la llista tabular on apareix aquella noció, per tal que l'usuari pugui situar-la dins la xarxa conceptual a què pertany i seleccionar definitivament el codi correcte.

- Llista tabular de malalties: hi apareixen ordenades conceptualment les malalties presentades a l'índex alfabètic. Per exemple, si consultem el terme *hipotensió*, a partir de la referència que ens proporciona l'índex alfabètic, veurem que està situat sota l'epígraf «Malalties de les venes i dels vasos limfàtics, i altres malalties de l'aparell circulatori (451-459)» (CIM-9-MC, 705-708) i que està subdividit en diversos tipus i subtipus.
- Índex alfabètic de procediments: presenta tot tipus de procediments alfabèticament, fins a set subnivells d'especificació en alguns casos, com ara: «reparació > fractura >> consolidació defectuosa o pseudoartrosi (retardada) NCAL -v. categoria 78.4 >>> amb >>>> osteotomia >>>>> amb >>>>>> correcció de l'alineament -v. categoria 77.3 >>>>>>> amb barra intramedul·lar -v. categories 77.3 [78.5]» (CIM-9-MC, 1066-1068).
- Llista tabular de procediments: presenta els procediments ordenats conceptualment, com ara, per òrgans (orella, ull, nas, boca, faringe, etc.), sistemes (nerviós, hemàtic i limfàtic, etc.) i aparells (cardiovascular, endocrí, respiratori, digestiu, etc.). Per exemple, les operacions de l'aparell urinari ocupen del codi 55 al 59, i els subcodis corresponents.
- Apèndixs: estan dedicats a la morfologia de les neoplàsies, a la classificació d'accidents laborals segons la causa, entre altres.

En el cas de l'edició que ens ocupa, la modificació clínica (MC) significa que l'obra està concebuda com a «eina útil tant en l'àrea de les classificacions de les dades de morbiditat per a l'ordenació de les històries clíniques, la revisió de l'atenció mèdica i els programes d'atenció ambulatoria i d'altres tipus, com en l'elaboració d'estadístiques bàsiques de salut.» (CIM-9-MC, 11).

Pel que fa al receptor de la darrera traducció catalana de la *International Classification of Diseases, 9th Revision, Clinical Modification* (ICD-9-CM), es tracta d'un professional de la salut que necessita utilitzar una terminologia mèdica estandaritzada per exigències del seu lloc de treball. Podem trobar aquest usuari en diversos àmbits: gestió d'històries clíniques, investigació clínica, administració hospitalària, estudis de l'adequació de les despeses en atenció sanitària, estudis epidemiològics, recerca en qualitat assistencial, entre d'altres.

Pel que fa a la motivació d'aquesta traducció, cal dir que es tracta d'un encàrrec del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya amb el propòsit de dotar el sistema de salut català d'aquesta eina. És per això que els principis, els criteris i les solucions finals de la traducció (com ara la no-inclusió de geosinònims d'altres dialectes catalans distints al central) són coherents amb el context d'ús meta. No estem, doncs, davant d'una traducció adreçada inicialment a tots els territoris de parla catalana, sinó circumscrita al Principat.

Ara bé, què podria passar si la traducció, en una desitjable situació de normalitat, s'adrecés a tots els territoris catalanoparlants? Doncs que hom hauria d'incorporar-hi determinats geosinònims per tal de fer l'obra tan rellevant (comprensió dels conceptes), acceptable (naturalitat i preferències pel que fa a l'ús) i adequada com fos possible en qualsevol part del domini lingüístic.

3.2 Alguns geosinònims susceptibles de ser introduïts en futures traduccions de la CIM i algunes qüestions que susciten

De les 1.263 pàgines que ocupa la traducció catalana de la CIM-9-MC, la pràctica totalitat conté terminologia altament especialitzada que no presenta cap variació geolingüística. En

aquest sentit, una obra d'aquestes característiques té un gran poder unificador de la llengua. I en cap cas es justificaria una versió valenciana (o balear) distinta. De fet, cap secessionista tindria suficient imaginació per trobar solucions divergents per a termes com ara *calcinosi*, *granuloma*, *mononeuritis*, *presíncope* o *trietanomelamina*, i 1.263 pàgines més de termes especialitzats similars.

El llistat d'opcions que a continuació (vegeu la taula 1) expose està pensat des de l'àmbit valencià. En la columna de l'esquerra, hi apareixen els termes pels quals s'opta en la traducció catalana vigent de la CIM-9-MC, és a dir, els geosinònims orientals. En la columna de la dreta, hi apareixen propostes que resulten rellevants i acceptables per al context valencià. Entre aquestes propostes trobem no sols geosinònims sinó també mots no marcats dialectalment. En una traducció d'esperit pancatalà també s'hi haurien d'incloure geosinònims balears on fos necessari, aplicant els criteris de rellevància, acceptabilitat i adequació abans esmentats.

Cal dir, d'entrada, que aquest llistat ha estat elaborat de manera purament intuïtiva. Per tant, ni és exhaustiu ni sistemàtic, ni ho pretén. S'ha d'entendre com un simple llistat d'exemples que ens poden ajudar a reflexionar sobre l'adequació de les estratègies de traducció en funció del destinatari de l'obra i la conveniència de representar la varietat geolingüística en obres d'aquest tipus amb la finalitat d'enriquir i millorar traduccions i edicions futures d'aquesta obra.

Taula 1

CIM-9-MC	Possibles opcions (context valencià) no presents en la CIM-9-MC
Aixafada	Xafada
Aixecar-se	Alçar-se
Ajeure	Gitar
Aturada	Parada
Butllofa	Bambolla / bombolla
Catarro	Constipat / refredat
Coïssor	Coentor

Cop	Colp
Embull	Embolíc
Empenta	Espenta
Ennuegar-se	Entravessar-se una cosa a la gola
Ensopegar	Entropessar
Eскурçament	Acurtament
Esgarrapada	Arrapada
Esllavissada	Solsida
Esquinçament	Esqueixament
Lliscament	Desplaçament
Llombrígol	Melíc
Maluc	Costat
Meconi	Carbonada
Mossegada	Mos
Nafra	Llaga
Nadó	Bebé
Ordèol	Mussol
Paparra	Caparra
Pruïja	Picor
Relliscada	Esvarada
Sortida	Eixida
Tret	Tir
Verola	Pigota
Xancre	Ulceració
Xarampió	Pallola

Com dèiem, d'aquesta proposta d'opcions, algunes poden considerar-se geosinònims (*solsida*, *pallola*, etc.) mentre que d'altres són formes no marcades dialectalment (*melic*, *picor*, etc.). No s'ha d'inferir que en tots els casos l'usuari valencià desconeix l'opció de la columna de l'esquerra. En alguns casos, no es compromet la comprensió sinó que és simplement una qüestió de preferència i naturalitat en l'ús (acceptabilitat), com ara *sortida/eixida* o *xarampió/pallola*. En altres casos, tot

i que hi ha una gran tradició literària d'ús del mot en el context valencià (per exemple, *nafra*), l'usuari actual simplement la desconeix. En altres casos, l'opció de la columna de l'esquerra resulta estranya i, fins i tot, incomprendible, per a la majoria de catalanoparlants del País Valencià: *butllofa*, *esllavissada*, *esquinçament*, *llombrígol* o *pruija*.

*Quin és el tractament que s'ha de donar a aquesta variació en les obres terminològiques?*¹

Des d'una concepció pancatalana de la traducció, aquesta mínima variació dialectal s'hauria de representar per tal d'evitar el distanciament (en forma de desconexament, d'indiferència, d'apatia o de rebuig) de l'usuari i assegurar-ne la vinculació i la identificació amb la llengua emprada. Ara bé, cal comptar amb estudis que ens permeten conèixer de manera sistemàtica aquestes variacions geolingüístiques i els seus vessants cognitiu i pragmàtic.

S'han de recollir totes les variants?

No necessàriament totes, però sí les més representatives entre les que tenen caràcter normatiu. En una traducció que aspire a representar la llengua en la seua globalitat territorial s'hauria de tindre especial cura d'incloure-hi els geosinònims dels distints dialectes per tal que el major nombre d'usuaris s'hi senta representat i identificat. Com ha assenyalat Vallès en una altra intervenció en aquesta Jornada (vegeu pàgina 129), el català, per a consolidar una varietat estàndard, ha intentat integrar els diversos dialectes (model participatiu o compostiu) front al model unitarista d'altres llengües, que han optat per privilegiar un dialecte front als altres. Aquest mateix criteri, defensat per l'Institut d'Estudis Catalans, es pot aplicar a la

1. Aquesta i les altres preguntes en cursiva que apareixen en aquesta secció són les que en el seu moment van llançar els organitzadors de la jornada als participants i que van servir de guia per a plantejar la intervenció oral i l'article.

traducció de la CIM i aprofitar la terminologia mèdica per a reforçar aquest model compositiu propi del català.

S'han de marcar d'alguna manera?

Les relacions de sinonímia han de quedar ben clares per tal que l'obra siga realment funcional i permeta a l'usuari assolir els seus objectius professionals. Pot sorgir el problema (que, en aquest cas concret, és aparent) de l'estatus i la relació entre els geosinònims. És a dir, quin va en primer lloc i quin o quins en segon lloc. Posem en primer lloc *xarampió* o *pallola*, *ordèol* o *musso*? Si partim de la idea que no hi ha cap dialecte neutre (no marcat) i que qualsevol geosinònim normatiu té el mateix valor i el mateix estatus, aleshores no podem considerar que hi ha un terme estàndard i uns geosinònims de segona categoria, tal com ha assenyalat Vallès en aquesta mateixa Jornada (vegeu pàgina 141). En el cas de la CIM i pel que fa a l'índex alfabètic, el problema és, com dèiem, aparent, ja que simplement s'han d'introduir els diversos geosinònims per ordre alfabètic amb referències encreuades entre ells i, potser, amb la resta de sinònims entre parèntesis darrere de cada terme principal que pertanyi a un paradigma de geosinònims. I problema resolt. És a dir, en la *P* apareixerà *pallola* (i al costat, entre parèntesis, *xarampió*), i en la *X* apareixerà *xarampió* (i, entre parèntesis, *pallola*). Això per a la versió impresa, ja que la solució per a una versió en línia podria ser encara més fàcil i amigable amb l'usuari. Es podria configurar la interfície de consulta de manera que l'usuari pogués triar d'entrada en quina versió vol treballar pel que fa als geosinònims, que, torne a repetir-ho, suposen una part realment mínima del conjunt total dels termes de la CIM.

Quina presència tenen les variants geolingüístiques en la comunicació especialitzada oral i escrita?

En termes generals, podríem dir que en la mesura que el gènere textual és més especialitzat (com ara una classificació per a usos professionals com la CIM), menys presència tenen aquestes variants geolingüístiques. I a l'inrevés, si el text té un

caràcter més divulgatiu, els geosinònims tindran més presència. Aquestes variants són especialment rellevants en la comunicació amb els pacients: guies, resums d'articles de recerca, consentiments informats, prospectes de medicaments, articles de divulgació, pàgines web informatives, campanyes preventives, entre d'altres. Tot i que les solucions de la CIM no afecten directament els gèneres divulgatius, de manera indirecta sí que poden arribar a influir sobre ells i no s'han de menystenir els fluxos d'informació que van dels contextos més especialitzats als menys especialitzats perquè són especialment importants.

Fins a quin punt aquesta variació pot interferir, en les possibilitats d'implantació efectiva, l'ús de les propostes neològiques?

D'una banda, duplicar o triplicar una solució neològica amb dos o tres geosinònims no contribuirà a consolidar-la, ja que pot arribar a crear molta confusió en l'usuari. És per això que convindria que les propostes neològiques es feren des d'una perspectiva pancatalana (utilitzant recursos de tots els dialectes sense menystenir-ne cap, tenint en compte les idiosincràsies dels usuaris dels diversos territoris, alternant solucions procedents dels distints dialectes de manera equilibrada, etc.). Si som capaços d'assimilar manlleus d'altres llengües (sobretot de l'anglès), per què no assimilar-ne d'altres dialectes de la nostra llengua? Es tracta, en definitiva, de promoure la comunicació i la permeabilitat entre dialectes de manera equilibrada, sense que predomini un sobre els altres. D'altra banda, ja sabem que els usuaris dels neologismes són els que finalment sancionen les solucions proposades, i que el seu comportament es basa en criteris de rellevància, acceptabilitat i adequació.

Ha tingut alguna incidència la variació dialectal en els diccionaris/classificacions en què heu treballat?

Concretament en la CIM-9-MC (2008), la incidència dialectal és inexistent, com s'ha indicat d'entrada. Al cap i a la fi, el problema de la representació dialectal en obres com la que ens ocupa té un fort vessant simbòlic, identitari. Idealment, la CIM

hauria de ser un projecte compartit entre els distints territoris de llengua catalana. La variació dialectal és un patrimoni de la llengua completa, no sols del territori on es produeix aquesta variació. De fet, la variació és un fenomen relacional, comparatiu, entre distintes ubicacions geogràfiques. Per tant, qualsevol institució dedicada a la normalització terminològica hauria de tenir en compte les variacions dialectals, siguin les pròpies o no del territori concret on s'ubica la institució. Aquesta estratègia té sentit en una llengua minoritzada i no normalitzada com el català perquè tendeix a cohesionar la diversitat a través de la sinonímia.

En cas afirmatiu, com he presentat aquesta variació dialectal? Com ho he fet per detectar aquesta variació dialectal? He volgut ser exhaustiu en la representació d'aquesta variació?

No existeixen treballs de caràcter descriptiu que sistematitzen aquesta qüestió, per la qual cosa la tria d'exemples que he presentat en aquest article l'he feta intuïtivament. Fóra desitjable de cara al futur comptar amb estudis centrats en la variació geolingüística per tal de poder prendre decisions de traducció ben informades.

He seguit el mateix criteri de presentació de la variació dialectal en totes les obres? En cas negatiu, per què? Pels destinataris? Per l'objectiu de l'obra?

Com ja he comentat, els objectius de la CIM-9-MC estaven circumscrits a l'àmbit del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya, la institució iniciadora d'aquesta traducció: és a dir, estaven circumscrits a l'àmbit del Principat. Per tant, com a traductor m'he guiat per les especificacions de l'encàrrec, que defineix com a norma prèvia l'abast territorial de la traducció i el perfil dels seus usuaris pel que fa a la seua ubicació geogràfica.

Quins avantatges i desavantatges ha implicat aquesta/es presentació/ns?

El principal avantatge és que s'agilitza l'elaboració de l'obra perquè hom requereix menys temps i esforços. Incorporar geosinònims suposaria un treball afegit i uns coneixements dialectològics considerables. El principal desavantatge és que no representa el conjunt del territori catalanoparlant i, per tant, és menys inclusiva i menys unificadora.

És assumible aquesta opció millor, és dir, caldria tenir uns coneixements de dialectologia i/o uns mitjans tècnics inabastables?

Sí, caldria tenir uns coneixements de dialectologia i uns mitjans tècnics que asseguraren la màxima representativitat dialectal dins d'uns límits raonables. A més dels coneixements tècnics sobre dialectologia, cal tindre coneixements sobre les actituds dels usuaris, els seus prejudicis i preferències, les seues percepcions sobre inclusió i exclusió pel que fa a les opcions lingüístiques, etc. Al cap i a la fi, la qüestió que ens ocupa té un vessant simbòlic i emocional que no es pot menystenir.

3.3 Recapitulació i conclusions

Per caràcter pancatalà de la traducció de la CIM entenc una obra en la qual qualsevol usuari procedent de qualsevol dialecte es sent identificat amb la llengua emprada. Per tal d'assegurar-ne el caràcter pancatalà, podem fer servir dues estratègies complementàries: 1) evitar, com a única opció, mots marcats dialectalment; 2) representar la variació geolingüística mitjançant la introducció de geosinònims.

Termes com ara *hemodiàlisi*, *hemofília*, *hemoftàlmia*, *hemoglobina*, *hemoglobinèmia*, *hemoglobinopatia*, *hemòlisi*, *hemopericardi*, i un llarguíssim etcètera, és a dir, la immensa majoria dels termes de les 1.263 pàgines la CIM-9-MC, no plantegen variacions entre dialectes. La unitat i homogeneïtat del català

és màxima en aquest àmbit. Per tant, incloure-hi els principals geosinònims no posa en perill la unitat de la llengua, tal com afirmen experts d'altres àmbits (botànica, pesca). En referència a l'àmbit de la pesca, Lleonart ha afirmat durant aquestes jornades (vegeu pàgina 162) que «La nomenclatura dels organismes marins ha de respectar en primer lloc la terminologia tradicional, mirant de no prioritzar uns noms sobre d'altres. El cas dels geosinònims és particularment sensible i penso que respectar-los no perjudica la coherència de la llengua, ans al contrari, ajuda a mantenir-ne la riquesa.» En qualsevol cas, una llengua que té molts sinònims és una llengua rica, siguen geosinònims o no. El fet que la sinonímia siga de caràcter geogràfic no hi resta valor.

L'alternativa a incorporar-hi geosinònims és mantenir un sol geosinònim en casos de sinonímia. Quan tots els geosinònims són igualment normatius, aleshores tenim dos problemes: 1) quin de tots fem servir; i 2) per quines raons exclouem els altres.

Des del punt de vista de la traducció de la CIM, podem dir que, ben al contrari del que ens ha semblat entendre que suggeria Martí en el seu parlament en la inauguració d'aquesta Jornada, reconèixer la riquesa de la geosinonímia i representar-la en les obres terminològiques suposa reforçar la unitat de la llengua. Es donen arguments als secessionistes precisament quan es privilegia un dialecte sobre els altres i, en conseqüència, els parlants dels segons poden sentir-se incòmodes, menystinguts o directament exclosos, tal com ha indicat Vallès en la seua intervenció (vegeu pàgina 141). L'usuari s'ha de veure representat, s'ha de sentir inclòs. I és possible fer-ho sense incórrer en violacions de la norma. Tots els geosinònims que he proposat en aquest article són paraules incloses en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, és a dir, mots plenament normatius.

Les noves TIC ofereixen possibilitats de representar els geosinònims de manera rellevant, acceptable i adequada per a usuaris de distints dialectes. La CIM en línia podria explotar-se de moltes maneres per tal de possibilitar diverses rutes o perfils de navegació i ús de la terminologia segons la ubicació geogràfica de l'usuari.

Les variacions geolingüístiques, en el cas del català tenen, en força casos, un elevat valor simbòlic en tant que materia-

litzen i són portadores de determinats posicionaments ideològics. Aquest és un terreny molt complex que, en el context valencià, és especialment significatiu (vegeu les investigacions de Josep Mas). Una problemàtica de la qual no està exempta la comunicació especialitzada i, en aquest cas concret, la terminologia mèdica. És per això que fóra desitjable comptar amb investigacions dialectològiques i sociolingüístiques que ens permeteren de prendre decisions més informades pel que fa a la incorporació de geosinònims en obres com ara la CIM.

En temps de mancança de coordinació i col·laboració institucional entre els diversos governs dels territoris catalanoparlants, sobretot entre el valencià i la resta, cal redoblar esforços per reconèixer la diversitat dins la unitat de la llengua en projectes concrets, com ara les versions successives de la CIM-9-MC. El TERMCAT té la legitimitat de vetllar per la unitat i la diversitat de la llengua en matèria terminològica, al marge de la conjuntura política de cada moment en cada part del territori catalanoparlant. Des del meu punt de vista, que un govern autònom dins del territori catalanoparlant no estiga disposat a col·laborar en matèria de normalització terminològica no hauria d'implacar una renúncia a incorporar als recursos terminològics els geosinònims que es consideren necessaris per a representar la diversitat de la llengua i la identificació dels seus parlants.

Les solucions de traducció que s'adopten per a la CIM poden transcendir l'ús immediat d'aquesta obra en contextos clínics en mans dels professionals que habitualment la fan servir. Poden, de fet, arribar, amb el temps, als àmbits dels pacients i del públic general, un motiu més per optar per una traducció pancatalana d'aquesta obra.

Agraïments

Vull agrair al TERMCAT i a la seua directora, Rosa Colomer, la invitació a participar en la jornada dels Espais Terminològics de 2009. Als meus col·legues Dr. Josep Mas (Universitat Politècnica de València), Dr. Honorat Resurrecció (filòleg) i Dr. Vicent Salvador (Universitat Jaume I) agraesc els comentaris tan perti-

nents que han fet sobre aquest article. El diàleg amb cadascun d'ells m'ha ajudat a entendre i definir millor el meu punt de vista. Gràcies a Jordi Bover, del TERMCAT, per la seua estimulante tasca com a coordinador de la taula rodona sobre la variació geolingüística en les obres terminològiques; i a Xavier Fargas, també del TERMCAT, per la seua dedicació com a coordinador de l'edició de les actes.

4. L'experiència del Gabinet de Terminologia de la Universitat de les Illes Balears

M. Magdalena Ramon

MARIA MAGDALENA RAMON ANDREU

Llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat de les Illes Balears. Des de l'any 1991 treballa al Gabinet de Terminologia del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears i en coordina les tasques. Ha publicat, com a autora o coautora, un bon nombre de lèxics d'àmbits tan diversos com Internet, nàutica, bioquímica, construcció, història de l'art, cinema, fotografia o trot, i també el Llibre

d'estil per als mitjans de comunicació orals i escrits. Ha col·laborat amb el TERMCAT en molts projectes i iniciatives, i participa en diverses xarxes de terminologia d'àmbit nacional i internacional.

4.1 Situem-nos en l'espai i en el temps

Aquestes reflexions que us presentam sobre la variació geolingüística en els diccionaris són fruit de la tasca duta a terme al Gabinet de Terminologia de la Universitat de les Illes Balears (UIB) al llarg dels gairebé 19 anys que fa que es va crear com a centre col·laborador del Centre de Terminologia TERMCAT. Són, per tant, el resultat de pensaments en moviment, canviants, evolutius, en el sentit que durant aquests anys no sempre hem seguit estrictament un mateix criteri pel que fa a la geosinonímia.

Hem de dir que el Gabinet de Terminologia es va crear principalment per atendre les necessitats terminològiques de la societat balear, des dels membres que configuren tota la comunitat universitària (alumnes, PAS i PDI) fins a qualsevol persona fora de l'àmbit universitari.

Així, la geosinonímia tractada, en més o menys mesura, en la nostra tasca està referida exclusivament a la comunitat autònoma de les Illes Balears: Mallorca, Menorca i Eivissa i Formentera. I és sabut que cadascuna d'aquestes illes manté uns trets dialectals diferencials bastant marcats. En el nostre cas, ens centrarem sobretot en la tria de termes.

4.2 Una pinzellada sobre els nostres treballs

Parlem de la col·lecció Terminologies Universitàries: són fulls desplegable amb la terminologia bàsica d'una assignatura impartida a la UIB, en català, castellà i anglès, i generalment contenen de 50 a 200 termes; sempre es duen a terme amb la col·laboració dels professors de les assignatures. Fins ara n'hem editat 14 i en tenim 8 en curs d'elaboració.

Parlem de la col·lecció Lèxics Bàsics: són lèxics en format llibre amb la terminologia bàsica d'alguna àrea de l'ensenyament, en català, castellà, francès i anglès, i contenen de 500 a 1.500 termes, aproximadament. N'hem editat 6 títols i en tenim 1 en curs.

La terminologia tractada en aquestes dues col·leccions no presenta pràcticament variació dialectal, ja que són àrees molt tècniques, amb una terminologia bastant nova, tret del *Lèxic bàsic de la construcció: català-castellà-francès-anglès-alemany*.

Volem puntualitzar que les nostres publicacions s'adrecen majoritàriament als alumnes i als professors de la UIB, però també als de secundària i als de formació professional.

A banda d'aquestes, diguem-ne, «col·leccions permanents», treballam puntualment llistes de termes per a diversos usos, com ara productes que es venen en superfícies comercials i cartes de restaurants. Volem comentar, tot i que sigui de passada, que també treballam, pel que fa a la part del lèxic, la llengua dels mitjans de comunicació.

Així mateix, de fa dos anys treballem en tres diccionaris: un d'agricultura, un de ramaderia i un de pesca. Són diccionaris amb entrada catalana, equivalència en castellà i definicions. Contenen de 1.300 a 1.500 termes. I aquí sí que hem d'afrontar el repte, d'una banda, d'haver de decidir quines entrades donam com a preferents, i de l'altra, d'anar alerta amb la redacció de les definicions.

No hem d'oblidar, però, que la prioritat del Gabinet de Terminologia és la feina puntual. I aquí és on realment treballem més a fons la geosinonímia.

Si voleu consultar els treballs editats, els trobareu a <http://www.uib.es/ca/infosobre/serveis/generals/slg/gt/publicacions_terminologia.htm>.

4.3 Els criteris que seguim

4.3.1 A tall d'aclariment

No ens plantejarem en aquesta comunicació la qüestió de la univocitat de la comunicació científica, perquè és evident que, en general, no és una característica pròpia de les terminologies més tradicionals (i moltes de vegades tampoc de les més modernes).

Tampoc no tractarem el tema de la fragmentació del territori de parla catalana, tema més que debatut, la influència de la qual ha conduït a la situació «retrolingüística» en què ens trobam de fa anys i que pareix que no duu camí de solucionar-se. És evident que aquest fet ha influït, i molt, en la manca de consolidació d'una llengua estàndard de tots els catalanoparlants i en l'afavoriment d'una castellanització profunda.

4.3.2 I ara sí, parlem dels criteris

El primer fet que constatarem és que els àmbits de coneixement en què la geosinonímia és més present són els més pròxims a la llengua general.

En el cas del Gabinet de Terminologia, aquest fet es manifesta sobretot en el món de la gastronomia i l'alimentació, i en els àmbits que tenen una terminologia més tradicional, com ara agricultura, ramaderia, pesca (deixant de banda la maquinària, és clar), i molt especialment la fauna i la flora.

El criteri general que intentam aplicar a l'hora de tractar els geosinònims en els nostres treballs és seleccionar, sempre que és possible, el/s sinònim/s d'ús més general en tot el territori balear. De vegades n'hem de deixar de banda alguns o bé els introduïm com a sinònims complementaris.

Des del punt de vista lingüístic, i com a criteri general, és correcte i coherent. Ara bé, hem de tenir en compte una sèrie de factors a partir de la realitat sociolingüística de les Illes que fan matisar a l'hora de sistematitzar aquest criteri:

- a) El territori balear al qual va dirigida la terminologia objecte de treball: a totes les illes en conjunt, a una sola illa, a una comarca o a un municipi.
- b) El context en què s'ha de difondre i els destinataris als quals va adreçada.

Així, no és el mateix revisar una llista de productes que es venen en una gran superfície comercial present a totes tres illes que un vocabulari de restauració que ha de difondre, per exemple, el Consell de Mallorca entre els restauradors de l'illa de Mallorca.

4.4 El camí que seguim en el treball dels geosinònims

4.4.1 Les eines de consulta

En relació amb les eines lexicogràfiques, volem remarcar el fet que hem de tenir en compte, per una banda, la consulta i la interpretació d'aquestes eines que fan els usuaris que ens adrecen les consultes, i per una altra, la consulta nostra per intentar solucionar el dubte que ens planteja l'usuari o els dubtes que se'ns plantegen a l'hora d'elaborar les nostres terminologies.

A continuació us oferim una petita anàlisi de la informació que trobam en les principals obres de consulta en relació amb els geosinònims:

a) El DIEC

El DIEC no té marques de dialectalismes, d'acord amb els criteris de l'IEC en elaborar-lo; a la segona edició desapareix l'expressió «En algunes contrades». Al nostre parer és una bona decisió, perquè ni s'hi especificaven aquestes contrades ni molts de mots que haurien d'haver dut aquesta marca, no la duïen.

Per tant, el DIEC ens serveix per saber si recull o no una variant determinada, però no per saber si es tracta d'un mot propi de les quatre illes o és propi només de Mallorca, de Menorca o d'Eivissa i Formentera.

Això sí, és vera que s'hi han incorporat moltes variants territorials, seguint el criteri de voler una eina identificativa de tota la comunitat lingüística catalana.

b) El DCVB

En el cas dels geosinònims, és una eina molt valuosa, sobretot perquè és pràcticament l'única obra de consulta que ens dóna algunes pistes de la procedència de les variants, ja sigui perquè algunes vegades ens diu directament el lloc on s'han recollit o perquè ens en dóna la transcripció fonètica. Passa, però, que aquesta eina no està actualitzada i, a més, hem detectat que hi manca bastant d'informació en relació amb la situació geogràfica de molts de mots i també la transcripció fonètica.

Probablement l'*Atles lingüístic del domini català*, de Joan Veny i Lúdia Pons, és una mena d'actualització i compleció d'aquesta obra, tot i que he de confessar que no he tengut temps de consultar-ne arreu els volums editats.

c) El Cercaterm

Aquesta base de dades ha esdevingut l'eina més important de consulta terminològica actual, tant per a les persones amb formació lingüística com per a les que no en tenen. És multilin-

güe, conté molts de termes (i molts geosinònims en determinades àrees) i és fàcil de manejar. És, al meu parer, l'eina estrella en línia per al perfil d'usuari català.

Parlem una mica de la presentació dels continguts del Cercaterm. En relació amb els geosinònims, és vera que, per exemple, si parlem de noms populars de plantes i animals, ens trobam amb un ventall important de geosinònims. Hi podem consultar, per exemple, el contingut de la publicació *Espècies pesqueres d'interès comercial*. Segueix el sistema de presentació dels diccionaris del TERMCAT i d'altres centres dedicats a la terminologia. Hi trobam un terme principal i, en la majoria dels casos, un enfilall de sinònims complementaris.

Com ens ajuda aquesta informació a l'hora de decidir entre diversos geosinònims? Els usuaris que no tenen formació lingüística es posen en contacte amb nosaltres perquè es troben amb força sinònims i no entenen ben bé què vol dir un terme principal i un sinònim complementari. La consulta la solen fer generalment a partir del nom castellà. En canvi, el perfil d'usuari amb formació lingüística ens demana quin de tots els sinònims que hi apareixen ha de fer servir.

I aquí comença la nostra aventura terminològica. La nostra tasca consistirà a utilitzar tots els nostres recursos a l'abast per donar una resposta al més adequada possible a l'usuari.

d) Els diccionaris bilingües

Parlam del *Diccionari català-castellà* i del *Diccionari castellà-català*, d'Enciclopèdia Catalana, i del *Diccionari català-castellà castellà-català*, de Francesc de Borja Moll, desplaçats per les eines de consulta en línia, especialment pel Cercaterm, com hem comentat abans.

Al Gabinet de Terminologia sí que consultam adesiara el diccionari de Moll pel que fa als geosinònims, perquè, tot i que és un diccionari necessitat d'una revisió a fons (basta llegir-ne les instruccions essencials), de vegades ens ajuda a aclarir si un determinat geosinònim ha estat considerat o no en una obra que al seu temps tenia la funció d'atendre els «mots de les comarques diguem-ne perifèriques». No sistemàticament, però sí que hi trobam referències geogràfiques. Vegeu, per exemple, el mot *guisante* a l'annex 2.

En relació amb els diccionaris d'Enciclopèdia Catalana, sí que mantenen la marca *reg* (= regional).

e) Les obres especialitzades i altres

A grans trets, direm que la majoria d'obres recullen molts de geosinònims del territori balear, referint-nos a les àrees de què hem parlat abans, com ara noms d'animals i de plantes, però generalment no n'indiquen la procedència geogràfica.

El que sí que val la pena esplugar, al nostre parer, són, per exemple, articles interessantíssims relacionats amb determinats temes en què la presència de variants territorials és considerable, per exemple, les miscel·lànies editades per Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

4.4.2 Els especialistes

El Gabinet de Terminologia ha anat confeccionant, d'ençà de la seva creació, una llista d'especialistes de moltes matèries, entre els quals n'hi ha que han contribuït a desxifrar l'envitricollat món dels geosinònims. De vegades ens han ajudat a aclarir quina variant hem de difondre preferentment, tenint en compte el context, evidentment. I de vegades les explicacions que ens han donat no han estat del tot aclaridores i hem hagut d'optar per solucions diguem-ne pràctiques, com pot ser el cas de difondre una variant poc familiar o totalment desconeguda.

4.5 Ha arribat l'hora dels exemples

De maduixes, fraules, maduixots, fraulots (?)...

Què preferiu, *maduixes* o *fraules*? I què n'hem de dir, dels *fraulots* o *maduixots*?, o de la *fraulera* o la *maduixera*?, o del *maduixerar* o del *fraular*?

Aquest cas és ben representatiu de la tasca terminològica que hem dut a terme i que duem a terme al Gabinet de Terminologia, ja que ens ha aparegut en reculls de productes alimentaris, a través de consultes puntuals, i perquè actualment

treballam en un diccionari d'agricultura català-castellà, amb definicions, com hem dit, i ens hi hem topat un altre cop.

Per veure detalladament la informació d'aquests termes que trobam a les obres principals de consulta, vegeu l'annex 1. D'acord amb el que hem documentat, l'única obra que especifica el lloc on es diu *fraula* o *maduixa* i derivats és el DCVB. Els diccionaris bilingües de l'Enciclopèdia Catalana, en el cas de *fraula* i derivats, mantenen la marca *reg.* I el Cercaterm entra *fraula* com a sinònim complementari, seguint el criteri general dels seus diccionaris. Quina és, però, la realitat de les Illes ara? *Fraula* i derivats és un mot totalment desconegut per la població illenca (antigament, era només usat pels pagesos de la zona nord de Mallorca, únic lloc on es conreava el fruit). *Maduixa* i derivats, en canvi, són més coneguts en general, ja sigui a través dels mitjans de comunicació, dels llibres de text o de les etiquetes dels productes de superfícies comercials; a més, a Menorca és la forma antiga. Què n'hem de fer, de *fraula* i derivats? Al principi, vàrem difondre la forma *fraula*, sense bandejar, però, *maduixa*, perquè hi havia un sector de lingüistes que la defensaven a ultrança. De fa un temps, però, donam preferència a la forma *maduixa* i derivats, perquè és la més coneguda entre la població (a més del castellanisme *fressa*). Al diccionari d'agricultura que elaboram actualment, de moment hem donat preferència a *maduixa* i hem mantingut *fraula* com a forma complementària.

I què passa amb els estiregassons, els fesols, els pèsols, els xítxeros...

Per veure detalladament la informació d'aquests termes que trobam a les obres principals de consulta, vegeu l'annex 2. Al diccionari d'agricultura que elaboram no hem considerat tots els noms d'aquest llegum perquè n'hi ha molts. Hem donat preferència a la forma *pèsol*, perquè és la forma més generalitzada a totes les illes i, si no m'equivoc, a tot el territori de l'àmbit lingüístic català, i aquestes altres formes apareixen com a sinònims complementaris. Ara bé, això no lleva que, a Felanitx, per exemple, en una carta de restaurant o en un llibre de receptes d'aquest municipi, no es pugui fer servir sense por la forma

estiregassó, o la forma *xítxero* a Porreres, Artà o Manacor, o la forma *fesol* a Menorca, o *pitxo* a Maria de la Salut.

I ens demanam: què passa si en un article redactat per un professor de biologia de la UIB, per exemple, s'utilitza la forma *xítxero* i no *pèsol*? Parlam d'una situació comunicativa formal. Probablement el lector d'aquest article es mostraria sorprès en veure aquest mot, però pel context, per les eines de consulta immediates que avui tenim a l'abast, segurament el fet no implicaria en absolut no entendre l'article.

I què ens agrada més, indiot o gall dindi?

Per veure detalladament la informació d'aquests termes que trobam a les obres principals de consulta, vegeu l'annex 3. A Mallorca i Eivissa la forma usual és *indiot*, mentre que la forma *gall dindi* és habitual a Menorca. Tant l'una com l'altra són vàlides per a tots els registres. Des del Gabinet de Terminologia difonem de manera preferent *indiot* si va adreçat a totes les illes i *gall dindi* queda com a sinònim complementari. Ara bé, si el context és menorquí, difondrem la forma *gall dindi* com a única forma o com a forma preferent segons el context. Al diccionari de ramaderia que elaboram, per exemple, hem optat per donar preferència a la forma *indiot*.

Malament si necessitam un advocat o un misser

Per veure detalladament la informació d'aquests termes que trobam a les obres principals de consulta, vegeu l'annex 4. Aquest és un dels dubtes plantejats al Gabinet de Terminologia per mitjans de comunicació. *Misser* és la forma popular de Mallorca i Menorca per anomenar l'*advocat*. Hem de dir que *misser* és una forma actualment en desús, tot i que encara se sent en alguns pobles de les Illes en boca de gent gran. Segons el DCVB, *misser* era un tractament que es donava a la gent lletxada, que localment ha esdevingut sinònim d'*advocat*. I tot i que el trobam al DIEC com a sinònim d'*advocat*, es considera un mot molt local, quasi en desús, amb dificultats de formació en la forma femenina (que és *missera*, que té un significat pejoratiu, en el sentit de dona xerraire, amb pretensions de saber moltes coses). Pensam, per tant, que és inapropiat en un català

del segle XXI. Des del Gabinet de Terminologia difonem en gairebé tots els registres la forma *advocat -ada*, que és la forma que s'ha usat sempre en registres formals.

Potser ha arribat el moment que el DIEC es plantegi no incloure'l en noves edicions.

La meva experiència sobre copinya, cloïssa, enclotxa...

Jo he nascut a un port del llevant de Mallorca, concretament a Portocolom. El meu padrí patern va ser boter i pescador. El meu pare va ser boter, pescador i pintor. És un petit homenatge familiar, però ho dic perquè la forma *enclotxa* no m'ha resultat mai estranya, així com molts de noms de peixos i d'ormejos de pesca. Que recordi, mai no vaig sentir a dir *almeja* a ca nostra o, en tot cas, quan el mol·lusc va començar a vendre's enllaunat, record haver sentit [alméka].

Si consultam el DCVB, ens diu que *enclotxa* és una copinya, un mol·lusc bivalve; el situa a Mallorca i ens diu que en castellà és *almeja* i *concha*. Al *Diccionari català-castellà castellà-català*, de Francesc de B. Moll, hi trobam la referència a *enclotxa* tant si cerquem a partir del català (té entrada pròpia) com a partir del castellà (com un dels equivalents del castellà *almeja*). El DIEC no recull el terme.

I cerca que te cerca, arribam a l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera:

<<http://www.eeif.es/significados/e-volum%20V/enclotxa.html>>

enclotxa *f* ZOOLOG Nom amb què es coneixen a les Pitiüses els mol·luscos bivalves del gènere *Pinna*, de la família dels pínids i ordre dels anisomiaris. A altres llocs s'anomenen *nacres*. Al Mediterrani viuen quatre espècies: *Pinna nobilis*, *Pinna fragilis*, *Pinna squamosa* i *Pinna rudis*. La més comuna és *Pinna nobilis*, el lamel·libranqui més gran del Mediterrani: pot assolir els 80 o 90 cm de longitud, però les mides més freqüents estan compreses entre els 30 i els 50 cm. La closca, constituïda per dues valves iguals, té forma de ventall amb l'extrem superior arrodonit i l'inferior acabat en punta.

I a la *Miscel·lània Germà Colón*, volum 2, hi ha un article del doctor Veny, «La llista de peixos de Jordi de Puig», en què comenta:

5. I. NOMS CASTELLANS

[...]

almeja: cloïssa, grúmol; *Tapes (Ruditapes) decussatus*. El nom mallorquí tradicional d'aquest mol·lusc deu ser *enclotxa*, que vaig recollir a es Portitxol (Palma de Mallorca); dada confirmada per Miquel Duran a Cala Mondragó i, segons comunicació d'aquest, pel recull ictionímic (1935), inèdit, del P. Miquel Colom relatiu a Portocolom. *Cloïssa* és el nom normatiu que, com a resultat d'una transmissió natural, només he sentit a la costa rossellonesa, però que registra Cleghorn (1751, 44) per a Menorca («Tellinae. *Cluisas*»); *grúmol* és el mot propi del Delta de l'Ebre; és sabut que «almeja» (pronunciat [alméxa] o [alméka]) és el castellanisme habitual de l'espècie enllaunada.

Malgrat aquesta informació, el que és cert és que la forma *enclotxa* no l'hem difosa gairebé en cap recull, únicament, i en molt pocs casos, entre les persones que ens han demanat si estava correctament escrita i que tenien un interès personal a utilitzar-la.

Actualment és un mot pràcticament desconegut a les Illes. Per tant, la forma vehiculada és majoritàriament *cloïssa* en l'àmbit de la restauració. El mot *copinya* generalment s'utilitza per fer referència a la closca dels mol·luscs.

4.6 Les inconclusions

1. Ens demanam realment si les eines de consulta de què disposam ajuden a resoldre aquesta qüestió o l'embullen més.
2. Val la pena intentar reviscolar formes que, tot i genuïnes, han passat a formar part del cabal en desús de la llengua?

3. És realment necessari seleccionar un dels sinònims, teòricament d'ús més general, i reduir els altres a complementaris o deixar-los de banda? Pot ser contraproduent?
4. Convé, simplement, introduir els geosinònims seleccionats sense donar-ne cap com a preferent, per evitar, sobretot, incoherències per desconeixement?

I la culpa, de qui és? Evidentment, del fet de no tenir un territori català cohesionat. Evidentment, de la manca de voluntat política en tots els nivells, no solament en el de política lingüística.

De moment, el que intentam fer al Gabinet de Terminologia és deixar respirar un poc la llengua de la manera més coherent possible amb el que sabem i el que tenim a l'abast, tenint en compte que de vegades hem de sacrificar algunes formes tradicionals de les terres balears documentades des d'antic, però gairebé en desús per la introducció a través de diversos canals de formes catalanes pròpies d'una altra zona dialectal.

Creiem que, en molts casos, ens hem d'inclinar per admetre de manera natural i viure d'una manera natural una llengua catalana en constant evolució, moderna, i, si realment volem un «català global», això sí, amb seny, obrim fronteres interdialectals, sense por i amb la sana voluntat d'aprendre bé.

I com diu un savi senyor Duran: «La insuportable pressió del castellà, això sí que en fa, de mal». I rebla el professor Bibiloni: «Amb tot, l'autèntic desplaçament de les varietats geogràfiques insulars és el desplaçament efectuat per l'espanyol...».

4.7 Bibliografia

ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll, 1985.

També disponible en línia a: <<http://dcvb.iecat.net>> [Consulta: novembre 2009]

BIBILONI, Gabriel. *Amb bones paraules* [en línia]. [Palma]: Gabriel Bibiloni, 2010.

- <<http://bibiloni.cat/ambbonesparaules/>> [Consulta: novembre 2009]
- BIBILONI, Gabriel. «El balear i l'estàndard» [en línia]. A: *Actes del VII Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1999.
<http://www.bibiloni.net/textos/balear_i_estandard.htm> [Consulta: novembre 2009]
- BIBILONI, Gabriel. «Un estàndard nacional o tres estàndards regionals?». A: JOAN, Bernat (coord.). *Perspectives sociolingüístiques a les Illes Balears*. Eivissa: Res Publica, 2002.
També disponible en línia: <<http://www.bibiloni.net/textos/estandard%28s%29.htm>> [Consulta: novembre 2009]
- BOVER i SALVADOR, Jordi; FARGAS i VALERO, F. Xavier; NAVAS i JARA, Maria. «L'avaluació de la qualitat terminològica». *Llengua i Ús* (2003), núm. 28, p. 18-27.
- COLOMER, Rosa; BOVER, Jordi. «La selecció de variants dialectals en terminologia». A: *Jornada sobre 'Variació geolèxica i terminologia'* [en línia]. París: Secretaria de Realiter, 2004.
<<http://www.realiter.net/spip.php?article278>> [Consulta: novembre 2009]
- CABRÉ CASTELLVÍ, M. Teresa. «Terminologia i llengua catalana: Funció social i cooperació». A: *Miscel·lània Joan Veny 4*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 181-208. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; 48)
- CASTELLS, Roser; COLOMER, Rosa. «Criteris de valoració de les obres de consulta en recerca terminològica». *Llengua i Ús* (1995), núm. 4, p. 31-34.
- Diccionari castellà-català*. 4a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2005.
- Diccionari català-castellà*. 3a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.
- DURAN, Miquel. «Gerrets i xucles: Els noms dels peixos de la família 'Centracanthidae'». A: *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*. Vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- GINEBRA, Jordi. «Una primera anàlisi del DIEC2». *Llengua i Ús* (2007), núm. 40, p. 36-43.
També disponible en línia a: <http://www6.gencat.cat/llengcat/liu/40_623.pdf> [Consulta: novembre 2009]

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana, 2007. També disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat>> [Consulta: novembre 2009]
- MOLL, Francesc de Borja. *Diccionari català-castellà castellà-català*. 7a ed. Palma: Moll, 1989.
- RAMON, M. Magdalena. «Algunes reflexions sobre l'estàndard de les illes Balears en relació amb les variants dialectals». *Llengua i Ús* (2001), núm. 22, p. 36-42. També disponible en línia a: <http://www6.gencat.cat/llengcat/liu/22_112.pdf> [Consulta: novembre 2009]
- RULL, Xavier. *Diccionari del vi: Amb licors i altres begudes*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Cercaterm* [en línia]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, cop. 2000-2009. <<http://www.termcat.cat>> [Consulta: novembre 2009]
- UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS. *Llibre d'estil per als mitjans de comunicació orals i escrits*. 2a ed. Palma: Consell de Mallorca. [En premsa].
- VALLÈS, Joan. «Algunes qüestions entorn de la fitonímia i els aspectes lingüístics de l'etnobotànica». A: *Miscel·lània Joan Veny 7*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 273-293. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; 51)
- VENY, Joan. «Geolingüística i estàndard» [en línia]. *Butlletí de l'IEC* (2006), núm. 86. <http://www.iec.cat/butlleti/pdf/86_butlleti_veny.pdf> [Consulta: novembre 2009]
- VENY, Joan. «Les varietats geogràfiques i la normativa de la llengua catalana». A: VALLVERDÚ, Francesc [et al.]. *Processos de normalització lingüística: L'extensió d'ús social i la normativització*. Barcelona: Columna, 1991.
- VENY, Joan. *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València, 2001.
- VENY, Joan. «Contacte de llengües en la llista de peixos de Jordi de Puig (1786)». A: *Miscel·lània Germà Colón*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; 29).

4.8 Annex 1: De maduixes, fraules, maduixots, fraulots (?)...

DIEC	DCVB	CERCATERM	DIC-EC	DIC-MOLL
fraula f. [AGA] [BOS] [LC] <u>Maduixa.</u>	FRAULA f. Maduixa, fruit de la <i>Fragaria vesca</i> (Val., Mall.); cast. <i>fresa</i> . De taronges y de fraulles l y de viandes esquisides, Oliver Obres, i, 227. Gramponaven les tímides maduixes, que allà en dèiem fraules, Riber Miny. 120. Fon.: fráwla (mall.); fráwla, fráwra (Val.). Etim.: del llatí *fragula, dim. de fraga , mat. sign.	maduixa Alimentació > Fruita ca maduixa , f ca fraula , f <i>sin. compl.</i> es fresa fr fraise en strawberry en wild strawberry de Erdbeere Definicions ca: Infructescència comestible de la maduixera (<i>Fragaria vesca</i>), constituïda pel receptacle floral, vermell, carnos i aromàtic, sobre el qual s'insereixen els fruits, petits i aqueniformes.	CA-ES fraga f bot (<i>Fragaria virginiana</i>) fresa m, fresa de jardín. / (maduixot) fresa m. fraula f reg (maduixa) fresa, madroncillo m. fraular m reg (maduixera) fresa. fraulera f reg (maduixera) fresa, fresa. maduixa f bot (fruit de la maduixera) fresa, madroncillo. maduixar m bot = maduixerar maduixerar m bot fresa maduixot m bot (fraga) fresa ES-CA fresa f (BOT) (<i>Fragaria vesca</i>) maduixera, maduixer m, fraulera reg, // (fruit) maduixa, fraula reg. fresal m maduixerar, maduixar, fraular reg. fresón m BOT (<i>Fragaria virginiana</i>) fraga f, maduixot./ (fruit) fraga f, maduixot.	CA-ES fraga f. fresa fraula f. fresa fraular m. fresa fraulera f. fresera maduixa f. fresa maduixera f. (planta <i>Fragaria vesca</i>) maduixot m. fresa ES-CA fresa f. (planta y fruto de la especie <i>Fragaria vesca</i>) fraula, maduixa fresal m. fraular, maduixar fresón m. fraulot, maduixot

DIEC	DCVB	CERCATERM	DIC-EC	DIC-MOLL
maduixa f. [LC] [AGA] [BOS] Fruit comestible de la maduixera, format pel receptacle floral, esdevingut carnós i aromàtic, vermell, que suporta petits fruits negres. Maduixa de bosc.	MADUIXA (i més dialectal <i>madoixa</i>): <i>f.</i> 1. Fruit de la planta <i>Fragaria vesca</i> o maduixera, de color vermell, que es menja com a darrería molt agradable; cast. <i>fresa</i>. Amb ma faldà, vessanta de maduixes, Canigó ii. Les cistelles de madoixes del Montseny... llençaven sa flayre, Collell Noy Vich 30. 2. adj. Vermell especial de la dita fruita; cast. <i>fresa</i>. Se recullí sobre el sombreret blanc de palla el vel maduixa, Oller Pil. Prim, 10. a) Vaca madoixa: vaca vermillion, del color de maduixa (Ripoll, Bagà, St. Llorenç de Morunys). 3. fig. Persona tendra, de bones colors, vermella de cara (Rocabruna). Fon.: madója (or. en general); madújje (LL, Urgell); madója (Puigcerdà, St. Joan les A., Campdevànol, Molló, Besalú, Rocabruna, Bordils, Olot, Rupit, St. Bartomeu del Grau, Torelló, Solsona). Intens.:—a) Augm.: <i>maduixassa</i>.—b) Dim.: <i>maduixeta</i>, <i>maduixona</i>, <i>maduixó</i>.—c) Pejor.: <i>maduixota</i>, <i>maduixot</i>. Sinòn.:— 1, <i>fraula</i>, <i>fraga</i>. Etim.: potser del gàl·lic *majopa, mat. sign. (cf. Meyer-Lübke REW 5249a; Coromines en Vox Rom. ii, 155); però no hi està conforme Hubschmid PW 39.			
fraulot ♂	FRAULOT ♂	fraulot ♂		

DIEC	DCVB	CERCATERM	DIC-EC	DIC-MOLL
maduixot m. [AGA] [BOS] Fraga 1. fraga 1 f. [AGA] [BOS] Fruit comestible de la fraguera, que consisteix en un receptacle carnós, vermell, sobre el qual s'insereixen els diminuts fruits.	MADUIXOT ☹ 1. FRAGA f. Fruit de les plantes rosàcies del gènere <i>Fragaria</i>, especialment la <i>Fragaria vesca</i> i la <i>Fragaria elatior</i> (Tor, Vall d'Aneu, Rialb, Tavescan, Olot); cast. <i>fresa</i>. a) Fragues bordes: la planta rosàcia <i>Fragaria collina</i> (Olot) Fon.: fráɣə (Olot); fráɣə (Vall d'Aneu). Sinòn.: <i>fraula</i>, <i>maduixa</i>. Etim.: del llatí fraga, 'maduixa'.	fraga Alimentació > Fruita ca fraga, f ca maduixó, m <i>sin. compl.</i> ca maduixot, m <i>sin. compl.</i> es fresón <i>fr</i> capron <i>fr</i> grosse fraise <i>en</i> chilean strawberry <i>en</i> strawberry Definicions ca: Fruit comestible de la fraguera (<i>Fragaria ananassa</i>), que consisteix en un receptacle sobre el qual s'insereixen les diminutes núcules, semblant a la maduixa però més gros.		
fraulera f. [BOS] [AGA] <u>Maduixera</u>.	FRAULERA f. 1. Maduixera, planta que fa les fraules (mall., val.); cast. <i>fresera</i>. 2. Venedora de fraules; cast. <i>fresera</i>.	fraulera ☹		

D/EC	DCVB	CERCATERM	DIC-EC	DIC-MOLL
maduixera f. [LC] [AGA] [BOS] Herba de la família de les rosàcies, espècie <i>Fragaria vesca</i>, de fulles trifoliades estolonífera, de fulles trifoliolades, amb els folíols serrats, flors blanques i fruit col·lectiu, la maduixa, que es fa sobretot a les vorades i clarianes del bosc i també és objecte de cultiu (<i>Fragaria vesca</i>).	MADUIXERA f. 1. Planta de la família de les rosàcies, espècie <i>Fragaria vesca</i>, de fulles trifoliades dentades, flors blanques o rosades, fruit ovoidal o globulós, carnososuculent, olorós, vermell, molt saborós; cast. <i>fresera</i>. 2. Maduixera borda: planta rosàcia de l'espècie <i>Potentilla reptans</i> (Conflent). V. cinc-en-rama. Fon.: maðufjéra (or.); maðufjére (LI., Urgell); maðufjéra (Tortosa). Etim.: derivat de <i>maduixa</i>.	maduixera Ciències de la vida > Botànica ca maduixera, f la <i>Fragaria vesca</i>		
fraular m. [LC] [AGA] [BOC] <u>Maduixerar</u>.	FRAULAR m. Camp on creixen moltes frauleres; cast. <i>fresal</i>. Fon.: frəwlá (mall.); frawlár, fawrlár (val.).	fraular ☹		
maduixerar m. [LC] [AGA] [BOC] Lloc on són abundants les maduixeres.	MADUIXERAR m. Lloc on abunden les maduixeres; cast. <i>fresal</i>.	maduixerar ☹		

4.9 Annex 2: I què passa amb els estiregassons, els fesols, els pèsols, els xítxeros...

D/EC	DCVB	CERCATERM	DIC-EC	DIC-MOLL
estiregassó ☹ fesol ☹ pèsol 1 7 m. [LC] [AGA] [BOS] Fruit en llegum de la pesolera, de color verd, comestible quan és molt tendre. 1 2 m. [LC] [AGA] [BOS] Llabor comestible de la pesolera, globosa, verda, groga o negra, i llisa o un xic rugosa. 1 3 m. [BOS] [AGA] [LC] <u>Pesolera</u> .	ESTIREGASSÓ m. 2. Pèsol, fruit de la planta <i>Pisum sativum</i> (Arianý, Felanitx); cast. <i>guisante</i> . «Jo no havia menjat mai estiregassons amb xuià; la vaig afinar que duia virones per s'arromangai» (cançó pop. Llucmajor). Fon.: astirayásó (Tortosa, Cast.); astirajásó, astirajásó (Felanitx). Sinòn.:— 2, <i>pèsol</i> , <i>fesol</i> , <i>xítxero</i> , <i>pítxo</i> . FESOL m. 3. Llegum de les plantes del gènere <i>Pisum</i> , i principalment del <i>Pisum sativum</i> (Men.); cast. <i>guisante</i> . (V. <u>pèsol</u>). PÈSOL m. 1. Llegum produït per la planta papilionàcia <i>Pisum sativum</i> ; la mateixa planta, que té els troncs volubles i filaners, fulles amb dos o tres parells de folíoles ovades, flors blanques o amb l'estendard albo-blavenc, peduncles aristats, i llavors globuloses, llises, blanques o albo-blavenques; cast. <i>guisante</i> . [...] Fon.: pèzuł (Angostrina, Portè, Ribes, Ripoll, Camprodon, Cadaqués, Puigcerdà, Gir, Olot, Rupit, Empordà, Costa de Llevant, Cardona, Solsona, Vallès, Penedès); pèzoł (Andorra, Pallars, Ribagorça, Urgellet, Balaguer, Pla d'Urgell, Fraga, Calasreit, Gadesa, Tortosa, Maestrat, Cast., Sueca, Cullera, Xàtiva, Pego, Sanet, Al., Moixent, Calp, El Pinós, Biar, Vall de Gallinera); pèsoł (Val, Torís, Polinyà, Massalavés); pèzoł (Guardamar); pèzoł (Falset); pèzoł (Mall.); pèzu (Arles, Cotlliure, Oleta, Ribesaltes); pèzu (Camprodon).	estiregassó ☹ fesol ☹ pèsol Alimentació > Verdures. Llegums pèsol ca pèsol , m es guisante fr pois en pea de Erbse Definicions ca: Llabor rodona i verda de la pesolera (<i>Pisum sativum ssp. sativum</i>). xítxero ☹	CA-ES estiregassó ☹ fesol ☹ pèsol m bot guisante. (pesolera) guisante./ xítxero ☹ ES-CA guisante m BOT (<i>Pisum sativum</i>) pèsol, pesolera f, pesoler./ (legumbre) pèsol.	CA-ES estiregassó m. // (llegum Pisum sativum) guisante fesol m. [...] (llegum Pisum sativum) guisante xítxero m. guisante ES-CA guisante m. (legumbre Pisum sativum) pèsol (en Cataluña y Mallorca), <i>fesol</i> (en Menorca), <i>estiregassó</i> , <i>xítxero</i> (en Mallorca)

<i>DIEC</i>	<i>DCVB</i>	<i>CERCATERM</i>	<i>DIC-EC</i>	<i>DIC-MOLL</i>
	Intens.:—a) Augm.: <i>pesolàs, pesolarro</i>.—b) Dim.: <i>pesolet, pesoletxo, pesoleu, pesolí, pesollic, peso-liu, pesoló</i>.—c) Pejor.: <i>pesolot</i>. Sinòn.:— 1, <i>fesol, escanyavelles, tirabec, estiragassó, xitxaro</i>. Etim.: del llatí <i>pisùlu</i>, dim. de pisu, mat. sign. 1. XÍTXERO <i>m.</i> Pèsol 1 (Artà, Manacor, St. Llorenç DC, Santanyi, Vilafr. de B., Porreres); cast. <i>gui-sante</i>. Loc. —No valer un xitxero: no valer res, esser una cosa de molt poc valor (Santanyi). Fon.: <i>ʃiʎaɾo</i> (mall.). Etim.: del llatí <i>cicêre</i>, ‘cigró’, amb les sibilants palatalitzades segurament entre els mossàrabs. La forma <i>chicharo</i> existeix també a diferents dialectes castellans.			

4.10 Annex 3: I què ens agrada més indiots o gall dindi?

D/EC	DCVB	CERCATERM	DIC-EC	DIC-MOLL
indiots m. [LC] [ZOO] [AGR] Mascle del gall dindi. gall 6 7 m. [LC] [AGR] [ZOO] gall dindi Ocell de l'ordre dels galliformes, de 117 centímetres de llargada, plomatge d'un color bru bronzejat amb taques blanques a les extremitats de les ales i de la cua, i el cap i el coll nus i coberts de caruncles vermelles així com la membrana erètil que té sobre el bec, les varietats domèstiques del qual presenten diferents coloracions, originari de Mèxic i dels Estats Units (<i>Meleagris gallopavo</i>).	INDIOT m. 1. Gal·linàcia de l'espècie <i>Meleagris gallopavo</i>, més gros que el gall domèstic, amb plomatge negre o gris, i de vegades blanc, amb un apèndix carnós vermell damunt el bec i amb la cua estufadissa; cast. <i>pavo</i>. Se dedican a sa cria d'endiots y altres animals de ploma. Ignor. 21. a) Indiots salvatge: gal·linàcia de l'espècie <i>Tetrao urogallus</i>, més grossa que l'indiots ordinari. 2. fig. Beneïtot o eixebrat. Perque ets indiots són innumerables. Ignor. 3. Loc.—a) Més vermell que un indiots: molt encès de color.—b) Més estufat que un indiots: molt vanitós. Refr.—a) «Per Nadal, s'indiots; i per a Pasqua, es xot» (Mall.).—b) «S'indiots de Biniforani, sense plomes s'estufava»: es diu referint-se als qui es vanaglorien de mèrits que no tenen (Mall.). Fon.: indiots (pir-or., or., occ.); indiçt (val., bal.); en la pronúncia vulgar, andiçt (pir-or., or.); andiçt (occ., val.), andiçt (bal.). GALL 1. Gall dindi (or., occ., val., men.) o gall de les Índies: mascle de l'au gal·linàcia <i>Meleagris gallopavo</i>, generalment de color negre vellutat amb irisacions a les plomes grosses, amb el cap i coll nus i coberts de caruncles vermelles així com la membrana erètil que té sobre el bec i que s'anomena <i>moc</i>; cast. <i>pavo</i>. Los galls de Indi a rahó de deu reals, doc. a. 1659 (Catalana, i, 269). Gall y gallines de las Indias, Agustí Secr. 159. He enviati... un gall de indi el més gros, doc. a. 1786 (BSAL xxv, 114). Estava encès mateix que una barballera de gall dindi, Vict. Cat., Film (Catalana, i, 290).	gall dindi Ciències de la vida > Zoologia ca gall dindi, m ca indiots, m <i>sin. compl.</i> ca pioc, m <i>sin. compl.</i> es gallipavo es pavo fr dindon en turkey Definicions ca: Au domèstica de la família dels meleagridids, amb el plomatge bru bronzejat amb taques blanques, i el cap i el coll coberts de caruncles vermelles. Notes ca: Especialment l'individu mascle.	CA-ES indiots m <i>ornit (gall dindi)</i> pavo, gallipavo. gall m ornit [...] gall dindi <i>ornit (Meleagris gallopavo)</i> pavo, gallipavo. ES-CA gallipavo m ORNIT (pavo) gall dindi. pavo m ORNIT (<i>Meleagris gallopavo</i>) gall dindi, indiots, titot.	CA-ES indiots m. (<i>Meleagris gallopavo</i>) <i>pavo</i> gall m. [...] —dindi o —de les Índies (ocell <i>Meleagris gallopavo</i>) <i>pavo</i> ES-CA gallipavo m. gall dindi pavo m. (ave <i>Meleagris gallopavo</i>) <i>indiots, endiots, gall dindi, pioc, titot</i>

4.11 Annex 4: Malament si necessitam un advocat o un misser

D/EC	DCVB	CERCATERM	DIC-EC	DIC-MOLL
advocat ad-vocada 1 f m. i f. [LC] [PR] [DR] Persona que té per professió de patrocinar en judici les causes civils, criminals i laborals o de donar parer sobre qüestions de dret. Fer d'advocat. Estudiar per advocada. Advocat defensor. Advocada de consulta. Advocada de l'Estat.	ADVOCAT m.: cast. <i>abogado</i>. 1. Qui té per professió defensar en judici, verbalment o per escrit, la causa d'una de les parts litigants. Guarda la llengua dels advocats, qui parlant donen dan, si donchs no lligues aquella ab cordes d'argent; Scachs 26. [...] Fon.: abbukát (Barc.); abbokát (Val.); abvocat (Palma). Està molt estesa la forma <i>abogat</i> (presa del cast. <i>abogado</i>), principalment a València i les Balears. Var. ort. ant.: <i>aduocat</i>; <i>avochat</i>, <i>avochat</i> (Ardits, a. 1403); <i>avocat</i> (Llull Cont. 114); <i>avocat</i> (Cost. Tort.). Sinòn.: <i>missèr</i> (bal.). Etim.: pres del llatí <i>advocātus</i>, mat. sign. MISSÈR (escrit també <i>misser</i>, i antigament <i>micer</i>). m. 1. ant. Tractament equivalent a <i>mon senyor</i>, que es donava a persones de molta autoritat i principalment a gent lletrada. a) usat absolutament: E dix-nos: Micer, no us cal estar aquí, Jaume I, Cròn. 205. Són molt abtes e mestres de fer que lo misser puscha entrar en la vayll escura, Corbatxo 58.—b) usat com a precursor honorífic d'un nom propi: Enuiam per micer Umbert, Jaume I, Cròn. 463. E micer Alaymo de Mecina menjà ab lo rey, Desclot Cròn., c. 96. Reuerend pare en Xrist micer Huc bisbe de Vich, doc. a. 1346 (Botet Mon. iii, 318). Llevaren per capità e per comú micer Aleynep, Muntaner Cròn., c. 43. Y en aduocat micer Artés prengueren, Somni J. Joan 772. Havie nom lo dit cavaller micer Henrich de Crapona, Comalada Pierres Prov. 10.	advocat -ada Dret ca advocat -ada, m i f ca lletrat -ada, m i f sin. compl. es abogado es letrado fr avocat fr lettré en advocate en attorney [US] en barrister [GB] en lawyer en solicitor [GB] Definicions ca: Persona que assessora sobre qüestions de dret i dirigeix i defensa	CA-ES advocat -ada m f dr abogado -da. misser -a [...] m f reg (advocat) micer hist. ES-CA abogado -da m f DER advo-cat -ada.	CA-ES advocada f. abogada advocat m. abogado missèr m. abogado ES-CA abogado, -a m. y f. advocat, missèr

misser¹ 7 m. [LC] [PR] [HIH] Tractament donat antigament a persones a la gent de d'autoritat i lletres. 2 m. [LC] [DR] [HIH] Advocat 11.	2. Advocat, el qui professa la jurisprudència (mall., men.); cast. <i>abogado</i>. A ca's missers, escrivans y procuradors y demás gent de ploma, Maura Aygof. 72. 3. iròn. Home que parla molt i en to doctoral, que pretén saber molt i de moltes coses (Mall., Men.); cast. <i>bachiller, sábelotodo</i>. «Vols saber més que mestre Missèr»: es diu a un qui pretén de saber més que els altres (Empordà). Esser un misser de solei: esser un ignorant amb pretensions de savi (Mall.). També en diuen <i>misser de solei i doctor de beca torta</i> (Felanitx). 4. Tàfaner i aficadís, que li agrada intervenir en els assumptes d'altri (Camp de Tarr., Conca de Barberà); cast. <i>entrometido, bachiller</i>. 5. Aveciat; excessivament exigent o primmirat (Mall.); cast. <i>mimado</i>. Fon.: misg (bal).	els interessos d'altri, especialment en causes i judicis davant els tribunals. Notes ca: També té la flexió de femení <i>advocadessa</i>. misser Ⓢ	
---	--	---	--

5. Els dialectalismes en el diccionari normatiu (DGLC, DIEC1 i DIEC2)

Carolina Santamaria

CAROLINA SANTAMARIA JORDÀ

Llicenciada en filologia catalana per la Universitat de Barcelona. Actualment és la cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, en les quals treballa des de l'any 1990. Ha participat en l'elaboració de la primera i de la segona edicions del Diccionari de la llengua catalana de l'Institut, sota la direcció de M. Teresa Cabré entre el 1992 i el 1999 i

de Joaquim Rafel a partir del 1999. Actualment és membre del Consell Supervisor del TERMCAT com a representant de l'Institut d'Estudis Catalans.

5.1 Consideracions prèvies

En la sessió plenària d'octubre de 1990, la Secció Filològica, conscient de la seva responsabilitat en la normativització de la llengua catalana i sabent la importància que té per als parlants disposar d'un diccionari normatiu que respongui a les necessitats de la llengua moderna, va decidir abocar els seus esforços i els de les Oficines Lexicogràfiques en l'elaboració d'un nou diccionari normatiu que havia de ser la revisió i l'actualització del diccionari de Fabra.

Abans d'iniciar les tasques d'elaboració d'aquest diccionari, la Secció va prendre alguns acords tocant a les característiques que havia de tenir l'obra. Alguns d'aquests acords estan directament relacionats amb el tema que ens ocupa:

- 1) El nou diccionari havia de ser una actualització i regularització del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) de Pompeu Fabra. En conseqüència, calia fonamentar-lo en els criteris que es van aplicar en la confecció del DGLC. Aquests criteris, però, Fabra no els va fer explícits en cap dels seus escrits, sinó que es van haver de deduir a partir del diccionari mateix. La segona edició del diccionari de Fabra (darrer text del diccionari publicat per la Secció Filològica el 1954) havia de ser la font per excel·lència del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, amb l'afegit de les llistes de paraules aprovades al llarg dels anys per la Secció Filològica i publicades a *Documents de la Secció Filològica I* (1990) i a *Documents de la Secció Filològica II* (1992).
- 2) L'estudi sobre els criteris per a la incorporació en el DGLC de variants lexicals de tot el domini lingüístic reconeix que el diccionari Fabra va ser deficitari en aquest aspecte. Per aquest motiu, i d'acord amb els principis que havien inspirat la normativa catalana —assumida sense dificultats pels catalanoparlants arreu—, el nou diccionari havia de respectar el criteri de composicionalitat, de pluralitat, tant pel que fa a la seva extensió com a la diversitat dels seus registres.
- 3) Així, doncs, calia que recollís les unitats lèxiques de la llengua, tenint en compte la variació que hi ha en el seu ús. Per tant, havia de contenir paraules pròpies del lèxic comú (no marcades) al costat de paraules clarament marcades per un d'aquests tres factors:
 - pel seu ús en un grup social diferenciat (variants socials),
 - per la pertinença a una àrea del saber determinada (paraules de lèxics especialitzats) i
 - pel seu ús en una àrea geogràfica determinada (variants dialectals).
- 4) Concretament, pel que fa a la variació dialectal, la voluntat de la Secció Filològica era que els parlants dels diferents dialectes del català s'hi sentissin representats.

Tot i que no es volia fer un diccionari dialectal, calia recollir les formes pròpies dels grans dialectes catalans perquè el diccionari fos equilibrat des del punt de vista de les variants geolingüístiques. L'objectiu d'aquest enriquiment del DGLC amb nous elements dialectals era doble: d'un costat, atenuar la diferència entre llengua estàndard i llengua col·loquial, i de l'altre, afavorir la identificació dels parlants amb la seva varietat.

- 5) La selecció de les variants geolingüístiques s'havia de fer seguint els criteris recollits en el text «Criteris sobre la incorporació de variants lexicals en el *Diccionari general*», aprovat per la Secció Filològica l'any 1990 i publicat en els *Documents de la Secció Filològica II* (1992).

5.2 Les variants dialectals en el DGLC

Pel que fa a la selecció, Fabra explica en el prefaci de la primera edició del diccionari el criteri en què s'ha basat a l'hora de decidir quins dialectalismes havien de tenir-hi cabuda:

«Segurament algú no trobarà bé que no sigui inclòs en el *Diccionari general* tal o tal mot peculiar de la seva contrada; però que pensi que si aquest mot ha de figurar un dia en el diccionari general de la llengua literària, ha d'ésser perquè un escriptor d'aquella contrada l'elevi, ell que el coneix bé, a la categoria de mot literari.» (p. VI-VII)

Així, doncs, per a Fabra incloure en el diccionari normatiu una variant dialectal era una manera de vehicular-la cap a la llengua literària comuna.

Quant al marcatge, el diccionari Fabra conté 29 mots marcats com a dialectalismes amb l'abreviatura «d.», que normalment precedeix la definició del mot. Són aquests:

bístia, calça, coa, colp, cussa, denou, desset, devuit, es-carritx, escarritxar, espalmador, espalmar, faena, haure, lletó, lo, malfeiner, manil, marrà, pastisser, picota, pitxell, plegar, prompte, pus, qualcú, siular, tocom, trespol

Hi ha, a més, 38 casos en què la marca de dialectalisme va inclosa a la definició mitjançant les expressions següents:

«en algunes contrades, ...» (24 casos): *acaballes, albarda, barjola, berenar, branca, bres, buna, càntir, capçana, carretó, clapera, colla, comare, comparatge, cove, debades, destret, enramada, gala, guerxo, llord, pinassa, recapte, saltarel·la*

«en alguna contrada, ...» (1 cas): *escurar*

«en certes contrades, ...» (7 casos): *barril, boig, botiga, calçó, caminal, fonyar, panís*

«en determinades contrades, ...» (1 cas): *graula*

«en diferents contrades, ...» (1 cas): *tina*

«segons les comarques» (1 cas): *abriüll*

«en algunes localitats» (1 cas): *trull*

«en alguns indrets» (1 cas): *dona*

«en alguns llocs» (1 cas): *era*

Per tant, els mots marcats explícitament com a dialectalismes en el DGLC només són 67.¹

Si, com ha fet notar A. Ferrando en l'article «La presència dels dialectes territorials en l'obra de Fabra», en el DGLC hi ha un nombre considerable de mots i usos vius que no són propis del dialecte barceloní, és clar que bona part d'aquests mots i usos apareixen en el diccionari sense cap marca que permeti d'identificar-los. Així, doncs, el criteri per al marcatge dels dialectalismes en el DGLC tampoc no es va aplicar d'una manera exhaustiva. Entenem que no es marquessin usos que ja havien estat incorporats a la llengua estàndard (*espill, arena*), però no que entre els mots amb connotacions dialectals evidents, n'hi

1. A partir de la sisena edició (1974), els editors del DGLC introduïren en l'apèndix del diccionari (recull de les addicions, les supressions i les modificacions acordades per la Secció Filològica en les seves sessions de treball) la marca «reg.» ('regional') per a identificar els dialectalismes.

hagi uns que duguin la marca corresponent (*desset*, *siular*) i d'altres que no (*cossol*, *granera*).

5.3 Les variants dialectals en la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC1)

5.3.1 Criteris per a la selecció dels dialectalismes del DIEC1

A partir de l'estudi del DGLC, la Secció Filològica va prendre consciència dels criteris seguits per Fabra a l'hora de seleccionar els dialectalismes del diccionari. Aquests criteris foren la base dels que la Secció aprovà l'any 1990 amb vista al DIEC:

- 1) Tradicionalitat o documentació del mot en la llengua antiga.
- 2) Extensió geogràfica.
- 3) Suplència d'un castellanisme sense tradició.
- 4) Coherència estructural.
- 5) Pragmatisme, economia, precisió.
- 6) Origen popular.
- 7) Caràcter denotatiu.
- 8) Testimoni literari.
- 9) Expressivitat (fonètica i semàntica).
- 10) Redistribució de formes dialectals concurrents.

A més, hi havia uns criteris complementaris que són: el prestigi de la forma adduïda, la vigència d'ús i el valor estètic.

5.3.2 El procés de selecció de dialectalismes per al DIEC1

El DIEC1 conté gairebé 18.000 articles més que el DGLC. Aquests articles van ser triats a partir de repertoris molt diversos i per procediments diferents segons el tipus d'especificitat que presentaven:

- a) La selecció del lèxic comú fou duta a terme pels membres de la Secció Filològica.
- b) La selecció del lèxic especialitzat fou duta a terme per especialistes de les diverses àrees del saber, generalment membres de les seccions de l'Institut d'Estudis Catalans o d'alguna de les seves societats filials.
- c) La selecció de l'argot fou encarregada a lingüistes de generacions diferents, per tal d'aconseguir que els termes fossin compartits per una part representativa de la societat.
- d) Pel que fa als dialectalismes, diversos membres de la Secció Filològica, així com informants exteriors, van procedir a una arplega de mots propis de cadascuna de les sis àrees següents:
 - Illes Balears
 - comarca del Camp de Tarragona
 - comarques de la Garrotxa i l'Empordà
 - àrea nord-occidental (amb Andorra)
 - comarques d'Osona i el Ripollès
 - País Valencià

El rossellonès i l'alguerès van quedar exclosos pel fet que molts dels seus dialectalismes són resultat d'un contacte amb l'occità i amb el francès, en el cas del rossellonès, i amb el sard i l'italià, en el cas de l'alguerès.

Les llistes resultants d'aquesta arplega es van lliurar a diversos parlants competents de cadascuna de les àrees fixades, els quals havien de puntuar cada proposta segons si consideraven que calia incorporar-la al nou diccionari normatiu o no. Un membre de la Secció natural de cada àrea coordinava els informants. El doctor Joan Veny fou el coordinador de tot el procés. Tota aquesta tasca donà com a resultat una llista de dialectalismes preseleccionats per a formar part del nou diccionari. Aquesta llista fou elevada a la Secció Filològica, que, finalment, determinà quines variants dialectals s'introduirien en el DIEC1. Així, es van acceptar 686 dialectalismes de les Balears, 651 del País Valencià, 176 de l'àrea nord-occidental, 131 del Camp de

Tarragona, 80 d'Osona i el Ripollès i 49 de la Garrotxa i l'Empordà. Ens sembla que aquestes dades numèriques són el reflex clar que el DIEC1 suposà un pas endavant pel que fa a la inclusió de variants dialectals en el diccionari normatiu.

Com ja hem dit, els criteris tinguts en compte per a la selecció i el rebuig dels mots proposats foren els que la Secció Filològica va aprovar l'any 1990. Paral·lelament a l'aplicació d'aquests criteris, també es van prendre les decisions següents:

- A més de variants pròpiament lèxiques (com ara *caldo*), se'n van acceptar algunes de caràcter formal, especialment les històriques, la diferenciació de les quals coneix arrels profundes (*jonc/junc*) i també variants de caràcter semàntic (*alçar* 'desar').
- També es van acceptar variants morfològiques perquè il·lustraven sobre la vitalitat de determinats sufixos en determinades contrades (per ex. *amuntonar*, variant morfològica de *amuntegar*).
- La major part de dialectalismes es van definir amb una remissió a la forma més freqüent (*frontera* remet a *façana*).
- En el cas de dos geosinònims en què un és una forma simple i l'altre una forma sintagmàtica, la definició perifràstica s'introduí en el primer i el segon hi remetia (*escopinya de gallet* remet a *catxel*).

5.3.3 El marcatge dels dialectalismes en el DIEC1

La Secció Filològica va decidir de prescindir en el DIEC de les marques que en el DGLC fan referència a l'ús territorial de les paraules; així, s'eliminà la marca «d.» ('dialectal') i només en alguns casos es va mantenir en la definició una especificació del tipus «En algunes contrades». En l'apartat *d* del criteri sobre marques valoratives aprovat per la Secció Filològica per a la primera edició del DIEC i publicat en els *Documents de la Secció Filològica III* (1996) llegim:

Pel que fa als dialectalismes, en principi, segons un acord de la Secció Filològica, no hi ha una marca especial per a indicar-los, però en els casos en què es tracta realment de mots d'àmbit reduït que per alguna raó s'han inclòs en el diccionari, se n'indica, aquest caràcter restringit, abans de la definició.

El DIEC1 conté, a més de l'expressió «En algunes contrades» altres expressions amb el mateix significat: «En certes contrades» (2 casos), «En determinades contrades» (1 cas), «En algunes comarques» (1 cas), «En alguns indrets» (1 cas).

L'especificació «En algunes contrades» (i similars) és emprada en algunes variants lexicals que no són d'ús general i que presenten les característiques següents (uns 120 casos):

1. Variants lexicals emprades en una zona petita del domini lingüístic (*ablanida*, *ablanir*, variants pròpies de Mallorca).
2. Variants emprades en una zona àmplia del domini lingüístic amb un significat diferent d'altres significats d'ús general, i que pertanyen a una mateixa àrea de coneixement (*panís*, que denomina una determinada gramínia a tot l'àmbit del català i, a més, és la denominació del *blat de moro* en una part del domini lingüístic).
3. Variants que, tot i ser habituals i prestigioses en alguns dialectes, són percebudes com a incorrectes o com a interferència del castellà en altres dialectes (*dos* i *calcetí*, que són percebuts com a castellanismes per molts catalanoparlants).

Una altra manera de marcar els dialectalismes en el DIEC1 és la que observem en els articles *lligallo* i *badiu*:

lligallo *m.* [...] **2** A la regió de Tortosa, carrerada (ACC. 1)

badiu *m.* [...] **2** A la Cerdanya, pati tancat, limitat per la tanca, la casa i les dependències agropecuàries.

Tanmateix, la majoria de les variants dialectals incloses en el DIEC1 no duen cap marca que n'indiqui aquesta naturalesa. Ara bé, en general podem afirmar que les variants de més abast duen la definició perifràstica, mentre que les d'ús més restringit hi remeten. Això ens pot ajudar a identificar-les. Així:

aponar-se *v. pron.* Ajupir-se (ACC. 2).

calfar *v. tr.* Escalfar.

estrela *f.* Estrella.

barrellera *f.* Barrella

A ningú no se li escapa (tampoc a la Secció Filològica) que tant els criteris de selecció i de marcatge dels dialectalismes en el DIEC1 com l'aplicació que se'n va fer no estan exempts de problemes. De fet, aquest és un dels aspectes que ha rebut més crítiques.

5.4 Les variants dialectals en la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2)

5.4.1 La selecció dels dialectalismes per al DIEC2

Així que s'iniciaren les tasques per a l'elaboració del DIEC2, alguns membres de la Secció Filològica van expressar la seva opinió que calia revisar a fons els dialectalismes del DIEC1, tant pel que feia al criteri d'inclusió o exclusió, com pel que feia a la manera de marcar-los. Tanmateix, i a diferència del DIEC1, amb vista a la segona edició del DIEC no es va dur a terme una acció específica per a la selecció de dialectalismes, ja que aquesta edició havia de ser una revisió de la primera. Els que s'hi afegiren tenien una de les procedències següents:

- Selecció de lèxic comú. Propostes de la Secció Filològica, propostes d'origens diversos recollides per les Oficines Lexicogràfiques d'ençà de l'aparició del DIEC1, propostes procedents del *Gran diccionari de la llengua catalana* (Enciclopèdia Catalana, 1998).

D'entre les que es van acceptar, destaquem:

abuixar *v. tr.* Aquissar.

arruixar² *v. tr.* Ruixar.

bajocó *m.* Garrofó.

batle batlessa *m. i f.* Batlle **1, 2 i 3.**

blan -a *adj.* Bla.

captard *m.* Capvespre.

fedal *adj.* Nascut el mateix any, de la mateixa edat. *L'Oriol*
i en Pau són fedals.

guatla *f.* Guatlla **1.**

raïl *f.* Arrel **1.**

xorc -a *adj.* Estèril **1.**

— L'estàndard oral. Les Oficines Lexicogràfiques van detectar que en el DIEC1 no s'havien seleccionat d'una manera coherent les solucions recollides en la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II. Morfologia*. Així, el diccionari recollia les formes *desset*, *devuit* i *denou*, però no, *dèssset*, *díhuit* ni *dènou* quan totes sis són pròpies de l'àmbit restringit.

De la mateixa manera, el DIEC1 havia incorporat els adjectius *est -a* i *eix -a*, i havia quedat fora la forma *eixe -a*, quan totes tres són pròpies de l'àmbit restringit.

— El Govern d'Andorra. El gener de 2004, el ministre d'Educació, Cultura, Joventut i Esports del Govern d'Andorra, va trametre una llista d'andorranismes al president de l'IEC amb la petició que s'incloguessin en la segona edició del DIEC. Presidència traslladà aquesta petició a la Secció Filològica. En primer lloc, se n'ocupà la Comissió de Lexicografia, que analitzà les propostes d'una en una. El resultat d'aquesta anàlisi fou elevat al Ple de la Secció Filològica que, finalment, determinà quins d'aquests andorranismes havien d'entrar en el DIEC2 i quins no. D'entre els acceptats podem distingir dos tipus de mots:

- 1) Mots que designen realitats específiques del Principat d'Andorra.

cot³ *m.* Multa que antigament era imposada per un consell andorrà per l'incompliment d'un deure.

donja *f.* Embotit fet amb la carn del coll del porc, típic d'Andorra.

padral *m.* Registre d'animals de renda que es crien a les explotacions del Principat d'Andorra.

- 2) Variants dialectals que no són exclusives d'Andorra sinó que són pròpies de tot el nord-occidental.

pitavola *f.* Papallona.

serenalla *f.* Sargantana.

murga² *f.* Múrgola.

— Els especialistes. Alguns dels experts que col·laboraren en la revisió del lèxic especialitzat amb vista a la segona edició del DIEC també van proposar l'addició de mots propis del seu dialecte. Això passà especialment en les àrees temàtiques de les ciències de la vida, en què al costat de termes altament especialitzats, trobem termes que són alhora mots de la llengua comuna.

mollic *m.* Molleric. (i, per tant, **mollic clapat**, **mollic clar**, **mollic moixí**, **mollic d'estepa**, **mollic de calceta**, **mollic de muntanya**, **mollic pebrer**)

gèl·lera *f.* Gerla.

taronjar *m.* Tarongerar.

bitol *m.* Bitó¹. (i, per tant, **bitol americà**)

5.4.2 El marcatge dels dialectalismes en el DIEC2

Com ja hem dit en començar a parlar del DIEC2, els membres de la Secció Filològica eren conscients que calia revisar la selecció dels dialectalismes del diccionari i també la manera com s'havien marcat.

En aquell moment es van plantejar dues possibilitats: marcar tots els dialectalismes del diccionari seguint el criteri emprat en l'estàndard oral (és a dir, amb les marques *àmbit restringit* / *àmbit general*), o bé no marcar-ne cap, atès que el diccionari ja

contenia molts dialectalismes que no duïen cap marca i que el significat de l'expressió «En algunes contrades» era arbitrari i no s'havia aplicat d'una manera prou sistemàtica.

Entre les dues opcions possibles, la més viable d'acord amb els recursos de què es disposava i els terminis d'execució de l'obra era la segona.

Així, doncs, s'acordà que:

- 1) Se suprimirien totes les marques de dialectalisme introduïdes en el DIEC1 (l'expressió «en algunes contrades» i variants i també les expressions que diuen explícitament on és viu un determinat ús). Només havien de ser excepció els articles salats. Efectivament, en els articles es i sa s'ha mantingut l'expressió «En el baleàric i en el parlar salat, en registres informals,...» perquè els usuaris del diccionari entenguin que en una àrea determinada del domini lingüístic l'article salat i l'article literari conviuen amb valors diferents.
- 2) Els mots i els usos d'àmbit més restringit durien una remissió als mots i usos més generalitzats.
- 3) En les normes per al maneig caldria dir explícitament que el diccionari recull usos que no són comuns a tot el domini lingüístic i que no porten cap marca que permeti d'identificar-los.

Aquesta solució també té detractors, no cal dir-ho. La Secció Filològica, conscient que la qüestió dels dialectalismes tampoc no ha quedat ben resolta en la segona edició del DIEC, en aquests moments treballa per trobar una solució més reeixida amb vista a altres projectes lexicogràfics que pugui emprendre l'IEC en el futur.

5.5 Bibliografia

BASTARDAS, Jordi [et al.]. «Normativa lèxica del català. L'actualització del *Diccionari normatiu*». A: *Actes du XXe Congrès*

- International de Linguistique et Philologie Romanes*. Vol. 4, Section VI-Lexicographie. Tübingen: Francke, 1993, p. 537-548.
- ESTEVE, Francesc [et al.]. «El diccionari de l'Institut: Una aproximació sistemàtica». *Els Marges* (1998), núm. 60, p. 5-96.
- FABRA, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1932.
- FERRANDO, Antoni. «La presència dels dialectes territorials en l'obra de Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GILI, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2000, p. 279-340.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Documents de la Secció Filològica I*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Documents de la Secció Filològica II*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Documents de la Secció Filològica III*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*. Vol. 1, *Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*. Vol. 2, *Morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992.
- MOLL, Aina. «El 'Diccionari' de l'Institut. Aproximació a una altra aproximació (II)». *Revista de Catalunya* (1999), núm. 144, p. 157-172.
- VENY, Joan. *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València, 2001.
- VENY, Joan. «El 'Diccionari general de la llengua catalana' de Pompeu Fabra: Precedents, posterioritat, dialectalismes». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (ed.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Proa; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll, 2007, p. 41-76.

6. La variació geolingüística als diccionaris de l'Enciclopèdia

Montserrat Torras

MONTSERRAT TORRAS CONANGLA

Llicenciada en filologia catalana i màster en lexicografia, va començar la seva vinculació amb els diccionaris ja en la seva primera feina, com a redactora en el projecte del Diccionari informatitzat de sinònims de la Universitat de Barcelona, dirigit per Joaquim Rafel. L'any 1992 va entrar a Enciclopèdia Catalana per treballar en el projecte de l'Hiperdiccionari català-castellà-anglès en CD-ROM, i posteriorment

passà a ocupar-se de la redacció i coordinació d'altres diccionaris. L'any 2000 assumí la responsabilitat de l'àrea de Diccionaris d'Enciclopèdia, des d'on porta la gestió i la coordinació de tot el procés editorial.

6.1 Introducció

Davant la qüestió que planteja el títol d'aquesta taula rodona, la variació geolingüística en els diccionaris, com a ponent per la part d'Enciclopèdia Catalana explicaré com han tractat els diccionaris de l'Enciclopèdia la variació dialectal, i em centraré sobretot en el paper del *Diccionari de la llengua catalana* (DLC, 1a edició: 1982) —que l'any 1998 passà a ser el *Gran diccionari de la llengua catalana* (GDLC)—, ja que és el més exhaustiu i el que té més història dels diccionaris de català. Però també faré esment més breument del tractament que fem d'aquesta qüestió en altres diccionaris monolingües d'extensió més reduïda.

6.2 Com ha tractat i tracta el principal diccionari de l'Enciclopèdia (DLC i GDLC) la variació geolingüística

El *Diccionari de la llengua catalana*, el primer diccionari general monolingüe d'Enciclopèdia Catalana, va aparèixer l'any 1982 i recollia tot el lèxic de la *Gran enciclopèdia catalana* (GEC, 1a edició: 1969-1980). Per tant, per a saber com tractava el DLC la variació dialectal, cal remuntar-se al tractament que prèviament en va fer la GEC.

La selecció de dialectalismes de la GEC es fonamentà en el diccionari de Fabra, si bé cal tenir en compte que un petit nombre de mots d'aquest diccionari es van descartar, segurament perquè es van considerar massa locals, antics o poc documentats. A més de mantenir gairebé tots els dialectalismes del Fabra, la GEC va entrar-ne molts més, sobretot variants balears i valencianes. En la introducció es posa de manifest aquest fet:

[...] un gran nombre de mots nous han estat incorporats a l'Enciclopèdia. Aquests mots són, fonamentalment, de tres menes: a) neologismes científics i tècnics que, donat el caràcter del *Diccionari general*, no hi tenien cabuda, o bé que responen a conceptes desconeguts aleshores; b) mots de la llengua comuna que havien estat omesos al *Fabra*, però que tenen sovint una tradició clàssica i, en tot cas, un ampli ús actual (*aniquilació*, *onça*, *apatrida*); c) mots regionals, emprats no pas en zones reduïdes sinó en amplis sectors dels Països Catalans, quan no responen a simples variants fonètiques dialectals, amb la indicació, sovint, del territori on són vius (*acotxar*, *arenal*, *mitjà* 'carreu').

La GEC va marcar tots els mots dialectals que va incorporar amb una abreviatura que indicava a quina àrea dialectal pertanyien:

<i>bal</i>	balear
<i>eiv</i>	eivissenc
<i>mall</i>	mallorquí
<i>men</i>	menorquí
<i>ross</i>	rossellonès
<i>val</i>	valencià

Però en alguns casos també va utilitzar una etiqueta genèrica: *reg* per 'regional'. Es fa difícil saber quin va ser el criteri utilitzat per la GEC per a marcar els mots dialectals d'una manera o de l'altra. De tota manera, en el moment de la creació de la base de dades del DLC aquesta informació detallada sobre les àrees dialectals es va poder consignar, i encara la conservem. L'any 1993, però, amb la publicació de la 3a edició, es va decidir de convertir totes aquestes etiquetes (*bal*, *eiv*, *mall*, etc.) en la genèrica *regional*, només per a la versió impresa. D'aquesta manera es va evitar d'incórrer en una certa incoherència, a causa de la no-sistematicitat d'aquest tipus d'informació en el corpus de dialectalismes del Diccionari. Més endavant, en el GDLC es va optar per canviar l'etiqueta genèrica *reg* per *dial* (dialectal).

La manca de documentació sobre el criteri que degué regir a la GEC, i posteriorment al DLC, a l'hora de marcar què es considerava mot dialectal, ens fa difícil fer-ne una hipòtesi. Però al llarg dels anys al departament lexicogràfic d'Enciclopèdia Catalana hem estat conscients que la manca de recursos suficients sobre els dialectalismes, malgrat la lògica i freqüent consulta de dues fonts lexicogràfiques bàsiques com són el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll (Alcover-Moll) i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines (Coromines), no ens permet d'atribuir suficientment als dialectalismes que tenim detectats les seves corresponents àrees dialectals. Es podria haver optat per no marcar de cap manera aquests mots si no teníem aquesta informació de manera sistemàtica, però fins ara hem considerat preferible donar com a mínim aquesta informació genèrica (marca *dialectal*) a l'usuari, que no deixar aquests mots sense etiquetar de cap manera.

La preparació de l'edició del GDLC (que va sortir publicat el 1998) va comportar, entre moltes altres incorporacions, la d'un grup important corresponent a dialectalismes provinents del DIEC1, perquè un dels objectius del GDLC era incloure totes les entrades del diccionari normatiu. Del total de documents de la base de dades del Diccionari (corresponents a accepcions, no a articles) marcats com a dialectals (1.517), més del 40% (642), van ser entrades noves del GDLC, i gairebé totes procedien del DIEC1. El GDLC va augmentar, doncs, de manera significativa el nombre de dialectalismes de totes les àrees dialectals.

Cal tenir en compte, però, que el nombre de dialectalismes que recull el GDLC és, en realitat, molt superior al que indiquen les xifres d'entrades o accepcions marcades com a tals. Molts mots que l'Alcover-Moll o el Coromines documenten com a dialectals no estan etiquetats al GDLC. Aquest fet és més evident en el cas de les altes procedents del DIEC1, ja que aquest diccionari no va consignar la marca *dialectal* i només en casos de mots molt locals s'indica aquest caràcter restringit en la definició, amb la fórmula «En algunes contrades...» o similars. En incorporar les altes del DIEC1 al GDLC no es van poder marcar aquests mots de manera sistemàtica.

Un altre grup d'entrades o accepcions que podrien dur l'etiqueta *dialectal* explícita, i que en la major part de casos no la duen, són les que indiquen en la definició l'àrea dialectal a la qual pertanyen (ex.: «Al Ripollès i a la Cerdanya...», «A la regió de l'Ebre...», «A Menorca...», «Al Rosselló...», etc.). Som conscients que aquesta tasca de marcatge dels mots dialectals inclosos al Diccionari seria bo de poder-la fer de manera sistemàtica i, sobretot, amb la garantia de poder atribuir correctament a aquests mots l'àrea dialectal a la qual pertanyen. I aquí ja apunto un dels problemes o dificultats que se'ns planteja a l'hora d'abordar la qüestió de la variació dialectal als nostres diccionaris: la manca d'un corpus prou sistemàtic i exhaustiu que permeti incorporar aquesta informació a la base de dades fa molt difícil poder afirmar que tenim aquesta qüestió ben resolta. Ara bé, no perquè no sigui completa i exhaustiva la informació renunciem a anar-hi treballant i a anar-la mostrant a mesura que hi avancem.

Efectivament, en els darrers anys, després de la publicació del GDLC i de l'aparició de la corresponent versió en línia l'any 1998, els treballs d'ampliació i d'actualització del Diccionari han continuat, tant per a la periòdica actualització de la versió en línia com per a una possible segona edició en paper (encara pendent de publicació). I la qüestió de la variació dialectal també ha estat motiu d'anàlisi, tenint en compte la tradició que ens ha precedit en els nostres diccionaris, i la d'altres obres lexicogràfiques, especialment les de l'Institut d'Estudis Catalans.

En aquests darrers temps i de cara a aquesta nova edició del GDLC (que en direm GDLC2) hem dut a terme una sèrie de

tasques amb l'objectiu d'ampliar el corpus de dialectalismes i alhora d'etiquetar-los correctament.

A partir d'una llarga llista de mots dialectals (uns 600) susceptibles de ser incorporats al GDLC2, vam demanar a tres especialistes de diversos dialectes (del balear, del valencià i de les terres de l'Ebre) el seu assessorament. Respecte del rossellonès, vam poder-ho resoldre sense assessor amb l'ajut del *Vocabulari rossellonès* de Renat Botet. Vam demanar als assessors que marquessin, en aquesta llista de 600 paraules, aquelles que formessin part del seu dialecte i que fossin prou vives (no desuades), prou generals (no massa locals) i prou representatives per entrar-les al GDLC. Si fent aquesta feina, ens volien indicar algun dialectalisme indispensable que no sortia a la llista ni al GDLC, ho podien fer, però els dèiem que no es tractava de fer una llista nova; així intentàvem evitar el risc de desequilibri del corpus de dialectalismes del Diccionari.

A partir del diagnòstic de cadascun dels assessors també ens vam formular alguns criteris generalitzables a tot el Diccionari, com ara la inclusió o no de variants formals (per ex.: *argilaga*, *atapir*, *albergina*, etc.) i de derivats de variants formals (per ex.: *arredonir*, *enganador*, etc.).

Així mateix, es va resoldre que quan entrem mots que pertanyen a dos o més grans dialectes (com *bambolla*) o que, a més, són variants etimològiques (com *ciprer*), ho fem sense posar-hi la marca *dialectal*, però remetent a la forma més general, la que ja hi ha al Diccionari. Així, amb les noves incorporacions, sempre que podem marquem com a dialectal allò que pertany a un sol dialecte, però remetem d'una forma «dialectal» (encara que no estigui marcada com a tal al Diccionari perquè pertany a dos o més dialectes) a la forma fixada com a comuna i estàndard.

Després de tota aquesta tasca de detecció i anàlisi de dialectalismes, i la corresponent redacció dels articles, hem incorporat al GDLC2 562 mots dialectals, entre els quals també hi ha unes poques variants dialectals incorporades al DIEC2.

Bona part d'aquesta feina ja és consultable en la versió en línia, però properament es durà a terme una nova actualització que mostrarà totes les incorporacions i modificacions que s'han dut a terme al Diccionari.

6.3 Com tracten els altres diccionaris monolingües de l'Enciclopèdia la variació geolingüística

L'any 1995 van sortir publicats els dos primers diccionaris monolingües de l'Enciclopèdia d'extensió més reduïda que el DLC, amb l'objectiu de cobrir les necessitats de públics específics. Es tracta del *Diccionari manual de la llengua catalana* (de 55.000 entrades; aleshores el DLC en tenia 77.000) i el *DIDAC. Diccionari de català* (de 15.000 entrades).

Quan ens plantegem editar un diccionari d'extensió més reduïda respecte del corpus principal, sorgeix la qüestió també del tractament de la variació geolingüística. Inevitablement arribem a la conclusió que per tal de procurar la coherència en l'obra entre els diversos grups lèxics de la llengua, el de dialectalismes ha de reduir la seva presència. Així, a la presentació del *Diccionari manual* ja es deia:

Aquest *Diccionari* [...] va ser elaborat amb l'objectiu de dotar el mercat lexicogràfic català d'un diccionari general de la llengua que complís dos requisits: d'una banda havia de ser molt complet, amb la riquesa i utilitat dels grans diccionaris i, de l'altra, havia de prescindir del gran cabal d'entrades i accepcions antiquades o obsoletes, de les d'extensió geogràfica molt limitada i de les de grau més alt d'especialització.

Tot plegat per arribar a tenir un corpus complet i suficient, però no tan extens com el del DLC. Com que la microestructura del *Diccionari manual* no difereix gaire de la del DLC, el tipus de marcatge que es va utilitzar per als dialectalismes va ser el mateix.

On hi va haver un tractament molt més diferenciat quant a la variació dialectal va ser en l'elaboració del DIDAC. Va caldre tractar la selecció de dialectalismes de manera específica, perquè també la macroestructura era d'una extensió adaptada a les necessitats del públic escolar, especialment el de primària.

En el pròleg, la Dra. M. Teresa Cabré, directora del Diccionari, ho explicava de la següent manera:

El DIDAC s'ha proposat d'incloure les informacions lingüístiques que cal que coneguin els estudiants a qui s'adreça. Per això presenta una llista de paraules que es considera alhora suficient i proporcionada dels diversos subcodis lèxics que conformen una llengua (lèxic general, dialectalismes molt generalitzats, tecnicismes bàsics per a seguir les matèries escolars, cultismes que apareixen en les obres científiques de divulgació i en les obres literàries, expressions fixades de mitjana difusió, expressions d'argot representatives de l'edat i alguns manlleus de gran circulació).

Sembla clar, per tant, que en un diccionari d'extensió força reduïda com aquest (15.000 entrades), el que s'intenta és mantenir la coherència i la proporció de cada grup lèxic en funció de les necessitats del públic a qui va adreçat.

Això també és vàlid per a la manera de marcar els dialectalismes, ja que aquest tipus d'informació, igual que la gramatical o la d'ús, s'afegeix a la definició de manera explicativa, sense abreviatures, per tal de fer la lectura de l'article més clara i entenedora per a l'usuari. Així, per exemple, l'entrada *catxerulo* es defineix com 'estel que es fa volar quan fa vent' i s'hi afegeix que 'es diu al País Valencià'.

6.4 Valoració del tractament de la variació geolingüística que fan els diccionaris de l'Enciclopèdia

Un cop feta la descripció del tractament de la variació geolingüística en els diccionaris monolingües, en la mesura que ens ho ha permès la informació de què disposem —més difícil de dilucidar com més enrere anem en el temps—, es pot concloure de manera general que el criteri que ha seguit Enciclopèdia Catalana en els seus diccionaris (i prèviament en la GEC), ha estat el d'incorporar al diccionari principal tots els mots dialectals que ha pogut tractar, sempre que ho han permès els recursos i les fonts de què ha disposat i les limitacions d'espai del Diccionari —d'una extensió determinada que no permet incloure-hi, per raons òbvies, tot el que es pot arribar a trobar

a l'Alcover-Moll o al Coromines. I és, per tant, una via de treball que mantenim i ampliem amb l'aportació d'assessors.

Pel que fa al marcatge dels dialectalismes, som conscients que queda una part important del corpus per etiquetar suficientment. Així i tot, la informació que ja tenim, encara que pugui ser incompleta i molt genèrica, creiem que és útil per a l'usuari, i el risc que aquesta circumstància pugui ser vista com una certa falta de coherència, volem creure que es veu compensat en la mesura que hi continuem treballant i hi anem avançant.

VARIACIÓ GEOLINGÜÍSTICA EN LA COMUNICACIÓ ESPECIALITZADA

7. El cas dels noms catalans de les plantes

Joan Vallès

JOAN VALLÈS XIRAU

Llicenciat en filologia catalana i doctor en farmàcia, en l'especialitat de botànica, per la Universitat de Barcelona. És catedràtic de botànica d'aquesta universitat, on exerceix la docència des de l'any 1982. També ha estat professor convidat en diverses universitats estrangeres. Entre les seves línies de recerca destaquen la biosistemàtica, l'etnobotànica, la terminologia científica (noms populars i tècnics en l'àmbit de la botànica) i la història de la botànica. Ha publicat més d'un centenar d'articles en revistes científiques, i ha treballat, com a autor, editor o col·laborador científic, en la publicació d'una quarantena de llibres. Col·labora com a especialista assessor del TERM-CAT des de la constitució del Centre i actualment dirigeix el projecte Recull de noms catalans de plantes en el qual treballa un equip format per botànics, filòlegs i terminòlegs vinculats al Laboratori de Botànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, a la Institució Catalana d'Història Natural, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i al TERM-CAT.

*A Joan Veny i Clar, mestre i amic,
entusiasta dels mots i un dels més eximis
dialectòlegs de la Romània.*

7.1 Introducció

La relació entre persones i plantes és constant des de l'aparició de la humanitat i es manté ben viva a hores d'ara. Com és natural, les societats més rurals —o els àmbits més rurals de so-

cietats industrials— són més properes a la natura, però fins i tot les societats més tecnològiques tenen una forta vinculació al medi natural, per més que a vegades aparentment no ho sembli i que, certament, s'hi hagi produït un fort fenomen d'aculturació. Les persones gestionem i modelem la biodiversitat, la qual alhora, ens condiciona. En aquest procés, usem les plantes de molt diverses maneres i una de les primeres coses que fem (que hem anat fent històricament i que fem avui en dia amb les novetats que el mercat o les migracions de les plantes proporcionen) és anomenar-les. Efectivament, quan hom comença —o ha començat en el passat— de fer servir una planta per a una funció determinada, el més lògic és que des del principi —o al cap de ben poc— li doni o hagi donat un nom per a poder referir-se inequívocament a allò que empra. Si passem del principi al final, quan una planta cau en desuetud —normalment a causa de l'aculturació que suara esmentàvem i de la disponibilitat, en les societats anomenades occidentals, de productes que faciliten allò que amb plantes era més laboriós— el nom és la darrera característica que és perd. Durant un temps, hom recorda que la planta es feia servir per a un ús concret, més endavant se sap vagament que era emprada i finalment només se'n pot dir el nom, com a darrer vestigi del saber popular que s'havia acumulat sobre aquella planta.

Els noms de les plantes sovint n'indiquen característiques o qualitats i constitueixen una riquesa etnobotànica i etnolingüística considerable. Hom pot trobar una primera aproximació a la categorització de noms de plantes en català a Vallès [et al.] (2005). La variada tipologia i múltiples exemples ens fan veure l'enorme productivitat de la fitonímia, així com interessants coincidències o convergències en diverses llengües. Ara, però, ens hem d'ocupar d'aquest fet en l'àmbit d'una llengua concreta, el català.

7.2 Nivells diversos de variació geolingüística en noms de plantes en català

És fora de dubte que alguns noms de plantes en català són molt poc variables al llarg de tot el domini lingüístic. Podem

pensar en les roses (*Rosa* sp.) o els clavells (*Dianthus* sp.), per a posar dos exemples de plantes ornamentals, el blat (*Triticum* sp.), per a dir-ne una d'alimentària o la genciana (*Gentiana lutea*) per a esmentar-ne una de medicinal. Tot i que aquests noms tenen variants fonètiques en alguns casos i en d'altres denominacions alternatives (per exemple, modificacions en la pronúncia i un únic altre nom, *forment*, minoritari i també amb variants, per a *blat*; Veny & Pons 2008), podem afirmar que són força constants en tota la geografia de la llengua.

En canvi, altres plantes són anomenades de manera molt diversa. Un molt bon exemple d'això és constituït per les nombroses denominacions de *Papaver rhoeas* al domini lingüístic, que podem il·lustrar amb la desena de noms (a part de variants) amb què hom es refereix a aquesta planta només al petit territori format per la Catalunya Nord i algunes zones adjacents (Guiter 1966): *capellà*, *cascall*, *gall*, *gallaret*, *gallgallaret*, *maldel*, *maldull*, *quiquiriquic*, *rosella*, *senyora*. Un altre cas que podem esmentar és del d'*Alyssum maritimum*, planta de la qual només a l'Alt Empordà s'han recollit sis noms: *escopinyes de Crist*, *caps blancs*, *flor de gat*, *herba fetgera*, *herba pedrera* i *herbamel*, i no és pas que es tracti d'una comarca que es caracteritzi per una gran varietat de noms per a qualsevol planta, car per a *Rosmarinus officinalis* no n'hem recollit d'altre que *romaní* (Parada & Vallès 2010). Podríem pensar, *a priori*, que les plantes útils, molt difoses —sovint conreades— en tot el territori, podrien fer l'objecte d'un consens lingüístic diatòpic, però això no és pas així. Si ens fixem en un altre cereal, *Zea mays*, la situació és ben diferent de la del blat que hem comentat abans, car no hi ha cap nom predominant a tot el domini lingüístic i les denominacions són molt nombroses: *blat d'indi*, *blat de les índies*, *blat de moro*, *dacsa*, *forment d'índia*, *mill*, *mil·loc*, *millot*, *moresc*, *panís*, a més de diverses variants fonètiques de moltes d'elles (Veny & Pons 2008).

En resum, cal considerar normals tant els casos de molt poca com els de molta variació en els noms catalans de plantes. De totes maneres, tot i que no n'hem pas fet el recompte un per un, tenim la impressió definida que és ben poc arriscat d'afirmar que és més corrent el segon cas. Com a argument, podem esmentar que el recull de noms catalans de plantes que el TERMCAT presenta en línia conté, en la versió actual (que n'és

la segona i data de setembre de 2009), 25.100 noms catalans d'uns 6.000 tàxons (espècies i subespècies) botànics (Vallès 2009) i encara hi ha uns 5.000 noms catalans més que esperen ser revisats i validats, molts dels quals s'incorporaran al recull en versions successives.

Tot seguit direm alguna cosa sobre la variació geolingüística dels fitònims en català en el marc de la comunicació especialitzada, tot diferenciant l'ús oral de l'escrit. No en podem pas fer un estudi exhaustiu, ni escau, i ens basarem en exemples de casos concrets. Hem triat com a fil conductor tres espècies vegetals molt conegudes i amb diversos noms catalans que són, a més, característics de diferents dialectes o subdialectes: *Rosmarinus officinalis*, *Thymus vulgaris* i *Zea mays*. És ben clar que aquestes plantes no abasten pas tota la casuística del tema, però creiem que en són prou il·lustratives. En tots dos casos (llengua oral i llengua escrita), no hem pas intentat de fer una enquesta dialectal per a veure com anomenen cada planta (ja sigui parlant o per escrit) en les diverses àrees on s'usa la nostra llengua (això ja podem imaginar el resultat que donaria: a cada territori recolliríem el mot propi de cada dialecte), sinó que hem volgut obtenir una idea de les utilitzacions en situacions més o menys formals i no directament lligades a un sol àmbit geogràfic dins del domini lingüístic.

7.3 Tractament de la variació dialectal en noms de plantes en la comunicació oral

Per a obtenir una idea de l'ús oral dels noms de les tres plantes esmentades, hem fet una petita enquesta als professors de Botànica de la Universitat de Barcelona. Hem escollit —sense cap pretensió d'abastar-ho tot— aquesta universitat perquè hi ha un nombre prou elevat de professors de la matèria de procedències geogràfiques diverses, i, a més, perquè —tot i estar situada, lògicament, en un àmbit dialectal concret— els seus estudiants provenen de molts diferents territoris. La pregunta que els fèiem era «Quin nom o quins noms catalans esmenteu a classe per a les espècies *Rosmarinus officinalis*, *Thymus vulgaris* i *Zea mays*?». El nombre de professors consultats ha estat de

38, dels quals hem rebut 20 respostes que incloïen algun nom català (en alguns altres casos hem rebut respostes dient que no en feien servir cap o que no donaven parts d'assignatures on calgués usar-ne).

Els resultats de l'enquesta són presentats a la taula 1 (vegeu pàgina 147). Hi podem veure que totes les persones que han respost han usat els noms *romaní*, *farigola* i *blat de moro*, respectivament, per a les tres espècies concernides. En força casos (8), aquests eren el únics noms que els professors usaven, mentre que la resta en feien servir més d'un almenys per a alguna de les tres plantes. Aquestes denominacions són les típiques del català oriental i, més concretament, del català central, dialecte propi de la ciutat on es troba la universitat objecte de l'enquesta i que parlen la major part dels professors i estudiants. Hi parlen la major part, però no pas tots, i per això hem recollit també alguns altres noms (mai usats sols, sinó acompanyant els predominants que hem esmentat). Entre aquests, *timó* (amb 14 casos), *moresc* i *romer* (amb 9 cadascun) i *panís* (amb 7) són particularment usats; tres d'aquests quatre noms, com altres de menys utilitzats pels enquestats, pertanyen a dialectes del català occidental, allunyats, doncs, del lloc on es fan servir i del parlar de la majoria de persones que els diuen o els senten dir. En algun cas (minoritari), el professor usa un nom del seu propi dialecte, però aquest ús de termes occidentals més aviat sol ser fruit d'una voluntat de presentar almenys algunes de les denominacions més arrelades en tot l'àmbit de la llengua. En resum veiem, doncs, que predomina un ús exclusiu dels termes orientals, però en prou casos hom dóna cabuda a alguns del dialecte occidental.

7.4 Reflex de la variació geolingüística en noms de plantes en obres escrites

De manera similar a allò que hem fet per a l'ús oral, hem volgut —igualment sense pretensió d'exhaustivitat— tenir una idea de quins noms es donen a les tres espècies considerades en obres escrites que no siguin representatives d'un dialecte o un

altre. Per això no hem recorregut a estudis florístics o botànics d'altra mena d'abast local, sinó a obres generals o que almenys cobreixin algun territori gran (procurant que tots aquest territoris grans hi siguin poc o molt representats), i especialment algunes que, pel seu títol, deixen clara la voluntat d'abastar tot l'àmbit lingüístic; en cap cas no hem considerat treballs de caire etnobotànic, perquè és evident que han de reflectir només el dialecte de la zona estudiada en cada ocasió. Hem buidat 23 obres i els resultats que n'hem obtingut són presentats a la taula 2 (vegeu pàgina 147).

Novament els noms bàsicament orientals *romaní*, *farigola* i *blat de moro* són dels més usats. El primer, 20 cops (i en les tres altres obres el nom no hi pot ser perquè la planta no hi surt), el segon 18 (i en tres de les altres obres la planta no hi figura) i el tercer 12 (i en vuit altres obres la planta no hi és). Entre les denominacions occidentals, només *timó* supera, amb 13 obres, el nombre d'una de les orientals, i *romer* i *dacsa* (amb 10 cadascun), s'hi acosten. En total, en les 23 obres buidades es recullen quatre noms catalans per a *Rosmarinus officinalis* (dos dels quals, *romanill* i *romanyí*, es poden considerar variants de *romaní*), 10 per a *Thymus vulgaris* (tres dels quals, *frigola*, *frígola* i *frícols*, són variants de *farigola*) i 9 per a *Zea mays* (tres dels quals, *blat d'indi*, *blat d'Índies* i *blat de les Índies*, poden ser considerats petites variants del mateix, com és el cas de dos més, *milloc* i *millot*).

Hem trobat, en algunes de les obres considerades, situacions que ens semblen dignes de ser comentades; vegem-ne alguns exemples. D'una banda, alguns treballs que duen el terme *Països Catalans* al títol no tenen gens o tenen poc en compte la variació dialectal. Així, el volum de plantes superiors de la *Història natural dels Països Catalans* (Folch 1988) només recull per a les espècies considerades, *romaní*, *farigola*, *blat de moro* i *moresc*. A la *Vegetació dels Països Catalans* (Folch 1981), només hi surt *romaní* i *farigola* (*Zea mays* no hi és tractat). La *Flora dels Països Catalans* (Bolòs & Vigo 1984-2001) és generosa en noms en els casos de *romaní* i *romer* i de *blat de moro*, *dacsa*, *moresc* i *panís*, però no ho és pas pel que fa a *farigola*, restricció esmenada en la *Flora manual dels Països Catalans* (Bolòs [et al.] 2005), que també recull *timó*. D'altra banda, una obra, el *Diccionari de botànica* (Aguilella & Puche 2004), publicada

a València, però amb vocació de servir de referència en tot el domini lingüístic, també es mostra restrictiva: l'única planta de les tres considerades que hi apareix hi té un sol nom, *dacsa*. Algun treball sembla que intenti prioritzar els noms: la *Botànica agrícola* (Recasens 2000), publicada a Lleida, però d'abast general, esmenta sempre primer noms occidentals (*romer*, *timó* i *panís*); a *Les plantes medicinals baleàriques* (Palau 1954) hi trobem primer els noms mallorquins (*blat de les índies* i *blat d'indi*) i tot seguit la resta de denominacions catalanes (dins de les quals, per cert, *dacsa*, també usat a les Balears, tot i que no pas a Mallorca), i diverses obres valencianes esmenten primer (o només) les denominacions del dialecte occidental —tot i que algunes també n'hi posen d'orientals. Finalment, altres obres consignen força noms d'abast dialectal divers i molts cops en ordre alfabètic.

7.5 Cal imperiosament un nom català per a cada planta?

Volem arribar a plantejar si cal tenir un nom prioritari per a cada planta, però abans ens hem de referir, ni que sigui breument, al tema que descriu aquest epígraf. Algunes llengües tenen tendència a intentar tenir almenys un nom vernacle per a cada espècie (i aquestes, entre les quals l'anglesa i la francesa, solen prioritzar clarament quan n'hi ha més d'un). El català no ha pas seguit, en general, aquesta tradició, tot i que sovint qüestions comercials d'índole diversa fan que es proposi de crear noms catalans per a plantes que no en tenen.

La nostra opinió és que cal ser molt prudent i força restrictiu, perquè pot ser que estiguem proposant noms per a plantes que no acabaran essent àmpliament conegudes o arrelant a les nostres terres i aleshores el nou nom no serà pas útil. En general, considerem totalment positiva la riquesa en la fitonímia, però creiem que no cal incrementar-la de manera artificiosa. Per posar un exemple, les adaptacions directes que en algunes ocasions s'han fet de noms llatins per a crear-ne de catalans per a plantes que no en tenien (i que segurament continuarien no tenint-ne, perquè el poble no les coneix o fa servir) no són pas

necessàries. Per a dir, posem per cas, *descàmpsia flexuosa* (com trobem a Bolòs & Vigo 1984-2001, que, en això, han seguit una tradició força arrelada en la llengua francesa), ens sembla que ja podríem usar el nom científic *Deschampsia flexuosa*. Hem posat aquest exemple per a introduir la possibilitat d'ús dels noms científics, a la qual ens referirem amb més detall en els epígrafs següents, destinats al tema que ara ens interessa més, el tractament de la diversitat geolingüística en la fitonímia. A part d'això, el fet que els mateixos autors (Bolòs & Vigo *op. cit.*) no atribuïssin cap nom, popular o de nova creació, a una altra espècie del mateix gènere, *Deschampsia cespitosa* (que haurien pogut anomenar *descàmpsia cespitosa*, per analogia amb la congènere), menys freqüent a casa nostra que la precedent, mena a pensar que ells mateixos estan convençuts que alguns tàxons poden quedar sense nom popular.

7.6 Cal imperiosament un nom català prioritari per a cada planta?

Aquesta és, en efecte, la gran pregunta del tema que ens ocupa. Si suara ja hem dit que no creiem que calgui un nom per a cada planta (tot i que són molt benvinguts tants noms com el poble creï per a tantes plantes com sigui possible), probablement es pot endevinar que tampoc no ens inclinarem pas per la tria d'un sol nom per sobre dels altres en el cas de més d'una denominació per a una espècie. Vegem, però, aquesta qüestió amb detall, amb una acotació que hi farem a l'epígraf següent i amb alguna proposta que donarem finalment a tall de conclusió.

Sembla força clar que és impossible de pretendre que cada planta que tingui nom popular només en tingui un en cada llengua, i ja hem vist prou exemples que fan veure que en català això no s'acompleix pas. Les plantes que només són denominades d'una manera en una llengua no presenten problemes des d'aquest punt de vista. Els casos de sinonímia (diversos noms per a una sola espècie) o de polisèmia (un nom per a diverses espècies) —els quals, a més, poden donar-se

alhora— compliquen el panorama i fan creure a alguns que és imprescindible que un nom predomini sobre els altres, que hi hagi una prioritització que creï un terme principal i uns de sinònims (en comptes de considerar un conjunt de sinònims d'igual entitat), de manera que aquests darrers no podran ser una altra cosa que mers complements de segona categoria. Tot amb tot, també hi ha l'opinió, que nosaltres compartim, que és millor que la diversitat prevalgui encara que per a això calgui mantenir diversos noms per a algunes plantes. Evidentment, no ens referim pas a petites variants (com ara *frigola* respecte de *farigola*), les quals sí que trobem adequat de mantenir sota una sola forma, tot divulgant-ne, això sí, la varietat. El problema es posa quan noms ben diferents —i sobretot si són d'abast dialectal divers— designen la mateixa espècie i cal triar (si és que hom decideix que cal).

Reprenguem dues de les tres espècies (la tercera la trobarem més avall) a les quals ens hem referit abans. Si calia escollir un nom prevalent, amb quin ens quedaríem: *romaní* o *romer*?; i *farigola* o *timó*? Aquestes parelles de noms són particularment pertinents en aquesta discussió perquè, a grans trets, representen els dialectes orientals (els primers) i occidentals (els segons) del català i perquè en l'ús popular sempre —o gairebé sempre— són excloents (la clara separació dels dos noms de *Rosmarinus officinalis* al Pallars, recollida a Agelet 1999, il·lustra bé aquest darrer aspecte). Això ens fa veure que si en prioritzem un, donem preferència a un gran dialecte i menystenim l'altre. Un parlant oriental no se sentirà còmode amb la tria de *romer* o *timó*, i un d'occidental no s'hi sentirà amb la dels altres dos mots. A més, per a acabar-ho de complicar, l'adopció generalitzada o preferent del terme *timó* per a *Thymus vulgaris* causaria almenys sorpresa i confusió en parlants empordanesos, com l'autor d'aquestes línies, car per a ells aquesta espècie només s'anomena *farigola* i, en canvi, *timó* correspon a *Lavandula stoechas*, que és de la mateixa família que l'anterior, però ni tan sols del mateix gènere.

Sobre *Thymus vulgaris* podem afegir encara un cas recent (finals de 2009; E. Carrió, com. pers.): una persona mallorquina va demanar *farigola* en una botiga de Mallorca a una altra persona mallorquina, la qual no la va entendre; sí que la va servir quan li va dir *tomillo* (i la compradora va pensar que podria

haver dit *tem* i també l'haurien entesa). Això exemplifica com seria de complicat introduir un nom aliè en una zona dialectal concreta i, a més, mena a una altra consideració, la de la influència d'altres llengües (en aquest cas el castellà). És probable que avui en dia *tem* sigui menys conegut a Mallorca que *tomi-lló*; pensem que la divulgació d'un terme català proper a cada àrea dialectal seria una bona solució per a evitar interferències d'aquest tipus.

7.7 Cal imperiosament un nom català prioritari almenys per a plantes d'interès comercial?

Potser podríem arribar al consens que no cal prioritzar els noms de les espècies silvestres, almenys les que no tenen cap repercussió social de tipus general, és a dir, aquelles que no tenen un ús tan generalitzat com perquè tothom en parli. És ben possible, per contra, que algú senti una certa necessitat d'anomenar d'una sola i inequívoca manera almenys les plantes que tenen algun interès comercial. Això, sens dubte, podria tenir alguns avantatges, com ara el fet de saber amb certesa de què parlem o de què ens parlen quan adquirim al comerç algun producte vegetal. Cal admetre, però, que aquest avantatge és molt limitat: podria servir en mercats de productes frescs, però ben poc per als productes envasats (ja siguin aliments, medicaments o d'altra mena), car el percentatge i la xifra absoluta de productes etiquetats en català (en els quals, doncs, aquest nom català prioritari tindria sentit) és, lamentablement, escassíssim.

A part d'aquesta limitació, veiem un perill en la priorització. En molts casos, es pot tractar de triar entre noms força similars o variants d'un nom, i llavors el conflicte no seria pas molt gran. Escollir, posem per cas, *tomaquera* i *tomàquet* com a noms preferencials de la planta i el fruit de *Solanum lycopersicum*, no crearà pas desconcert entre els parlants que usem, posem per cas, *tomatera* i *tomata* o *tomatiguera* i *tomàtiga*. Ara bé, prioritzar *pastanaga* sobre *carrota* per a *Daucus carota*, ja pot sobtar un xic més algun grup de parlants. I, tornant a una de les tres plantes que hem anat prenent com a casos d'estudi, *Zea mays*,

la situació pot ser molt més problemàtica, car triant algun dels principals noms bandegem, en certa manera almenys, les denominacions de grans dialectes. Quin nom escollirem, doncs, per a aquesta planta? *Blat de moro* (o *moresc*, d'àmbit encara més restringit) causarà estranyesa als parlants dels dialectes occidentals, als quals *panís* i, sobretot, *dacsa*, seran molt familiars, tot i que ben estranys per als parlants dels dialectes orientals. Dins de les illes Balears, a les Gimnèsies, *blat d'indi* els semblarà molt natural, argument del qual diferiran molts altres parlants, començant pels de les seves veïnes Pitiüses, que s'afegeixen als valencians a dir *dacsa*. En la mateixa línia del que hem escrit fa poc de *farigola*, *tem* i *tomillo*, constatem que el problema no és tant prioritzar un nom català o un altre, sinó procurar que l'ús dels termes catalans propis a cada zona no decaigui. Avui en dia, a Mallorca el castellanisme *maís* és molt més usat que no pas *blat d'indi* o les seves variants; aquest mot ja va ser recollit als anys 1950-1960 en les enquestes de l'*Atlas lingüístic del domini català* (Veny & Pons 2008), però només en tres de les 10 localitats enquestades (i, encara, convivint-hi amb *blat de les Índies*), mentre que actualment és estès pràcticament arreu de l'illa en detriment dels noms catalans locals esmentats (E. Carrió, com. pers.).

A més dels noms de les espècies, aquest apartat de plantes amb interès comercial ens podria dur a tractar dels noms de les races conreades, ja siguin d'ampli abast o locals. En aquest cas, pensem de la mateixa manera que per als noms d'espècies: no cal pas prioritzar-ne un sobre un altre. El cas dels raïms (*Vitis vinifera*) n'és un de riquesa ben coneguda en la nostra llengua, i creiem que seria molt difícil (i no duria gaire enlloc) decidir quins noms hauríem de considerar prioritaris (sense caure en la simplificació d'usar només *raïm blanc*, *raïm rosat* i *raïm negre*).

No volem pas amagar que alguns intents hi ha hagut, en altres llengües, de determinar un únic nom per a cada planta. Dony [et al.] (1986) ho han fet per a l'anglès i, sense explicar-ne el criteri, han triat un nom per a cada espècie. Així, per exemple, per a una espècie que a la introducció és reportada amb cinc noms anglesos, a la llista només n'hi apareix un; no dubtem que s'ha aplicat un criteri acurat per a la tria, però pensem que el resultat pot haver-se sentit com a mínim estrany per a molts parlants.

En resum, aquest és un tema complex i, a part que no veiem una necessitat real de prioritzar noms de plantes, tenim la impressió definida que en no pocs casos fer-ho (és a dir, intentar generalitzar un nom per damunt dels altres, ni que sigui per a usos més o menys oficials) causaria en una part dels parlants perplexitat o rebuig, i fins i tot donaria arguments per al secessionisme lingüístic (uns arguments que serien, ben entès, acientífics, com ho són tots els que es fan servir amb aquesta finalitat, però acientífics no vol pas dir ineficaços).

7.8 El català, llengua compositiva

És prou sabut que les llengües han adoptat una de dues estratègies per a consolidar una variant estàndard. D'una banda, llengües com el francès o l'italià s'han basat fonamentalment en un dialecte —model unitarista— i d'altra banda llengües com l'anglès o el català ho han fet de manera integradora dels diversos dialectes —model participatiu o compositiu— (Favarger 1966; Institut d'Estudis Catalans 1992; Veny 2001). Així, per a la nostra llengua, l'Institut d'Estudis Catalans (1996) considera que cal fomentar que les variants tradicionals d'àmbit geogràfic restringit (pròpies d'un sol gran dialecte) amb prestigi i tradició siguin conegudes i reconegudes com a integrants de la llengua comuna i que trets que caracteritzen certs territoris també han de ser considerats llengua estàndard.

Amb el que acabem de descriure del català, pensem que hom pot concloure que no és pas estrictament necessari de tenir un nom català preferent per a cada planta, ni tan sols per a aquelles que són objecte de comerç, i creiem que el que diem de les plantes és generalitzable als altres éssers vivents (fongs, animals, bacteris) que siguin anomenats en la nostra llengua. És veritat que hi ha una certa demanda social d'algun nivell d'ordenació. Quan va sortir la primera edició en línia del recull de noms catalans de plantes (Vallès 2009), cap no duia indicació de procedència ni cap marca de preferència i diverses persones van reclamar que l'una i l'altra hi fossin. La procedència s'indicarà més endavant amb la remesa a l'obra de buidatge

(ara només són identificats els noms que figuren a l'obra de Masclans 1981, que ha estat el punt de partida del recull), però el que afecta el tema que ara tractem ja ha estat modificat i en la versió actual s'hi fan constar en primer lloc i amb una marca els noms que surten al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (2007). Això, que és lògic atesa l'autoritat de l'IEC, no significa pas que aquest recull prioritzi un terme o un altre, sinó només que assenyala els que figuren al diccionari normatiu (sabent que això no vol pas dir que els que no s'hi trobin siguin incorrectes o pitjors en algun sentit).

7.9 Notes finals: diversos noms catalans (quan n'hi hagi) i un nom científic

La nostra conclusió és que la diversitat geolingüística en fitònims (i en general, però ara parlem de denominacions de vegetals) és indicativa de riquesa, de vigor i de vigor de la llengua. Aprenquem, doncs, la varietat de noms amb què ens podem referir a les plantes, coneguem-la, valorem-la, protegim-la, contribuïm-hi, usem-la i gaudim-ne. Aquesta és la nostra proposta. Si l'havíem de matisar, en una mena de negociació amb qui tingui un criteri més aviat unitarista en aquest àmbit, diríem que en termes generals no veiem cap necessitat de designar un nom prioritari i que si es trobés imprescindible en alguns casos caldria procurar de mantenir un equilibri entre els grans dialectes de la llengua per tal que ningú no se sentís menystingut o marginat; això, a la pràctica, és com tornar al postulat anterior, però, si no s'arribava a tant, duria almenys a designar per a moltes plantes no pas un, sinó diversos noms preferents, si més no els més representatius de cada gran dialecte.

Hi ha encara una altra solució per als casos en què es vegi que cal definitivament prioritzar: usar el nom científic. Els éssers vivents són anomenats de manera arbitrària, però consensuada en la comunitat científica (i regulada pels codis internacionals de nomenclatura botànica —que afecta plantes i fongs—, zoològica i de bacteris). Els noms de les espècies (el nivell taxonòmic bàsic i a què pertany, per regla general, cada organisme que

el poble identifica i nomina) són un binomi llatí o llatinitzat, però no pas més complicat de saber i de dir que alguns noms estrangers (de vehicles, artistes o esportistes, posem per cas) que sovint usem. A més, la llengua catalana és pionera en l'ús dels noms científics als diccionaris normatius: el de Fabra (1932) ja ho feia (vegeu Riera & Vallès 1991 per a més detalls), tradició que ha continuat el ja mencionat de l'IEC. És cert que a vegades hi ha problemes de sinonímia entre noms científics (per exemple, per a la tomatera ja esmentada, també s'usa, a més del que hem donat, el nom *Lycopersicon esculentum*), però en el nivell que ara tractem no són pas preocupants. També és veritat que en segons quins contextos no és fàcil o no queda del tot bé d'usar el nom científic, però ens sembla que la majoria de vegades no hi trobaríem pas grans problemes, que de seguida tothom s'hi acostumaria (com, insistim-hi, als noms, a vegades complicats, de jugadors de futbol o artistes de cinema) i que, a més, en el context de la comunicació especialitzada (al qual es refereix preferentment aquest article, com a fruit dels Espais Terminològics 2009 del TERMCAT sobre aquest tema que el van originar) l'ús de termes tècnics (i els noms científics no són pas una altra cosa) és ben natural i lògic. El nom científic, a més, serviria igualment per als casos en què no hi hagués cap nom autòcton per a una planta (i a l'espera, en tot cas, que amb el temps i el coneixement, se'n creï algun).

Una mostra que l'ús dels noms científics de les plantes pot funcionar sense problemes en l'àmbit de la comunicació especialitzada, i fins i tot en obres adreçades al gran públic, el trobem en la recent adaptació a l'italià d'un llibre sobre aliments vegetals, que conté dades botàniques, bromatològiques i culinàries (Santich & Bryant 2009). El tractament de cada aliment hi és encapçalat per un nom, que gairebé sempre és una denominació italiana. En alguns casos es tracta d'un nom de creació recent, com ara *spinacio della Nuova Zelanda* (car la planta ha sigut introduïda fa relativament poc als mercats del nostre àmbit). I hi ha títols que recorren al nom científic, en no haver-n'hi cap d'italià disponible, com ara *Brosimum alicastrum* (tot i que en el text corresponent s'hi esmenta que a l'Amèrica llatina rep el nom espanyol de *ramón*) entre d'altres.

Tornem un cop més, per a acabar, a les tres plantes que han sigut força protagonistes d'aquest text: *Rosmarinus officinalis*,

Thymus vulgaris i *Zea mays*. Segur que qui en llegeixi ara (ja per quart o cinquè cop en l'article) els noms científics ja no els trobarà estranys. I, si s'ho estima més i s'ha familiaritzat un xic amb les denominacions catalanes que també hem anat repetint, tindrà diversos noms per a triar en cada cas: els que cadascú ja sabia i d'altres de prou representatius de parts rellevants del domini lingüístic. Els repetim un cop més (*romaní* i *romer*; *farigola* i *timó*; *blat de moro*, *blat d'indi*, *dacsa*, *milloc*, *millot*, *moresc* i *panís*) com a homenatge a la diversitat i fem nostre el principi de l'Institut d'Estudis Catalans (1996) que hem comentat abans i que ara citem textualment: «reconèixer aquelles variants territorials de la llengua que gaudeixen de prestigi i tradició, i fomentar que tots els catalanoparlants les reconeguin com a integrants de la pròpia llengua».

7.10 Agraïments

A Rosa Colomer i Glòria Fontova, del TERMCAT, que em van convidar a participar en la jornada que ha donat lloc a aquest text i amb les quals he intercanviat sovint idees sobre aquest tema i d'altres de propers. Als meus companys en l'edició del recull de noms catalans de plantes, M. Àngels Bonet, M. Antònia Julià, Joan Veny i Josep Vigo, per les estimulants discussions que hem tingut sobre aquesta qüestió i d'altres de relacionades. A Esperança Carrió, Teresa Garnatje, Anna Joan, Marina Mayans i Jaume Pellicer, persones amb formació terminològica o botànica i de diversos territoris del domini lingüístic català (Catalunya, Formentera, Mallorca, País Valencià) que han llegit una primera versió d'aquest text i hi han fet comentaris que l'han millorat.

7.11 Bibliografia

Agelet 1999 = AGELET i SUBIRADA, Antoni. *Estudis d'etnobotànica farmacèutica al Pallars*. Barcelona: Universitat de Barce-

- lona. Departament de Productes Naturals, Biologia Vegetal i Edafologia. Laboratori de Botànica, 1999. Tesi doctoral.
- Aguilella [et al.] 1994 = AGUILELLA, Antoni [et al.]. *Libro de la flora vascular rara, endémica o amenazada de la Comunidad Valenciana*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Medi Ambient, 1999.
- Aguilella & Puche 2004 = AGUILELLA, Antoni; PUCHE, Felisa. *Diccionari de botànica*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2004.
- Agustí 1617 = AGUSTÍ, Miquel. *Llibre dels secrets de agricultura, casa rústica y pastoril*. Barcelona: Esteve Liberós, 1617. [Edició facsimil amb texts de presentació, Barcelona: Alta Fulla, 1988].
- Bolòs [et al.] 2005 = BOLÒS, Oriol de [et al.]. *Flora manual dels Països Catalans*. 3a ed. rev. i ampl. Barcelona: Pòrtic, 2005.
- Bolòs & Vigo 1984-2001 = BOLÒS, Oriol de; VIGO, Josep. *Flora dels Països Catalans*. Barcelona: Barcino, 1984-2001. 4 v.
- Bonner 1976 = BONNER, Antoni. *Plantes de les Balears*. Palma de Mallorca: Moll, 1976.
- Cañigueral [et al.] 1998 = CAÑIGUERAL, Salvador; VILA, Roser; WICHTL, Max (ed.). *Plantas medicinales y drogas vegetales para infusión y tisana: Un manual de base científica para farmacéuticos y médicos*. Milan: OEMF International, 1998.
- Climent 1992 = CLIMENT I GINER, Daniel. *Les nostres plantes: Una aproximació multidisciplinar al món vegetal de les nostres terres*. Alacant: Aguaclara, 1992.
- Comelles 1998 = FOLCH, Ramon; CAMARASA, Josep Maria; COMELLES, Montserrat. «Índex terminològic». A: *Biosfera: Els humans en els àmbits ecològics del món*. Vol. 11, *Pensar la biosfera. Índex*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998, p. 223-399.
- Dony [et al.] 1986 = DONY, J.G.; JURY, S.L.; PERRING, F.H. *English names of wild flowers*. 2nd ed. Reading: The Botanical Society of the British Isles, 1986.
- Duran [et al.] 2004 = DURAN, Núria; MORGUÍ, Mercè; SALLÉS, Mercè. *Plantes silvestres comestibles: Fruits, herbes, arrels, llavors, bolets*. Barcelona: Pòrtic, 2004.
- FABRA, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1932.

- Fràbrega 2001 = FÀBREGA, Jaume. *La cuina catalana: Catalunya, Illes Balears, País Valencià, Andorra, Catalunya Nord, Franja de Ponent, L'Alguer*. Vol. 7, *El rebost. Lèxic. Bibliografia. Índexs*. 4a ed. Barcelona: Edicions l'Isard, 2001.
- Favarger 1966 = FAVARGER, Claude. *Géographie botanique et linguistique géographique*. Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1966. [Separata de: *Annales Guébhard* (1965), núm. 41, p. 1-27].
- Figuerola [et al.] 1988 = FIGUEROLA, Ramón; PERIS, Juan B.; STÜBING, Gerardo. *Guía de las flores silvestres de la Comunidad Valenciana*. València: Mestral, 1988.
- Folch 1988 = FOLCH i GUILLÉN, Ramon (ed.). *Història natural dels Països Catalans*. Vol. 6, *Plantes superiors*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988.
- Folch 1981 = FOLCH i GUILLÉN, Ramon. *La vegetació dels Països Catalans*. Barcelona: Ketres, 1981.
- FONT i QUER, Pius. *Iniciació a la botànica: Morfologia externa*. 2a ed. actual. Barcelona: Fontalba, 1979.
- Font 1990 = FONT i QUER, Pius. *Plantas medicinales: El Dioscórides renovado*. 12a ed. Barcelona: Labor, 1990.
- Guiter 1966 = GUITER, Henri. *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1966.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*. Vol. 1, *Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*. Vol. 2, *Morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana, 2007.
- Llorens [et al.] 2007 = LLORENS, L.; GIL, L.; TÉBAR, F.J. *La vegetació de l'illa de Mallorca: Bases per a la interpretació i gestió d'hàbitats*. Palma de Mallorca: Associació Jardí Botànic de Palma, 2007.
- Masclans 1981 = MASCLANS, Francesc. *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers: Montblanc-Martin; Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1981.
- Palau 1954 = PALAU FERRER, Pere C. *Les plantes medicinals baleariques*. Palma de Mallorca: Moll, 1954.

- Parada & Vallès 2010 = PARADA, M.; VALLÈS, J. *Etnobotànica de l'Alt Empordà*. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, 2010. [En premsa].
- Piera 1881 = PIERA, Florenci. *Nocions d'anatomia, organografia y fisiologia vegetals*. Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1881.
- Recasens 2000 = RECASENS i GUINJUAN, Jordi. *Botànica agrícola: Plantes útils i males herbes*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2000.
- Riera & Vallès 1991 = RIERA i FONTS, Carles, VALLÈS XIRAU, Joan (ed.). *Pompeu Fabra, Pius Font i Quer i Miquel de Garganta: Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991. (Biblioteca Filològica, 26).
- Samo 1995 = SAMO LUMBRERAS, Antonio José. *Catálogo florístico de la provincia de Castellón*. Castelló: Diputació de Castelló, 1995.
- Santich & Bryant 2009 = SANTICH, B.; BRYANT, G. (ed.). *Guida illustrata agli alimenti vegetali*. Cornaredo: Il Castello, 2009.
- Stübing & Peris 1998 = STÜBING, G.; PERIS, J.B. *Plantas medicinales de la Comunidad Valenciana*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Medi Ambient, 1998.
- Vallès [et al.] 2005 = VALLÈS, Joan [et al.]. «Algunes qüestions entorn de la fitonímia i els aspectes lingüístics de l'etnobotànica». A: *Miscel·lània Joan Veny 7*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 273-293. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; 51)
- Vallès 2009 = VALLÈS i XIRAU, Joan. (dir.). *Noms de plantes* [en línia]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, cop. 2009. (Diccionaris en Línia) <http://www.termcat.cat/dicci/noms_plantes/index.html> [Consulta: novembre 2009]
- Veny 2001 = VENY, Joan. *Llengua i entorn natural*. Barcelona: Edicions 62, 2001.
- Veny & Pons 2008 = VENY, Joan; PONS i GRIERA, Lúcia. *Atles lingüístic del domini català*. Vol. 4, 9. *El camp i els cultius*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2008.
- Vigo [et al.] 2006 = VIGO, Josep; CARRERAS, Jordi; FERRÉ, Albert (ed.). *Cartografia dels hàbitats a Catalunya: Manual d'interpretació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient i Habitatge, 2006.

7.12 Annex 1

Taula 1. Noms catalans de *Rosmarinus officinalis*, *Thymus vulgaris* i *Zea mays* esmentats a classe per professors de Botànica de la Universitat de Barcelona (nombre de professors consultats = 38; nombre de respostes rebudes = 20). Les denominacions són consignades per ordre alfabètic i entre parèntesis s'indica la freqüència de cadascuna.

<i>Rosmarinus officinalis</i>	<i>Thymus vulgaris</i>	<i>Zea mays</i>
romaní (20)	farigola (20)	blat de moro (20)
romer (9)	timó (14)	dacsa (3)
	tímonet (1)	moresc (9)
	timons (1)	panís (7)

7.13 Annex 2

Taula 2. Noms catalans de *Rosmarinus officinalis*, *Thymus vulgaris* i *Zea mays* en diverses obres. Les denominacions són consignades per ordre alfabètic.

<i>Rosmarinus officinalis</i>	<i>Thymus vulgaris</i>	<i>Zea mays</i>	Obra
romaní	farigola, frigola	—	Agustí (1617, ed. facsímil 1988)
romaní	farigola	blat de moro, moresc	Piera (1881)
—	farigola	Blat de moro	Font (1938, 2a ed. 1979)
romaní	—	blat de les índies, blat de moro, moresc, blat d'indi, dacsa, millot, panís	Palau (1954, 5a ed. 1993)

<i>Rosmarinus officinalis</i>	<i>Thymus vulgaris</i>	<i>Zea mays</i>	Obra
romaní, romanill, romanyí, ro- mer	farigola, frigola tem, timó, timonet	blat de moro, moresc, blat d'indi, dacsà, mil·loc, millot, panís	Font (1961, 12a ed. 1990)
romaní	— (farigola per a <i>Teucrium polium</i>)	—	Bonner (1976, 8a ed. 1989)
romaní	farigola (timons en esmentar diverses espècies del gènere <i>Thymus</i> alhora)	—	Folch (1981, 2a ed. 1986)
romaní, ro- mer	farigola (vulgar)	blat de moro, dacsà, moresc, panís	Bolòs & Vigo (1984-2001)
romaní	timó, tomello	—	Figuerola [<i>et al.</i>] (1988)
romaní	farigola (tim per a tot el gènere <i>Thymus</i>)	blat de moro, moresc (panís per a <i>Setaria italica</i>)	Folch (1988)
romaní, ro- mer	farigola, timó	blat de moro, dacsà, moresc, panís	Bolòs [<i>et al.</i>] (2005)
romaní, ro- mer	farigola, frígola, timó, tomello	blat de moro, blat d'indi, dacsà, moresc, panís	Climent (1992)

<i>Rosmarinus officinalis</i>	<i>Thymus vulgaris</i>	<i>Zea mays</i>	Obra
—	farigola, frígola, frígols, timó (usats adjectivats per a la subsp. <i>aestivus</i>)	—	Aguilella [et al.] (1994)
romaní, romer	farigola, timó, timonet	dacsa, panís	Samo (1995)
romaní, romer	farigola, frígola, timó, timonet, tomell	blat de moro, moresc	Cañigueral [et al.] (1998)
romaní	farigola, timó	blat de moro, dacsa, moresc, panís	Comelles (1998)
romaní, romer	timó, tomello	dacsa, panís	Stübing & Peris (1998)
romaní, romer	farigola, timó	blat de moro, moresc, panís	Recasens (2000)
romaní, romer	farigola, tem, timó	blat de moro, blat d'Índies, blat de les Índies, dacsa, moresc, panís	Fàbrega (2001)
—	—	dacsa	Aguilella & Puche (2004)
romaní, romer	farigola, timó	—	Duran [et al.] (2004)
romaní	farigola, timó	—	Vigo [et al.] (2006)
romaní	farigola, frígola	—	Llorens [et al.] (2007)

8. Diversitat lingüística i gestió dels noms dels productes de la pesca

Jordi Lleonart

JORDI LLEONART I ALIBERAS

Doctor en biologia per la Universitat de Barcelona, investigador del Consell Superior d'Investigacions Científiques a l'Institut de Ciències del Mar de Barcelona. De 2002 a 2008 ha estat Senior Fishery Resources Officer a l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO), on va ser responsable del Programa d'Identificació d'Espècies. S'ha especialitzat en ecologia numèrica, dinàmica de poblacions, modelització bioeconòmica i pesca en general, particularment del Mediterrani. És membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, responsable del projecte «Els noms dels animals als Països Catalans» per a l'Enciclopèdia Catalana (1986) i responsable de la ictionímia del DIEC2. També porta el projecte de l'IEC «Corpus ictionímic del català», i és consultor del TERMCAT en temes ictionímics.

8.1 Introducció

Algunes de les cultures entorn del Mediterrani tenen una llarga tradició en l'explotació del mar i, per tant, les seves llengües, com el cas del català, són força riques en denominacions d'espècies i productes marins d'interès gastronòmic o ornamental.

L'existència de variants locals és, doncs, habitual. Com en el cas d'altres vocabularis de terra endins, aquesta diversitat terminològica pot ser objecte de bromes entre veïns, però en el cas del català mai no representa cap problema real de comunicació.

Habitualment aquestes variants consisteixen en sinonímies, que poden ser geogràfiques, autèntics geosinònims, o de registre de llenguatge. També hi ha homonímies. La majoria es donen entre vocabularis diferents, cosa que evita malentesos, i ben poques vegades s'esdevenen en el mateix vocabulari, i encara menys sovint amb caràcter local.

En definitiva, la diversitat terminològica dels noms dels productes de la pesca no representa per al català cap problema particular, ans una riquesa que convindria no perdre. No obstant això, els aspectes administratius i burocràtics de la societat actual fan que les coses no siguin tan senzilles. Es demana que les espècies tinguin un sol nom en l'àmbit de l'administració corresponent (àmbit que no és pas el lingüístic). Aquesta pressió va en la línia de crear una llengua estàndard que implica la consagració d'un nom (que fins ara era un sinònim) a la categoria de nom oficial, bandejant implícitament els altres sinònims. Les conseqüències d'aquesta política sobre l'empobriment de la llengua no les coneixem, tot i que sí que coneixem la simplificació de la llengua que ha generat l'estàndard periodístic en altres camps terminològics.

8.2 Els registres del llenguatge en referència als noms dels peixos

Quan parlem dels noms dels peixos cal aclarir primer el registre en què parlem. Com a mínim podem usar cinc registres: (i) científic, (ii) popular, (iii) comercial o gastronòmic, (iv) culte, urbà o periodístic, i (v) oficial. Cada registre té mots i expressions pròpies, i quan n'hi ha de comuns el seu significat pot canviar considerablement.

Per exemple el mot *peix* no forma part del registre científic. En el culte aquest mot agrupa *osteictis* i *condrictis*, i en el popular i comercial inclou també altres productes del mar. Pot ser que un *arròs de peix* contingui crustacis i mol·luscs, i gens de peix (en sentit culte).

La confrontació de diferents registres genera diferents tipus de problemes. Per exemple, els intents de classificar tots els

organismes que es pesquen entre peix blau i peix blanc poden dur a situacions una mica absurdes. La Generalitat de Catalunya considera peix blanc l'agulla (*Belone belone*), l'amploia (*Sprattus sprattus*), la castanyola (*Brama brama*), la llampuga (*Coryphaena hippurus*), la melva (*Auxis rochei*) i la palomida (*Lichia amia*), entre d'altres, incusions que són força discutibles. També considera la tonyina (*Thunnus thynnus*) peix blau, mentre que segurament es tracta d'un peix que defuig aquest tipus de classificacions tan poc científiques.

Per tant, el primer que hem de fer, quan parlem d'organismes marins o productes de la pesca, és saber en quin registre ens movem i usar la nomenclatura adequada.

Exemples de registres

<i>Científic</i>	<i>Popular</i>	<i>Comercial o gastronòmic</i>	<i>Culte, urbà o periodístic</i>	<i>Oficial</i>
<i>Gasterosteus aculeatus</i>	punxoset sorellet	—	espinós	—
<i>Gambussia affinis</i>	menjamos-quits	—	gambússia	—
<i>Psetta maxima</i>	rèmol empetxinat	turbot	—	rèmol empetxinat
<i>Gobius</i> spp.	cabot, burro, ruc	—	gobi	gobi
<i>Thunnus alalunga</i>	bacora	tonyina blanca (impropi) bonítol del nord (castellanisme)	—	bacora (també a altres espècies)
<i>Xiphias gladius</i>	emperador	emperador	peix espasa	peix espasa emperador
<i>Luvarus imperialis</i>	—	—	luvar	—

<i>Sphyrna zygaena</i>	cornuda, llunada	—	peix martell	—
<i>Stichopus regalis</i>	espardenya, llongo, llonguet, sola, cogombre de mar, petaca	espardenya	—	espardenya
<i>Solen marginatus</i>	canyut, màneg de ganivet	navalla	navalla	navalla

8.3 La variació geogràfica

Com en qualsevol altra àrea temàtica amb terminologia popular, el món de la pesca i la zoologia marina és ple de variants geogràfiques.

8.3.1 Geosinònims

El DIEC2 defineix *geosinònim* com «Sinònim d'un mot en un altre dialecte de la mateixa llengua». Són molt abundants i no representen cap problema. No sempre les fronteres de geosinònims dels noms dels organismes marins coincideixen amb les dels dialectes. Territoris amb una activitat pesquera ben diferenciada, com la zona del delta de l'Ebre, o l'Empordà, sovint presenten una nomenclatura particular.

Heus aquí alguns dels exemples típics de geosinònims en català: El *seitó* o *aladroc*. Aquests noms corresponen a l'espècie *Engraulis encrasicolus*. *Seitó* és el nom que es dona a la major part del Principat i *aladroc* de les Illes, el País Valencià i la zona del delta de l'Ebre. Un altre geosinònim que presenta un cert problema és *anxova*, nom que de manera general s'aplica a aquesta espècie a la marina de l'Empordà. El problema és que

anxova correspon més pròpiament al seitó que ha estat sot-mès a un procés de conserva: d'acord amb el DIEC2, *anxova* és «seitó, especialment l'adobat amb sal».

Un altre exemple ben clàssic és el dels *molls* i *rogers*. *Roger* des del Maresme cap a llevant (incloent-hi el Rosselló) i *moll* a la resta del domini lingüístic.

El delta de l'Ebre és ric en localismes, com *moixarra*, que és l'*orada* de la resta de l'àmbit lingüístic. Altres exemples de geosinònims es donen en la taula següent:

Nom científic	Nom popular	Lloc
<i>Alopias vulpinus</i>	guineu guilla rabosa	Catalunya Catalunya País Valencià
<i>Engraulis encrasicolus</i>	seitó aladroc anxova boqueró	Catalunya País Valencià, Illes Balears Empordà (impropi) castellanisme
<i>Mullus</i> spp.	roger moll	Catalunya a llevant del turó de Montgat Reste de Catalunya, País Valencià, Illes Balears
<i>Sparus aurata</i>	orada moixarra	Tot el domini lingüístic (també <i>aurada</i> o <i>daurada</i>) Zona del delta de l'Ebre
<i>Chromis chromis</i>	estudiant tuta	Catalunya Illes Balears
<i>Micromesistius poutassou</i>	maire mare del lluç bacallaret	Països Catalans Catalunya País Valencià
<i>Aphia minuta</i>	jonquillo xanguet	Illes Balears Catalunya
<i>Seriola dumerilii</i>	cèrvia o cerviola iserna letxa	Empordà, Illes Balears Vilanova Parts de Catalunya, País Valencià

<i>Gobius</i> spp.	burro, ase cabot	Catalunya, País Valencià Illes Balears, País Valencià
<i>Botus podas</i>	tacó puput pedaç tapaculs	Nord de Catalunya Sud de Catalunya Illes Balears Parts de Catalunya, País Valencià
<i>Balistes carolinensis</i>	ballesta surer	Catalunya Illes Balears
<i>Nephrops norvegicus</i>	escamerlà gadagang gramàntol cigala	Catalunya Tarragona País Valencià (Dènia) castellanisme (la cigala és una altra espècie)
<i>Scyllarus arctus</i>	cigala llagosta lluísa xuia	Gran part de Catalunya i País Valencià Empordà Arenys
<i>Maja squinado</i>	cabra cranca	Catalunya Illes Balears
<i>Sphaerechinus granularis</i>	garota monja, mongeta	Catalunya País Valencià (Dènia)
<i>Stichopus regalis</i>	espardenya llongo llonget sola cogombre petaca	Catalunya, Menorca Catalunya Catalunya Catalunya Palamós País Valencià (Dènia)

8.3.2 Homònims

El DIEC2 defineix *homònim* com «Mot que és formalment idèntic a un altre però té significat diferent». El món de la zoologia marina és ple d'homònims força innocents i que no generen confusió. Hi ha moltíssims casos en què un peix rep el nom de quelcom de terra. Sense voler fer una llista exhaustiva, trobem mamífers (*guilla*, *rata*, *llop*, *ca*, *cavall*, *fura*, *gat*, *guineu*, *llúdria*, *marmota*, *vaca*) —de vegades hi són presents tots dos

sexes, encara que per designar espècies diferents (*porc* i *truja*, *ase* i *somera*)—, ocells (*oreneta*, *tord*, *canari*, *gall*, *moixó*, *puput*), rèptils (*llangardaix*, *dragó*, *colobra*, *escurçó*), artròpodes (*aranya*), plantes (*clavell*), objectes inanimats (*agulla*, *baldufa*, *bot*, *castanyola*, *càvec*, *cinta*, *clau*, *guitarra*, *pedaç*, *sabre*), càrrecs jeràrquics (*emperador*, *rei*, *soldat*, *ministre*) —inclosos els religiosos (*cardenal*, *bisbe*, *capellà*, *monja*, *escolà*, *pelegrí*)—, oficis (*estudiant*, *metge*, *músic*, *bruixa*), estats de l'home (*borratxo*), estat civil (*viuda*, *fadrí*, *donzella*), parts del cos, gairebé sempre de caràcter sexual (*carall*, *vit*, *pixota*) i fins i tot éssers fantàstics (*àngel*, *quimera*). Fins ara només hem esmentat peixos, però els invertebrats també s'hi poden incloure (*cabra*, *espardenya*, *patata*, *tomàquet*, *fideu*, *morralet*, *canana*).

Les homonímies dins del mateix àmbit de la zoologia marina, en què la mateixa forma designa espècies molt diferents, són una mica més inquietants.

En alguns casos els homònims es desactiven adjectivant-ne un o tots dos. Per exemple, *vaca serrana* (*Serranus scriba*), i *vaca* (o *vaca tremolosa* o *vaca enrampadora* o *vaca morena*) (*Torpedo* spp.). Un altre cas és el de *pixota de llanguet* (*Carapus acus*), *pixota blanca* (*Ophidion barbatum*) i *pixota vermella* (*Cepola macrophthalma*), tres espècies molt diferents entre si. En el cas d'espècies similars és habitual aquest mètode de diferenciar-les.

Guineu s'aplica, sense adjectivar, a tres espècies ben diferents: *Alopias vulpinus*, *Chimera monstrosa* i *Callionymus lyra*. Les dues darreres tenen altres sinònims alternatius; la primera, no, si més no actualment.

Ullverd correspon a dues espècies molt diferents però que comparteixen la característica de tenir els ulls d'aquest color: *Chimaera monstrosa* i *Clorophthalmus agasizi*. No obstant *C. monstrosa* es coneix més sovint per altres sinònims: *caro*, *guineu* (homònim amb altres espècies), i amb el cultisme *quimera*. Aquesta és, però, una homonímia amb trampa. *C. agasizi* és una espècie no comercial i no té nom comú. Amb la fallera batejadora que anima massa esperits a Catalunya, algú es va fixar en el color dels ulls sense adonar-se que el nom ja estava adjudicat. La confusió que s'introdueix amb invencions maldestres és gran i duradora.

Les homonímies presentades fins aquí no estan lligades a un indret en particular, no tenen caràcter geogràfic, que jo sàpiga. Més perillosos són els mots que, en diferents indrets, designen espècies diferents. Aquests serien un autèntic problema, però afortunadament n'hi ha molt pocs de reals en l'àmbit del català, i sovint un d'ells té un àmbit geogràfic força restringit. D'aquests, n'hem trobat dos que formen part d'una mateixa sèrie. En gran part de l'àmbit del català es coneix com a *llenguado* l'espècie *Solea solea*, com a *palaia* l'espècie *Citharus linguatula*, i s'anomenen *peluda* diverses espècies del gènere *Arnoglossus*. A la zona del delta de l'Ebre aquesta nomenclatura està correguda: no tenen el nom *llenguado* i la *Solea solea* l'anomenen *palaia*, la *Citharus linguatula* és la *peluda*, i els *Arnoglossus* són també *peludes*, adjectivades diversament. Al País Valencià tornem a trobar *llenguado*, però sovint s'aplica *peluda* (o *pelada*) a *C. linguatula*. Així, si algú ens invita a *palaia*, no sabrem de quin peix es tracta si no coneixem la seva procedència.

	<i>Zona de l'Ebre</i>	<i>Reste de Catalunya</i>
<i>Solea vulgaris</i>	palaia	llenguado
<i>Citharus linguatula</i>	peluda	palaia
<i>Arnoglossus</i> spp.	peluda + adjectiu	peluda

Uns altres homònims, més perniciosos encara, són aquells importats per contaminació del castellà. No es tracta de simples castellanismes sinó de la substitució del sistema de nomenclatura. Un parell d'exemples ben significatius són el *gall* i la *cigala*, com s'indica a la taula adjunta

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>
<i>Lepidorhombus boscii</i>	bruixa	gallo
<i>Zeus faber</i>	gall	pez de San Pedro
<i>Nephrops norvegicus</i>	escamarlà	cigala
<i>Scyllarus arctus</i>	cigala	santiaguíño

8.4 La ictionímia estàndard

L'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO) va iniciar durant la dècada dels seixanta del segle passat unes publicacions (guies i catàlegs) destinades a facilitar la identificació d'espècies d'interès per a la pesca, el darrer objectiu de les quals era contribuir a millorar les estadístiques pesqueres. En aquells moments es va prendre la decisió, que encara es manté, de donar a les espècies un nom «comú» en anglès, francès i castellà, tot i que no totes les espècies que apareixen a les seves publicacions tenen els tres noms. Atesa la presència en moltes parts del món d'aquestes tres llengües, la presència de geosinònims és abundantíssima, amb la qual cosa la FAO ha escollit un dels sinònims o simplement s'ha inventat el nom quan l'espècie no és present en la zona lingüística. Tot plegat fa que aquests «noms FAO» siguin força artificiosos per a aquestes llengües. No obstant això, l'impacte de la FAO és gran i aquests noms han tingut molt d'èxit.

Més recentment, el web FishBase (<www.fishbase.com>), ha enfocat la qüestió dels noms d'una manera molt més útil i natural: els noms comuns tenen quatre descriptors: (i) país, (ii) llengua, (iii) tipus i (iv) nom comercial oficial (aquest darrer amb valor «sí» o «no»). El descriptor «tipus» té diverses possibilitats: «vernacular», «FAO», «market» o «AFS» (que és una nomenclatura nord-americana), distingint, amb bon criteri, el nom FAO del vernacle. Aquests quatre descriptors, sobretot els dos primers, són molt millors per aplicar als noms que només el país o la llengua (com passa en tantes obres publicades).

Independentment dels intents d'estandardització de caràcter internacional, que al capdavant només afecten unes poques llengües majoritàries, sovint les autoritats locals tenen interès a donar noms «estàndard» als productes del mar i de la pesca. Abans que res caldria preguntar-se si realment cal aquesta estandardització. Jo crec que no, ja que el nom científic té precisament aquesta funció, però com que no sembla que les administracions siguin felices amb els noms científics, persisteixen a estandarditzar, cosa que no vol dir altra cosa que uniformitzar i perdre riquesa lingüística.

En tot cas, ens trobem diversos casos que cal discutir i resoldre: (i) com gestionen les administracions els (geo)sinònims? i (ii) com s'han d'anomenar les espècies que no tenen nom popular o vernacle? Naturalment hi ha altres problemes d'importància cabdal i molt d'impacte, com ara la introducció de barbarismes (fonamentalment castellanismes) i l'empobriment lingüístic, però la seva discussió i tractament depassen l'abast d'aquest escrit.

Passem a analitzar breument aquests casos:

1. Gestió de (geo)sinònims per les administracions

Habitualment el que es fa és donar preponderància a un sinònim i bandejar els altres. Per exemple, la Generalitat de Catalunya ha adoptat *moll*, *seitó* i *espardenya*, sense considerar en absolut les possibilitats *roger*, *aladroc* o *llongo*. Per contra a les estadístiques de Palamós l'*espardenya* apareix com a *cogombre de mar*. Els únics sinònims explícits al web de la Generalitat són: *peix espasa* i *emperador* per a *Xiphias gladius* i *fusta* i *pagre pigallat* per a *Pagrus caeruleostictus*, i tots dos tenen problemes: per al primer el nom genuí català és *emperador*, mentre que *peix espasa* és una importació del castellà, tot i que ben antiga i arrelada entre gent no relacionada amb el mar. (Permeteu-me incloure una anècdota personal que ve a tomb amb això: parlant amb un pescador de la costa de garbí, em va esmentar, i jo em vaig horroritzar, el nom *peix espasa*; li vaig preguntar com és que n'hi deia així, i la seva resposta va ser ben significativa: «com que vostè és de Barcelona n'hi dic així perquè m'entengui, però nosaltres en diem *emperador*».) Per al segon, el TERMCAT accepta *pagre reial* mentre *fusta* és simplement un disbarat inventat (i publicat!).

La Generalitat Valenciana inclou, amb bon criteri *seitó* i *aladroc*, tot i que *aladroc* és el nom realment propi del País Valencià. També *xirla* i *rossellona*, i *orada* i *dorada*, on *xirla*, probable castellanisme, és ben arrelat al País Valencià, i *dorada* és clarament un castellanisme. També trobem *palomida* i *sorell de penya*, que és una mica més problemàtic ja que pot fer referència a una sinonímia de *Lichia amia* o referir-se a dues espècies diferents, perquè *sorell de penya* pot ser el *Trachinotus ovatus*.

Les Illes Balears no tenen cap llista «oficial» d'espècies.

Per acabar-ho d'embolicar, el govern de l'Estat publicà el 2002 (BOE 250, del 18 d'octubre) unes llistes amb els noms «comercials» estàndard en castellà i els usats en les «comunitats autònomes». Aquesta llista presenta algunes curiositats, com ara ignorar els accents en totes les llengües (inclòs el castellà), i, pel que fa al català, ignorar qualsevol mena de regla ortogràfica. Permeten la presència de sinònims (sense atribuir prioritat). Aquesta llista l'han tret, de manera versemblant, dels noms que les confraries enregistraven en les seves estadístiques (sovint apuntades per un funcionari sense el coneixement suficient) i potser de consultes a les direccions generals de pesca. És una llista poc de fiar però que pot donar alguna informació interessant.

2. Denominació de «noves» espècies

Hi ha diversos casos d'espècies sense nom vernacle que «cal» batejar:

- 2.1. Comercialització d'espècies exòtiques no conegudes fins ara (productes alimentaris, d'aquariologia, etc.), a les quals s'ha de donar un nom comercial. Això passa des de fa temps i cada vegada és més freqüent. Tenim la *rosada* (*Genypterus* spp.), i els ous del *lumpus* (*Cyclopterus lumpus*), que són noms totalment nous. Però d'altres han manllevat, o manlleven encara, noms usats per a altres espècies com la *perca del Nil* (*Lates niloticus*), que s'havia anomenat, realment de manera molt impròpia, *mero*; o molts peixos plans que es comercialitzen filetejats com a «llenguado», sense que ho siguin (per exemple, l'halibut negre, *Reinhardtius hippoglossoides*, el famós peix protagonista de la guerra pesquera entre Espanya i Canadà el 1995), i tants d'altres.
- 2.2. Traducció de llibres i reportatges on s'esmenten espècies que difícilment tornaran a sortir enlloc més. Normalment es tracta d'espècies pertanyents a grups més o menys abundants, que tenen moltes espècies. La invenció d'un nom hauria de tenir les següents característiques (l'ordre no importa):

- i) Mirar que no sembli un nom popular. El nom hauria de mostrar més o menys clarament el seu caràcter d'invenció. L'ús de noms populars pot induir a confusió.
- ii) Tractar, fins on sigui possible, que els noms siguin coherents amb els d'altres llengües.
- iii) Tractar, fins on sigui possible, que els noms siguin coherents amb els d'espècies del mateix grup taxonòmic.
- iv) No tenir cap por de fer servir el nom científic.

8.5 Conclusió

Una primera conclusió és que no hi ha necessitat de tenir noms «oficials» més enllà del nom científic. Temo que aquesta conclusió és picar ferro fred, però no em puc estar de dir-la.

La nomenclatura dels organismes marins ha de respectar en primer lloc la terminologia tradicional, mirant de no prioritzar uns noms sobre d'altres. El cas dels geosinònims és particularment sensible i penso que respectar-los no perjudica la coherència de la llengua, ans al contrari, ajuda a mantenir-ne la riquesa. En el casos que calgui incorporar nous productes cal seguir uns criteris de «bateig», tot i que, sovint, els interessos comercials s'avancen als lingüístics, i no sempre representen solucions gaire correctes. Per tal d'afrontar aquests reptes d'una manera eficaç cal disposar d'una metodologia i, sobretot d'un procés àgil de detecció de neologismes i una eficient i també ràpida divulgació de la seva resolució entre els elements clau (fabricants, importadors, organitzacions especialitzades, etc.). També caldria que les diferents administracions involucrades es coordinessin.

En tot cas és molt important que qualsevol acte terminològic no vagi en la direcció de substituir noms tradicionals o d'introduir confusió.

9. La variació geolingüística. Els termes de geografia física

Vicenç M. Rosselló

VICENÇ M. ROSSELLÓ I VERGER

Doctor en geografia per la Universitat de València i catedràtic de geografia a la Universitat de Múrcia i a la de València, de la qual és actualment professor emèrit. Des del 1991 és membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Acumula més de 350 publicacions entre llibres i articles d'investigació que giren al voltant de quatre línies de recerca fonamental: la geomorfologia litoral, la cartografia històrica, la geografia urbana i la toponímia. Autor, juntament amb Josep M. Panareda, del Diccionari de geografia física, publicat l'any 2003. És assessor del TERMCAT com a especialista en l'àmbit de la geografia física.

La meua dedicació preferent —però, no única— i la meua peripècia vital condicionen d'antuvi aquesta intervenció. Parlaré com a geògraf físic, només. Tal vegada la geografia humana, més reflexiva que no «científica», posaria menys problemes... Tanmateix, no puc abdicar de la condició de diletant de la toponímia, la ciència dels noms més arrapats a la terra. L'«alfabet fosforescent de les pedres», de vegades, ens suggereix solucions o ens empeny a prendre-les.

9.1 Unitat i varietat. Policentrisme?

La parla i la toponomàstica, tot i que el català té la fama de ser una llengua molt unitària, són d'una extrema varietat.

Ara i aquí ens cenyirem a qüestions de lèxic, no a les de flexió nominal o verbal que sovint han debatut els partidaris del «policentrisme convergent» defensat —defès o defés— pel mestre Manuel Sanchis. Farem, per començar, una ullada «aèria» (em referesc a la vista d'un ocell catalànic) sobre mots del Principat, del País Valencià i de les Illes que s'usen per expressar conceptes idèntics o similars en tres camps que he tractat més assíduament.

9.1.1 El relleu

Una eminència considerable és anomenada *puig* a les Illes, al nord i nord-est del Principat, mentre que aquesta paraula no és entesa al País Valencià, on resten petrificats mitja dotzenes de puigs, entre ells un municipi. En canvi, *tossal*, ben viu entre els valencians i a tot l'àmbit del català occidental, els baleàrics no saben què vol dir: dos casos n'hi conec. A les terres valencianes no hi ha *pics* —sí un *Picaio*—, ni *piques*, ni *tucs*, ni *quers*; només *alts* i *alters* i qualche *cabeç* o *cabeçó*... Els espadats, segons els indrets, es diuen *penya-segats*, *cingles*, *timbes*...; *balç* és un fòssil al litoral de llevant de Mallorca, però viu al Pirineu; la majoria de mariners —aquí hi ha més concordança— descriuen els espadats litorals com a *penyes*. Una vall estreta i pregon, en uns llocs es diu *congost*, en altres *gorja*, *pas*, *afrau*... o *estret*, on ben sovint s'hi complica l'*infern*.

Coma (vingui del grec o del cèltic), que el francès va consagrar com una forma ideal del paisatge «juràssic», conserva la vitalitat al Rosselló, a la Plana de Vic, als Ports, a la Marina i a Mallorca,¹ on conviu amb *comellar*. Recordem que *cóm* —el masculí— és substituït per *obi* (gairebé omnipresent, però arcaïtzant), *menjadora* o *pica*: això, però, pertany al ram antropològic. Dins la dinàmica de vessants una *esllavissada* és gairebé sinònima d'una *solsida*,² mentre que *esbaldregat* o *enderrossall* (illencs) apunten més a un moviment de massa vertical. Com a resultat d'aquests fenòmens els dipòsits en forma de talús són

1. Comproveu-ho a les novel·les més autobiogràfiques de Baltasar Porcel.

2. *Solsir* és un verb ben viu al País Valencià.

tarter o tartera, pedrusca, pedregar, runar, rosseguera, claper, clapissa, codolar, cantalar...

Del capítol fluvial insistiria sobre els corrents amb els matisos que impliquen *riera* (a les Illes només n'hi ha una!, i al País Valencià no en sé cap), *rambla* (<àr. ramlā = 'pedregar'), *torrent*, absent del domini valencià on gairebé tot són *barrancs*, rambles o *rius secs*, etc.³ En una categoria inferior i més espasmòdica encara trobarem *còrrec*, *escorranc*, *xaragall/aragall*, *regall*, amb connotacions dialectals específiques dins el concepte *gully/arroyo* dels manuals de geomorfologia. Un meandre —cultisme que ve d'Anatòlia—, *recolze* al Principat, és anomenat pels parlants meridionals *raconada* i *algoleja*.⁴ A les vores dels rius que discorren per una plana creixen adesiara dics o *levées* que de vegades es diuen *motes*, sovint fomentades pels homes. Sigui o no un mot d'origen «sorotàptic», el trobem des de l'Empordà a la Ribera i... com a plataformes de les sínies i els molins de vent.

El predomini calcari dels nostres països explica l'assiduitat dels fenòmens càrstics, tant en les manifestacions superficials com en les profundes. De les primeres, la més vistent és el *lapiatz* (terme originari de la Savoia) que els editors del Principat han traduït per *rascler* (localisme del Garraf). Tanmateix, a Mallorca en diuen *rellar/rallar* i *esquetjar*, sempre al·ludint les arestes i els solcs que el conformen. Pertanyen al mateix àmbit les dolines, *bòfies* (Prepirineu), *comes* o *clots* (Mallorca), *foies* (País Valencià). Pot ser que la *bòfia* s'adigui més amb el *cock-pit/torca*, depressió càrstica profunda. L'alternança *cocó/cadolla* per expressar un clot de dissolució decimètric no és fàcil de resoldre en termes d'oriental/occidental. Són absolutament sinònims.

Pel que fa als materials, resulta molt difícil extrapolar a la nostra llengua la classificació granulomètrica. Qui és capaç de precisar els diàmetres de *macs*, *còdols*, *codisses*, *palets*? Què és més català(nic), *sorra* o *arena*? Podríem seguir amb doblats geogràfics com *llicorella/pissarra*, *guix/algeps*, etc. Al món

3. La tautologia *barranc de Torrent*, curs eixut que passa vora el poble que n'ha usurpat el nom, és ben eloqüent.

4. És una paraula àrab que significa exactament 'recolzada'. Una falsa etimologia n'ha dut moltes a *arboleja*, castellanitzant.

calcarí les fonts dipositen travertí, que vulgarment anomenem *tosca* (País Valencià),⁵ *taperot/taparot* (Mallorca), *pedra de tur* (Eivissa). El *turturà* s'hi aproxima.

9.1.2 El litoral

Un dels trets més característics de les nostres costes baixes és l'acompanyament d'espais humits d'un alt interès geomorfològic i biològic. Poden contenir aigua dolça o salabrosa i la seva condició amfíbia dóna peu a una gran productivitat vegetal. De les *albuferes* (àr. al-buḥāira, 'mar petita'), els geòlegs —fins i tot els catalans— en diuen *lagoon*, tot ignorant que el barbarisme és una transposició del portuguès *lagôa* o del castellà *laguna*. Si *llacuna* és una paraula sàvia, *llauna* és ben legitimada per la toponímia de l'Empordà i del Rosselló. La nòmina de termes referits als espais amfibis és abundosa: *aiguamoix*, *aiguamoll*, *maresma*, *maresme*, *mareny*,⁶ *marjal* (àr. marǧ), *mollera*, *pèlec*, *prat*, *toll*, *tol·lo*... Com que tots els arrossars són plantats en terrenys marjalosos, *marjal* ha sofert un canvi semàntic notable: un «marjaler» és un conreador d'arròs. Vull precisar encara que a l'àmbit de l'albufera de València, hom contraposa *estany* —«llac» és una intrusió forastera— i *marjal*.

Les acumulacions eòliques associades a les platges arenoses són designades en pla científic *dunes* (mot neerlandès popularitzat en francès), però localment ofereixen un enfilall de noms. Els més freqüents pertanyen a la mateixa família: *munt* (Mallorca, Xàbia), *muntanyar* (l'Horta i la Ribera), *montinyà* (Catalunya Nord), *muntell* (Baix Ebre). Per afinitat, tenim *pujol* (Pitiüses, València) i *tossal* (Baix Segura). Avui dia, *duna* ja ha entrat de ple al domini popular i pot originar topònims.

5. El mot també s'aplica al marès o pedra maresa, gres calcarí de la Marina.

6. *Mareny*, exclusivament valencià, prové d'una evolució fonètica paral·lela de MARĪTĪMUM, mentre que *maresme* i *maresme* procedeix de MARĪTĪMA.

9.1.3 Altres exemples del ram físic

Si espigolem a l'àrea de la biogeografia i la climatologia, podem triar casos ben palesos de termes geogràficament diferenciats que signifiquen el mateix. A cavall d'ambdues disciplines esmentades tenim els que consideren l'orientació dels vessants d'una serra o d'una muntanya respecte a l'exposició solar. *Solell*, *cara-sol* (valencià), *solana* (valencià i eivissenc), *ull de sol* (mallorquí) s'oposen a la família de *bac*, *baga*, *bagueny*, *obac*, *obaga*, tots derivats d'OPACUS, i a *ombria*.

No aniria malament aclarir els sentits rectes de *bosquina*, *garriga*, *matissar*, *matollar*, *màquia* (cultisme), *marina*, etc. Tanmateix, no em puc estar d'evocar alguns casos de desaforada —o riquíssima— sinonímia vegetal. *Populus nigra*, segons les comarques, es diu *pollancre*, *pollanc*, *poll*, *polla*, *clop* (Pallars), *glop* (Alt Urgell), *xop* (País Valencià)... *Quercus coccifera* muta entre *garric* (Catalunya oriental), *revell* (Mallorca), *coscó* (sud del Principat), *coscoll*, *coscolla* (País Valencià), *bellotera borda*... *Globularia alypum* a les Illes es diu *cociada*, *ullastró*/*oastró* a Menorca; al Principat, *escorciada*, *escociarda*, *foixarda*, *fusellada*, *cruixillada* (Terra Alta), *corona de frare*; al País Valencià, *cegullada*/*cebullada*, *botja*, deixant de banda variants fonètiques o vulgaríssimes. Hi ha casos més simples, però que exigeixen una decisió: *alzina*/*carrasca* i *jonc*/*junc*! Em sembla que m'he ficat en un andarivell.

Em permetreu una excursió a la meua estimada Albufera de València, evocant el «Catalogo y descripció» dels *Pardals i peixos* (1795) del curiós erudit Marc A. Orellana. L'*Ardea purpurea* L. o *agró*, diu: «Es com una Gallina gran, el color ros, les cames largues, y el coll larch, ve en Març, y s'enva en Octubre». Al Principat se'n diu *agró roig*, al delta de l'Ebre, *adragó* i, entre els valencians d'ara, *garsa rúbia*. L'altra, *Ardea cinerea* L., que vosaltres anomenau *bernat pescaire*, els valencians vacil·len entre *garsa parda* i *garsa reial* i els mallorquins en deim en *bernat de s'alga*. *Anas platyrhynchos* L. era *ànet* per a Orellana, que «Es lo mateix que Coll-vert»; *colls verds* és el que es diuen ara els milers que pul·lulen —i sucumbeixen— per l'Albufera i la Marjal; en canvi, a les Illes són *coll blaus* i *ànedes* al Delta. Clar que *ànnera* és un genèric vulgaríssim a les Illes per a totes les anàtides. El magnífic i multicolor *Porphyrio porphyrio* L., que

al Principat és una vulgar *polla blava*, a València es diu *gall de canyar* i a Mallorca, *gall faver* o *gall marí*. Podríem seguir multiplicant sinonímies.

9.2 Neologismes i «manlleus» dialectals

Tal volta hauríem de començar per parlar de «variació cronolingüística» [o diacronia], però maldarem per cenyir-nos a l'encàrrec: què té a veure la variació geolingüística o dialectal amb el llenguatge científic, amb els neologismes?⁷ Per a un geògraf —un intrús al camp lingüístic— els neologismes són una necessitat. Cada dia hi ha conceptes nous o renovats als quals cal donar un nom precís; no em referesc ara als mots creats o inventats de bell nou, sinó als que ja existeixen en una altra llengua o en una modalitat de la nostra, en un dialecte o subdialecte o en un registre diferent. Un manlleu, al capdavant. Allò que maldam per fer aleshores és precisar, definir el sentit del mot manllevat o normalitzat, o fins i tot forçar-lo...

Passaré als exemples. *Rec* —que no deu tenir res a veure etimològicament amb RĪGARE—,⁸ l'empren els pescadors de la costa nord-oriental catalana per expressar un 'canyó submarí' que incideix el talús de la plataforma. *Avenc*, 'engolidor', propi de les depressions tancades càrstiques, ha assolit fa temps —a través del fr. *aven* o, millor, de l'occità— categoria internacional.

No sempre els manlleus o la seva interpretació han estat encertats. *Grau* figura a molts manuals de geomorfologia com a 'gola' (anglès *inlet*), aplicat especialment a les obertures d'una restinga que comuniquen una albufera amb la mar. Es tracta d'una errada amb connotacions històriques. *Lo Grau dau Rei* es troba a ponent de la Camarga i prop d'Aigasmòrtas dins el gran conjunt deltaic d'estanys i aiguamolls de les Bocas dau Ròse.

7. «Un ítem introduït de nou al lèxic d'un llenguatge» [geogràfic, ara i aquí] (K. Malmkjær, 1991).

8. Cap-rec, fòssil vivent a Mallorca, no és per regar sinó per arreplegar aigua. Còrrec aniria pel mateix camí.

D'allí va partir el 1248 l'estol de croats de sant Lluís. És un port, però els geògrafs francesos només hi veieren la gola. *Grau* < GRADUS, 'escaló', es refereix a la materialitat de l'embarcador o moll, gairebé sempre de fusta, i entre nosaltres va adquirir una categoria «oficial». N'hi ha que són goles de riu, d'altres, d'albufera.

El significat de *peu de mont*, cultisme importat del nord d'Itàlia per la majoria de llengües romàniques,⁹ fa anys que es va normalitzar amb l'arcaic *raiguer*. El geògraf que ho va introduir, al cap de pocs anys, es va veure sorprès que fins i tot s'havia oficialitzat a Mallorca en una subcomarca. *Raiguer* prové de RADĪCALE i és discutible si seria millor *raiguer* o *reguer*. El topònim mallorquí —i el marquesat— és *el Reguer*, però la perillosa connotació de regadiu ens va fer optar per l'arcaisme que figura a les Cròniques. El cas que interessa ara és que ha entrat a la terminologia geomorfològica. *Samontà* ha tingut menys fortuna.

Al capdavant, es tracta de «neologismes semàntics» que inventem a partir de termes de la llengua comuna: *llim*, *arena*, *còdol* no signifiquen el mateix en una classificació granulomètrica que en la parla ordinària. Els científics sovint no tenim més remei que «violentar la polisèmia». Ens hem d'entendre i la llengua és prou elàstica per permetre'ns-ho.

9.3 Un estàndard científic o un arxiu de genuïnitat

Entre la genuïnitat i l'estàndard, entre la variació geolingüística i la normativa, entre el dialectalisme i el centrisme pot haver-hi moltes postures intermèdies i legítimes. Tanmateix, més d'un cop ens haurem de decidir o definir: això dependrà del registre on ens moguem.

9. No cal assimilar-ho de cap manera amb *pediment*, mot arquitectònic anglès que té una clara semblança consonàntica i que sovint es trasllada en geomorfologia per *glacis*, del vocabulari militar o poliorcètic.

En aquesta casa, però, tractem de terminologia, de primfilar el sentit dels mots, les definicions. Modestament crec que vol dir crear un estàndard culte de referència, oposat al campí qui pugui, tant si parlem de neologismes com de «manlleus dialectals».

Al capdavant, per evitar el barbarisme —manlleu de mots estrangers més o menys adaptats—, podem caure en el castissisme,¹⁰ ponderant l'autoctonia o, fins i tot l'endemisme. L'Acadèmia Valenciana de la Llengua —d'infausta creació—, en justificar-se en la *genuïtat*, no fa més que cercar la diferència. A les Illes, sortadament, no van les coses per aquest camí. Aquell camí seria, no un estàndard, sinó tres estàndards: tres llistes de noms d'accidents físics, tres llistes de noms de plantes, tres llistes de noms de volàtils, tres llistes de noms de peixos..., com més diverses, millor. La toponímia —on he ficat més d'un cop les meves mans pecadores— ens en podria donar un indici. Recapacitem.

Jo demano —demane, deman— un únic estàndard per al registre acadèmic, és a dir, per a la comunicació científica de nivell mitjà i elevat. Abans el fornien els congressos. Gràcies al consens que en sorgia, sabem que *pòlie* (que en serbocroat no vol dir més que 'camp pla') designa una depressió càrstica de dimensions quilomètriques; *slump* (una 'caiguda' d'un valor a la borsa) s'ha aplicat a una solside rotacional; *braided* ('trenat') es diu d'un riu anastomosat. Paraules castellanes com *cuesta* o *cañón* (escrit *canyon*) han assumit significats estrictes en un procés semàntic distorsionador. La nostra llengua minoritària, però, està mancada d'aquests prestigiosos o despòtics mecanismes. L'Institut d'Estudis Catalans, la *Gran enciclopèdia catalana*, la *Història natural dels Països Catalans*, han assajat, no sempre d'una manera convergent, de resoldre l'intrínquilis.

Els mitjans de comunicació hi tenen el seu paper. Només al·ludiré als noticiaris relacionats amb el temps, un dels espais més popularitzats de les televisions. Us haureu adonat que *calabruix* i *calamarsa*, *cap de fibló* i *mànega*, *tronada* i *tempesta*... ja no són vocables estranys i dialectals. I també que *oratge* (que

10. Entre els geògrafs espanyols va destacar Jesús García Fernández, que, en la seva defensa del «castellano viejo», cercant-hi termes pretesament exactes, va arribar a extrems pintorescs.

sempre ha significat una altra cosa: 'vent suau' <AURA>¹¹ ha estat violentat per la televisió valenciana per encarir la diferència. Una de freda i una de calenta.

Per acabar aquest discurs una mica provocador, concretaré. Seria desitjable un estàndard confegit amb l'aportació *poli-cèntrica* dels termes més justs, més autèntics o més genuïns, on ens entenguéssim tots els catalanoparlants. Torne a l'erudit Orellana quan descriu l'*Himantopus himantopus* L.: «te la pantja blanca, la squena de color de cendra, el pico una mà de larch...» Al Principat l'anomenen *comes llargues* o *cadell*, a Menorca *comes de jonc*, a Mallorca *avisador*... Un servidor no es pot estar de reivindicar el nom valencià de *camillonga* o *camallonga* com deia Orellana. No és més eufònic i autèntic?

9.4 Bibliografia

- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll, 1985.
- COROMINES i VIGNEAUX, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona, Curial, 1980-1991.
- DOMINGO i FRANCÀS, Carles. *Els noms de les formes de relleu*. Barcelona: Societat d'Onomàstica: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1997.
- FOLCH i GUILLÈN, Ramon (ed.). *Història natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1984-1992.
- MALUQUER i SOSTRES, Joaquim. *Els ocells de les terres catalanes*. Barcelona: Barcino: Fundació Jaume I, 1987.
- MASCLANS i GIRVÈS, Francesc. *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1954.
- ORDINAS GARAU, Antoni. *Geografia i toponímia a les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Moll, 2001.

11. Tot ve de l'expressió «fa bon oratge», «fa bona (h)ora», que ve a dir que fa bon temps. La ignorància i la gosadia han fet la resta. Ara ja no té remei.

- ORELLANA, Marc Antoni. *Pardals i peixos*. Sueca: Imp. Palàcios, 1972. [Facsimil, València: Martín Peris, 1802. Inclou «Catalogo y descripció d'els pardals de l'Albufera de Valencia», 1765].
- RIBA i ARDERIU, Oriol (dir.). *Diccionari de geologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.
- ROSSELLÓ i VERGER, Vicenç M. *L'Albufera de València*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- ROSSELLÓ i VERGER, Vicenç M. «El terme 'grau' i la nomenclatura dels estanys litorals». A: *Toponímia, geografia i cartografia*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2004, p. 15-22.
- ROSSELLÓ, Vicenç M.; PANAREDA, Josep M.; PÉREZ CUEVA, Alexandre. *Manual de geografia física*. 2a ed. València: Universitat de València, 1998.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Diccionari de geografia física*. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2003.
- VILA i COMAPOSADA, Marc Aureli. *Aportació a la terminologia geogràfica catalana*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 1998.

VARIACIÓ LINGÜÍSTICA EN EL CONTEXT GLOBAL

10. Variació geolingüística en un context global

Isidor Mari

ISIDOR MARÍ I MAYANS

Sociolingüista. Va ser professor de la Universitat de les Balears, on va dirigir el Departament de Llengua i Literatura Catalanes. Va treballar posteriorment al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, com a cap del Servei d'Assessorament Lingüístic i, després, com a subdirector general de Política Lingüística. Fou director del TERMCAT i és membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de la qual actualment és vicepresident. Ha estat director dels Estudis d'Humanitats de la Universitat Oberta de Catalunya i actualment dirigeix la Càtedra de Multilingüisme Lingua món-UOC.

En définitive, on peut faire un parallèle entre l'approche variationniste en contexte unilingue et celle de la valorisation et de la reconnaissance de la diversité linguistique en contexte multilingue. Dans les deux cas, on perçoit la volonté de préserver les identités culturelles nationales tout en encourageant la communication internationale.

[...]

Le succès de cette entreprise réside notamment dans la concertation et l'échange [...] entre les experts d'un domaine donné et les langagiers, dans un esprit de respect de l'évolution linguistique des différentes communautés. (Tina Célestin, 2004)

Agraeixo als organitzadors d'aquesta jornada l'oportunitat que m'han donat de participar de nou en aquest tipus de reflexions sobre la tasca terminològica, a la qual vaig dedicar fa uns anys una bona part del meu temps.

M'ha semblat que el propòsit de la meua intervenció quedava sintetitzat en aquesta citació preliminar que he escollit, de la terminòloga quebequesa Tina Célestin, perquè en aquesta ocasió voldria contextualitzar amb un enfocament general les altres aportacions que s'han fet, des de punts de vista més específics, al llarg de la jornada. Tanmateix, sóc conscient que el meu text ha estat preparat abans de conèixer les ponències que m'han precedit, i és possible que no acabi de respondre plenament a aquest objectiu.

Enfocar la variació geolectal o geolingüística de la terminologia des d'una perspectiva global ens hauria de permetre, en primer lloc, tenir una comprensió més ajustada del lloc que ocupa en el conjunt de la variació terminològica, i en segon lloc, disposar d'una visió prou completa per a considerar quina seria la millor manera de gestionar la variació terminològica en general i la geolectal en concret.

La perspectiva que adoptarem, per tant, serà global en dos sentits complementaris:

- D'una banda, perquè vol mostrar que és precisament des d'un enfocament sociocognitiu englobador com es pot arribar a una comprensió més satisfactòria i completa de la dinàmica de la variació terminològica, capaç per exemple d'integrar les diferents aproximacions teòriques que s'han fet a la variació en terminologia, encara que algunes s'hagin construït com a crítica de les altres. És aquesta visió més àmplia la que pot permetre, com ha suggerit M. Teresa Cabré (2003, 2005), arribar a una nova teoria marc (unificada o integrada) de la terminologia, capaç de conciliar la teoria general de la terminologia de Wüster (TGT) i les aproximacions alternatives que li han adreçat severes crítiques, en bona part precisament per la seva incapacitat d'assumir la variació terminològica.
- D'altra banda, la nostra perspectiva vol ser global perquè no podem oblidar la dimensió internacional de la variació geolectal en terminologia, tant per la influència que exerceixen sobre la terminologia catalana els processos internacionals de construcció dels diversos camps de coneixement, com també per la necessitat que tenim d'elaborar i consolidar una varietat supraregional de la llengua

catalana, susceptible de projecció internacional, en la qual les variacions geolèctals de tot tipus —i també les terminològiques— han de ser gestionades adequadament, més enllà del respecte de la variació legítima en els usos interns a cadascun dels territoris de la nostra llengua.

10.1 Cap a un model més ajustat de la variació terminològica

La variació terminològica ha estat analitzada a casa nostra per Judit Freixa, en la seva tesi doctoral (2002) i en diversos articles més recents (2006). Al llarg d'aquests treballs identifica causes i tipus de variació terminològica, amb una quantitat considerable d'informacions útils i aclaridores. Tanmateix, en la meua opinió, el fet que centri el seu interès en la variació segons el grau d'especialització fa que no subratlli prou dos aspectes crucials:

- La possible concurrència simultània en un mateix camp de coneixement (i a vegades en un mateix terme) dels diferents factors de variació.
- La primacia explicativa que té la diversificació dels processos socials de construcció del coneixement com a font de la variació terminològica.

Freixa identifica les causes següents de variació, que comentarem breument:

Dialectals (geogràfica, cronològica, social)
Funcionals
Discursives
Interlingüístiques
Cognitives

Com remarca en els seus treballs, la variació dialectal (sobretot la geogràfica i la diacrònica) s'ha tingut sempre present en el treball terminològic, tot i que els esforços estandarditza-

dors de la TGT aspiraven a superar-la, per tal d'aconseguir la univocitat ideal dels termes.

La variació geolectal de la terminologia és present en totes les llengües, i especialment en les que són parlades en països diferents. També s'ha subratllat que sol aparèixer amb més intensitat en els camps de coneixement més vinculats a l'entorn i a la cultura, com és el cas dels noms de plantes i animals, o de les activitats humanes quotidianes, com per exemple els termes propis dels diferents oficis i professions.

Cal recordar que la variació geolectal va ser precisament el tema de la jornada de Realiter a Barcelona ara fa cinc anys,¹ en la qual hi hagué diverses aportacions d'interès, a alguna de les quals convé fer referència.

La intervenció de Rosa Colomer i Jordi Bover (2004) en aquella jornada, per exemple, ens plantejava mostres interessants de la utilització en els termes de denominacions procedents del lèxic general, en les quals hi ha geosinònims: *surf de sorra* o *surf d'arena*? La preferència del TERMCAT per *surf d'arena* es justificava per l'abast territorial superior del mot *arena*, però com observava Xavier Rull (2004) en la mateixa jornada arran del *Lèxic de la ciència del sol*, la preferència per *arena* també resulta avalada per l'existència del formant culte *areno-*. I per altres paral·lels internacionals, podríem afegir nosaltres. Amb aquest petit exemple —un gra d'arena en la immensitat de la terminologia— ja hem pogut comprovar la importància que té la concurrència de diversos factors en la variació terminològica.

Podríem subratllar també el pes que té en la variació geolectal la tradicionalitat dels camps de coneixement, que ens recorda l'estreta relació que manté amb la variació cronològica, de la qual tractarem tot seguit.

La variació cronològica de la terminologia, en efecte, sol estar associada amb l'evolució dels coneixements —que dona lloc a la coexistència de denominacions pròpies d'etapes diferents en la construcció del coneixement d'un camp determinat— i certament també amb l'estratificació social dels coneixements: la sistematització que han establert modernament les ciències

1. Jornada sobre 'Variació geolectal i terminologia' [en línia]. París: Secretaria de Realiter, 2004. <<http://www.realiter.net/spip.php?article274>>

naturals en els coneixements tradicionals del medi en seria un bon exemple. A la vegada, hi concorren factors cognitius, ja que els processos de conceptualització propis del coneixement científic són diferents dels que han tingut i tenen lloc en les activitats o professions tradicionals.

De fet, és en la variació social on s'observa una relació més estreta amb els processos socials de construcció del coneixement —amb la gran diversificació que hi ha en les societats modernes dels col·lectius especialitzats en cada camp— i amb els sistemes cognitius de conceptualització propis de cadascun. Els pescadors, els peixaters i els ictiòlegs es relacionen amb els mateixos objectes, però guiats per objectius i processos epistemològics diferents, que donen lloc a variacions no tan sols en la denominació dels peixos, sinó presents segurament en la mateixa definició dels conceptes relatius a una mateixa espècie. Les característiques nocionals més rellevants de la tonyina, per exemple, és molt probable que siguin diferents en cada cas, segons el punt de vista de qui la pesca, de qui la comercialitza o de qui l'estudia en el conjunt de les espècies.

En definitiva, la variació terminològica dialectal, en qualsevol de les seves formes, es vincula a l'existència de comunitats d'especialistes diferenciades —per factors geogràfics, històrics o socials— i que per tant han seguit processos relativament autònoms de construcció dels seus coneixements.

La variació funcional i la discursiva, en canvi, tenen una naturalesa diferent, ja que procedeixen de la diversificació de les situacions comunicatives i dels textos o discursos que s'hi produeixen. Però subratllem de nou que són dimensions concurrents i que actuen simultàniament amb les causes dialectals com a factors de variació.

Segons J. Freixa, la variació funcional de la terminologia, associada als registres i gèneres de la comunicació especialitzada² no havia estat gaire considerada en els estudis sobre la variació terminològica. Els seus treballs li han permès mostrar que aquesta variació és inversament proporcional al grau

2. Per a nosaltres, la variació discursiva que comenta Freixa (2002, 2006) és l'estudi aprofundit d'un aspecte de la variació funcional —l'anàlisi de les característiques internes que presenten els textos o gèneres discursius propis de cada registre o situació comunicativa.

d'especialització dels registres, i que es manifesta en graus diferents segons els camps temàtics, d'acord amb la naturalesa de cada sistema nocional i dels processos de conceptualització i dels gèneres de comunicació que hi tenen lloc. Tina Célestin (2004) observa per exemple que hi ha més variació terminològica en el camp de la comptabilitat i la gestió financera que no en la química o les matemàtiques.

Les comunicacions adreçades a no especialistes mereixen una consideració a part. Com recorda Freixa, la TGT considerava que els termes eren unitats específiques de la comunicació entre especialistes i per això no prenia en consideració la variació terminològica en les comunicacions de propòsit divulgatiu. És cert que la frontera entre el discurs especialitzat i el no especialitzat és poc nítida, però en rigor podríem preguntar-nos si hi ha autèntica terminologia en els registres adreçats a no especialistes, encara que s'hi usin denominacions coincidents amb els termes. No sols perquè en aquests casos, els termes poden ser reformulats o explicats per tal d'assegurar-ne la comprensió, sinó perquè també poden ser mantinguts sense més, però per tal de mantenir l'opacitat del discurs, amb intencions comunicatives diverses, sovint relacionades amb la voluntat de marcar la desigualtat d'estatus entre els interlocutors. El llenguatge jurídic i el llenguatge mèdic ens en forneixen exemples abundants.

D'altra banda, cal reconèixer que hi ha graus diferents de precisió terminològica entre els experts, i molts de textos especialitzats adopten unitats del lèxic general, que presenten variacions formals i conceptuals que no van acompanyades de cap delimitació explícita del seu valor terminològic. La precisió conceptual no és sempre completa, ni tan sols en les comunicacions entre especialistes, i tots sabem que hi ha especialistes, fins i tot d'un cert nivell, que no aspiren a usar una terminologia plenament sistemàtica. Són fets que l'anàlisi discursiva de la variació terminològica posa de manifest, sobretot en els estadis inicials de construcció d'un camp de coneixement.

Una cosa semblant podríem dir de la variació segons el grau de formalitat entre els interlocutors: en rigor, les comunicacions de to familiar i poc formal entre els especialistes no és evident que constitueixin mostres de textos especialitzats, perquè no responen a la voluntat de fer un ús conceptualment precís

dels termes, encara que puguin ser-hi utilitzats, i encara que algunes de les expressions argòtiques pròpies d'aquestes comunicacions acabin esdevenint termes plenament reconeguts i precisos.

10.2 Un model reformulat de la variació terminològica

Amb tot el que hem comentat fins ara, i abans de considerar la dimensió interlingüística, crec que ja estem en condicions de reformular el model de la variació terminològica, posant en evidència les relacions que hi ha entre unes causes i les altres, i la primacia de les causes de tipus sociocognitiu (v. taula 1).

Taula 1

Causes sociocognitives: doble dimensió grupal i interactiva de la construcció social del significat i el coneixement

- Associades a les varietats lingüístiques de les comunitats d'usuaris:
 - Dialectals (geogràfiques, cronològiques, socials)
 - Interlingüístiques
- Associades a les situacions i els gèneres de comunicació:
 - Funcionals
 - Discursives

En la meua opinió, l'origen de la variació terminològica té sempre aquesta base sociocognitiva, en una doble dimensió: grupal —vinculada a la construcció del coneixement per part de col·lectius diferenciats d'especialistes— o interactiva —com a resultat de la negociació dels significats en els intercanvis comunicatius de cada situació d'ús, que reclamen un compromís entre la precisió i la intercomprensió.

Aquest és el vincle cognitiu que uneix les dues grans dimensions de la variació, segons que vulguem associar-la amb les comunitats d'usuaris (sigui a l'interior d'una llengua, sigui a

escala interlingüística) o per contra amb les situacions de comunicació i els gèneres discursius corresponents.

Un enfocament englobador com aquest ens permet també avançar cap a una teoria terminològica més integradora, en el sentit que dèiem al principi de la nostra conferència, recordant les propostes de M. Teresa Cabré. En realitat, l'explicació de l'existència de teories diferents sobre la variació terminològica és també de naturalesa sociocognitiva: l'aproximació a un mateix objecte a l'interior del nostre propi camp de coneixement, des de diferents pressupòsits i amb orientacions epistemològiques diferents, acompanyades a vegades de la voluntat de marcar els contrastos i contraposicions característics d'un nou paradigma en relació amb els precedents. En la meua opinió, aquesta contraposició es pot reinterpretar en termes de complementarietat entre una aproximació descriptiva i una aproximació prescriptiva a la variació terminològica, de manera anàloga a la complementarietat que hi ha en la llengua general entre la descripció i la normativa.

La TGT havia nascut en estreta relació amb la normalització o estandardització de tipus industrial, i no en va el seu fundador, Eugen Wüster, havia promogut el Comitè Tècnic 37 de l'Organització Internacional d'Estandardització (ISO), dedicat a la normalització terminològica. No té res d'estrany, doncs, que un organisme que promou l'estandardització dels mateixos objectes, artefactes i mecanismes, aspirés a la univocitat dels termes i volgués evitar la variabilitat de les nocions i de les formes.

Actualment, com recordava Tina Célestin (2004), fins i tot l'ISO reconeix que la variació terminològica és inevitable, i adverteix que «les nocions i els termes que figuren en les normes internacionals han estat elaborats per a l'ús internacional, però poden ser inacceptables tal qual en un context nacional». Al costat d'això, insisteix però Tina Célestin, l'harmonització dels termes continua essent un ideal perseguit constantment per la pràctica terminològica.

La necessitat de gestionar la variació terminològica ha estat assumida, per tant, fins i tot pels organismes que hi eren més adversos, sense abandonar l'objectiu normalitzador. I l'àmbit de difusió de la comunicació especialitzada és el criteri a partir del qual podem escollir la denominació més adequada en els casos de variació terminològica geoelectal. El criteri adoptat per

Realiter en aquest sentit (Célestin 2004) em sembla plenament encertat: cal interpretar flexiblement el marcatge geoelectal d'un terme, que no indica en cap cas un àmbit exclusiu de circulació, sinó tan sols que ha sorgit en aquell àmbit o que hi és especialment usat, sense que això impedeixi d'usar-lo en altres zones.

És evident que cal compaginar les exigències de respecte per la variació terminològica interna, especialment actives en la comunicació especialitzada en una zona determinada del territori lingüístic, amb les exigències de mínima variació que predominen en les comunicacions que s'adrecen al conjunt de la comunitat lingüística o tenen una dimensió internacional.

10.3 Usos supraregionals i internacionals

Aquests usos supraregionals i internacionals són els que voldria considerar finalment en la meua intervenció. I crec que val la pena fer-ho, com deia a l'inici, tant en el sentit de la influència creixent de les comunicacions internacionals en la variació interna de la nostra terminologia com en sentit invers, en la consciència que hem de tenir de la dimensió internacional i global en què també es fa present cada vegada més intensament la comunicació especialitzada en llengua catalana, i dels criteris terminològics que convé aplicar-hi.

Les causes interlingüístiques de la variació terminològica —com hem apuntat— són de naturalesa semblant a les de la variació geoelectal interna, però mereixen una consideració especial. En aquest cas, com recorda també Freixa, la raó de la variació terminològica no és tant la proximitat geogràfica o l'afinitat entre les llengües com els contactes lingüístics propis de la comunicació internacional en cada camp de coneixement. El resultat és conegut: l'aparició de manlleus —adaptats o no— i de calcs més o menys estranys a l'estructura catalana, al costat —o en comptes— de les denominacions en la nostra llengua. En alguns casos hi pot haver raons de precisió i de fàcil intercomprensió internacional entre especialistes que justifiquin l'adopció (i l'adaptació màxima) de manlleus, sobretot si no és fàcil trobar denominacions equivalents en la llengua receptora.

La terminologia xinesa de l'acupuntura n'és un bon exemple de Boulanger i Lavigne, citat per Freixa.

Però tots sabem també que hi ha casos en què la raó de l'estrangerisme terminològic és sobretot de caràcter psicosocial: el prestigi de la forma estrangera (associat als àmbits especialitzats en què es consolida la construcció del coneixement en aquell camp) o l'esnobisme que acompanya les modes en la comunicació de massa. Quina diferència hi ha entre la *lliga deampions* i la *champions league*, per exemple? A nosaltres ens pot semblar grotesc que un detergent s'anuncii a casa nostra proclamant la seva *oxiaction cristal white*, però és possible que l'eficàcia (publicitària, no netejadora!) fos menor si es referís a una *oxiació blanc de cristall*. Hi ha fenòmens de psicologia social que difícilment podrem contrarestar des de la lingüística!

En qualsevol cas, segurament hem d'acceptar la proliferació de manlleus terminològics com un tret característic de la societat actual, fortament marcada per la mundialització de les comunicacions sota l'hegemonia de l'anglès, però el reconeixement d'aquesta creixença de la variació d'arrel interlingüística reclama alhora una intensificació i una difusió més àmplia de les mesures i els criteris adients per a l'adopció selectiva i l'adaptació màxima dels manlleus.

D'altra banda, però, els factors interlingüístics també donen lloc a un tipus diferent de variacions terminològiques, de caràcter nocional. Tina Célestin n'esmenta un cas que podem ampliar amb exemples propis. Comenta, en efecte, els matisos nocionals que hi ha en els equivalents de l'*ombudsman* o *defensor del poble* en els diferents sistemes jurídics en què existeix una figura semblant, i en la dificultat de trobar en cada llengua denominacions equivalents per a càrrecs amb funcions no coincidents. El *protecteur du citoyen* del Canadà, el *commissaire du Parlement* de Bèlgica o el *médiateur* de França no són ben bé el mateix, com tampoc deu ser-ho el nostre *síndic de greuges* o el *raonador del ciutadà* a Andorra.

Xavier Rull (2004) ens recordava la importància que té per a la variació terminològica l'organització política i administrativa d'un domini lingüístic, i ens en donava una sèrie d'exemples andorrans ben eloqüents: *batlle* 'jutge de primera instància', *parròquia* 'divisió administrativa local', *comú* 'corporació local', etc. La majoria són termes heretats, però també n'hi ha de naixents.

Jo mateix he vist de prop el naixement d'un nou andorranisme terminològic en el camp de les titulacions universitàries, com a conseqüència certament paradoxal de l'adaptació a l'Espai Europeu d'Educació Superior, que més aviat sembla que hauria de propiciar una homologació de nocions i denominacions. Em refereixo a la proposta d'anomenar *bàtxelor* (adaptació de *bachelor*) un títol universitari de 180 crèdits ECTS, semblant al de grau, pel fet que aquesta denominació ja està ocupada per una titulació de 240 crèdits ECTS i la *llicenciatura* correspon a una titulació prèvia també de característiques diferents.

La projecció exterior o internacional de la llengua catalana reclamarà també cada vegada més l'adopció formal de criteris terminològics que permetin gestionar la variació geolèctal que internament representa menys dubtes. Si a Catalunya les unitats de l'administració s'anomenen *serveis* i al País Valencià hi predomina *servici*, això no genera gaires inconvenients en els usos interns de cada territori, ni tan sols en els usos extraterritorials quan els documents que usin un o altre terme procedeixen d'entitats vinculades al territori en què predomina una o altra de les dues formes.

Ara bé, si es tracta de la pàgina web d'una empresa estatal o internacional de serveis, o de la traducció d'una llei estatal o d'un tractat europeu, caldrà saber quina de les dues formes s'ha d'adoptar, ja que l'àmbit de difusió o la identitat de l'emissor no suggereixen l'adopció d'un terme marcat geolèctalment.

L'exemple que hem escollit és relativament clar des d'un punt de vista lingüístic, però ja sabem que la política té raons que la raó no pot comprendre, i els casos més senzills es poden tornar envitricollats si algú s'ho proposa. D'altra banda, però, no hem de dramatitzar innecessàriament l'existència d'un cert grau de variació geolèctal en llengua catalana, encara que això generi alguna dificultat addicional en la projecció internacional de la nostra llengua —per exemple, en la traducció del Tractat de Lisboa, que ben aviat caldrà abordar.

Val la pena recordar, en aquest sentit, un cas de variació terminològica que va tenir un cert ressò a les institucions europees, arran de la incorporació d'Àustria a l'Europa comunitària l'any 1986.

En aquella ocasió, el govern austríac va reclamar que el Tractat d'adhesió inclogués un Protocol (el número 10), sobre l'ús de termes austríacs específics en la llengua alemanya, en el marc de la Unió Europea, amb els criteris següents:

- els termes austríacs del llistat annex, propis de l'ordenament legal austríac, tindran el mateix estatus i es poden usar amb el mateix efecte legal que els termes corresponents usats a Alemanya;
- en la versió en llengua alemanya dels nous textos legals, els termes austríacs específics de l'annex s'afegiran de la manera adequada als termes corresponents usats a Alemanya.

Crec que actualment aquesta particularitat terminològica ha perdut eficàcia, però encara el 2004, el projecte de Tractat que establia (o havia d'establir) una constitució per a Europa incloïa al títol IV, secció 9, un article 74 que mantenia el compromís terminològic del Protocol núm. 10³. Naturalment, en aquest cas ningú ha pretès que l'austríac i l'alemany fossin llengües diferents, i això ja facilita bastant les coses.

10.4 Conclusions organitzatives

Una altra de les conclusions que podem treure d'aquest breu repàs global de la variació geolectal en terminologia és que les causes sociocognitives d'aquesta variació tenen un correlat en l'organització social: la diversificació dels nuclis especialitzats on es conceptualitzen els coneixements i es fixen i difonen les denominacions.

3. D'altra banda, el mes d'agost de 2009 acaba d'obtenir el doctorat a la Universitat de Viena Michael Kucharski, amb una tesi dirigida per Gerhard Budin, sobre els austricismes terminològics en el dret familiar i successori.

A la terminologia li correspon analitzar els efectes d'aquesta pluralitat de processos institucionalitzats en les unitats i els sistemes terminològics, però des de la planificació i la política terminològica cal avançar en la identificació i la coordinació d'aquests centres emissors de variació terminològica. Una part important de la variació geolèxica en terminologia, com hem vist amb els exemples andorrans, és hereditària —procedeix de l'ús terminològic de denominacions tradicionals—, però al seu costat hi ha una variació geolèxica naixent, que reclama una gestió no tan sols lingüística o terminològica, sinó organitzativa.

Si volem gestionar satisfactòriament la variació terminològica en l'àmbit de la llengua catalana, ens cal avançar en la identificació d'aquests centres de fixació i difusió de terminologia i utilitzar la nostra capacitat d'establir-hi sistemes de coordinació més i més efectius.

En el breu repàs que hem fet, hem al·ludit més o menys concretament a cercles acadèmics —en els quals les publicacions de referència i els grups reconeguts de recerca tenen una funció terminològica decisiva—, als organismes de normalització industrial —siguin internacionals com ISO o estatals com AENOR—, a la incidència decisiva de les institucions polítiques i administratives en la fixació dels termes —algú ha dit encertadament que la legislació avui dia ja ho regula tot, des de la forma d'estat a la forma d'anar pel carrer—, i també a altres organitzacions de tipus professional o associatiu —que en alguns casos tenen una forta incidència en l'estructuració de camps de coneixement i activitat de gran abast social, com ara l'esport. I ens hem referit també al paper importantíssim dels mitjans de comunicació en la difusió i la valoració psicosocial de la terminologia, i per tant en la gestió de la variació terminològica.

Crec que ens hem de felicitar pel fet de disposar d'un centre com el TERMCAT, que va néixer com a punt de trobada entre tres tipus d'institucions terminològicament decisives: la doble condició d'autoritat normativa i d'acadèmia de les ciències i les humanitats que té l'Institut d'Estudis Catalans i l'autoritat política i administrativa de la Generalitat de Catalunya. La publicació en el mateix *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* de les propostes terminològiques del Consell Supervisor és una mostra del compromís formal del govern amb la feina del TERMCAT. I la

connexió estreta entre la tasca lexicogràfica de l'IEC i la tasca terminogràfica del TERMCAT té sens dubte resultats positius per a les dues parts.

Em complau veure que el nucli inicial s'ha ampliat, tant amb la cooperació creixent amb AENOR en la versió catalana de normes que tenen una difusió considerable, com amb els acords amb molts altres nuclis d'especialització. També és destacable la funció de l'Antena de Terminologia, que facilita l'adopció de solucions immediates en els mitjans de comunicació i evita així l'aparició de denominacions divergents. I la connexió amb les universitats i la nova Societat Catalana de Terminologia...

Tot aquest procés de coordinació creixent avança sens dubte en la bona direcció. Només cal desitjar que la coordinació s'estengui i es consolidi encara més i permeti incorporar formalment d'alguna manera altres institucions polítiques, acadèmiques, professionals i associatives de tots els territoris de llengua catalana.

L'any 2010, en què el TERMCAT complirà 25 anys de feina terminològica, podria ser un bon moment per a fer un salt endavant i vincular formalment moltes d'aquestes institucions a la gestió de la variació i la implantació social de la terminologia. Esperem que sigui així.

10.5 Referències

- Cabré 2003 = CABRÉ CASTELLVÍ, Maria Teresa. «Theories of terminology: Their description, prescription and explanation». *Terminology*. Vol. 9 (2003), núm. 2, p. 163-200.
- Cabré 2005 = CABRÉ, Maria Teresa. «La terminología, una disciplina en evolución: Pasado, presente y algunos elementos de futuro» [en línia]. *Debate Terminológico* (2005), núm. 1. <http://www.riterm.net/revista/n_1/cabre.pdf> [Consulta: novembre 2009]
- Célestin 2004 = CÉLESTIN, Tina; GALARNEAU, Annie; VÉZINA, Robert. «Pour le français: Réflexions et pratiques sur la variation topolectale en terminologie». A: *Jornada sobre*

- 'Variació geolectal i terminologia' [en línia]. París: Secretaria de Realiter, 2004.
<<http://www.realiter.net/spip.php?article276>> [Consulta: novembre 2009]
- Colomer & Bover 2004 = COLOMER, Rosa; BOVER, Jordi. «La selecció de variants dialectals en terminologia». A: *Jornada sobre 'Variació geolectal i terminologia'* [en línia]. París: Secretaria de Realiter, 2004.
<<http://www.realiter.net/spip.php?article278>> [Consulta: novembre 2009]
- Freixa 2002 = FREIXA AYMERICH, Judit. *La variació terminològica. Anàlisi de la variació denominativa en textos de diferent grau d'especialització de l'àrea de medi ambient* [recurs electrònic]. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, DL 2002. 1 CD-ROM. (Tesis; 3)
- Freixa 2006 = FREIXA, Judit. «Causes of denominative variation in terminology: A typology proposal». *Terminology*. Vol. 12 (2006), núm. 1, p. 51-77.
- Rull 2004 = RULL, Xavier. «Les aportacions perifèriques en terminologia catalana: Una qüestió oberta». A: *Jornada sobre 'Variació geolectal i terminologia'* [en línia]. París: Secretaria de Realiter, 2004.
<<http://www.realiter.net/spip.php?article279>> [Consulta: novembre 2009]

11. Arduïtat del treball lexicogràfic i terminològic

Joan Veny

JOAN VENY I CLAR

*Catedràtic de filologia catalana de la Universitat de Barcelona. Estudià en aquesta Universitat i a les de Lovaina i Poitiers, i es doctorà en filologia romànica el 1956. Ha fet recerca en el camp de la dialectologia, l'edició de textos i la història de la llengua, i ha dedicat una atenció especial a l'etimologia. Ha publicat nombrosos articles sobre lingüística catalana, especialment sobre dialectologia, geolingüística i etimologia. Ha pres part en nombrosos congressos, i és autor de vuit llibres, entre aquests els *Estudis de geolingüística catalana* (1978), *Els parlars catalans* (1978) i *la Introducció a la dialectologia catalana* (1986). Director a l'IEC de l'Atles lingüístic del domini català, iniciat per Antoni M. Badia i Margarit, és responsable de la part catalana de diversos programes internacionals de recerca en l'àmbit de la geolingüística. Ha estat guardonat amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (1997) i amb el Premi de la Fundació Catalana per a la Recerca (2004). És membre de la Secció Filològica i president del Consell Supervisor del TERMCAT.*

Per deformació professional he de manifestar la meva satisfacció pel tema d'aquesta jornada:¹ l'estàndard i la terminologia en funció de l'espai, que ha estat tractat aquí per excel·lents estudiosos de diverses especialitats. Ens en felicitem. La llengua és un instrument de comunicació i s'ha de procurar que aquesta sigui fàcil i còmoda. Però no s'ha d'oblidar que els seus usuaris viuen en un indret determinat d'aquell espai lingüístic on factors

1. Reproduïm, pel seu interès i pel contingut tècnic que presenta, el text que Joan Veny va llegir durant l'acte de clausura de la jornada.

diversos li han donat un color, una fesomia més o menys particular, amb elements propis que el registre popular, col·loquial manté en les relacions i actes informals i que, d'una manera més pronunciada, centrant-nos en el català, es fa visible en els dialectes perifèrics, perquè l'anomenat català central, que ha fornit les bases de la llengua estàndard, pràcticament és considerat un dialecte no dialectal, permeteu-me la paradoxa.

Vet aquí un aiguavés de la llengua, el col·loquial, transmès de generació en generació o après pel contacte social per aquells que s'han integrat en el nostre sistema lingüístic; registre que, per les contingències de la història (subordinació a una altra llengua) pot veure contaminats els seus elements: en la seva estructura hi tenen cabuda vulgarismes, escapçaments fonètics, interferències arrelades, que també es poden plasmar, com ja proposaven Milà i Fontanals i Calveras, en la literatura popular (cançons tradicionals, teatre, concursos, diàlegs, etc.).

Però hi ha un altre aiguavés, el de la llengua estàndard, basada en una selecció de la llengua col·loquial, que n'és l'ossamenta, però que, intel·lectualitzada, oberta als conceptes abstractes, ampliada amb neologismes (i aquí és on la terminologia exerceix un paper fonamental), és capaç d'omplir les necessitats de la vida moderna. Des de les seves albors i durant segles, el català va reunir les dues vessants, era llengua alta i llengua baixa a la vegada, fins que a principis del s. XVIII ens volien fer creure que la llengua alta era el castellà. I, des de les instàncies centrals, van posar-hi tots els mitjans per a aconseguir-ho. Els més de dos segles de manca d'osmosi entre llengua parlada i llengua escrita i la pressió de la llengua sobrevinguda —l'única oficial— crearia problemes a l'hora de la seva restauració.

Un home providencial, Pompeu Fabra, posarà ordre en el caos de codificacions poc científiques, a voltes capritxoses, amb una proposta que tenia per base la llengua dels clàssics, els dialectes i les grans llengües de cultura. La trajectòria seguida pel mestre va ser laboriosa, amb titubejos, canvis, inseguretats, des del *Vocabulario* de la *Gramàtica* de 1912, passant pel *Diccionari ortogràfic* fins a les dues edicions del *Diccionari general* (1932 i 1954), considerat el canemàs del futur Diccionari, amb els complements i rectificacions de les edicions de la Secció Filològica (1995 i 2007); a aquest respecte m'agradaria subratllar que el *Vocabulario* de 1912 va ser com el canemàs del canemàs.

Aquesta inseguretat i fins llacunes s'observen en l'àmbit dels diatopismes integrats en l'estàndard. Cal dir que Fabra només coneixia un dialecte sobre el terreny, el barceloní, a diferència d'Antoni M. Alcover, que havia recorregut tot el territori, i del mateix Calveras, que havia viscut a Tortosa, València i Gandia. Aquesta llacuna Fabra l'omplia sobretot amb la informació extreta del Diccionari Aguiló; només al final de la seva vida, durant l'exili de Prada, es va posar en contacte amb un altre dialecte, el rossellonès, i aleshores d'allà estant va enviar unes propostes de mots septentrionals per a introduir-los en la segona edició del *Diccionari general*, però la cúpula de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), tancada en un essencialisme insolidari, només en va acceptar la meitat.

Tornant a les hesitacions fabrianes, els dobles del *Vocabulario* se simplifiquen en el *Diccionari general*: *nuar/nusar* es redueixen a *nuar*; *ocell/aucell*, a *ocell* (l'altre, *aucell*, es recuperarà en el DIEC); *dipòsit/depòsit*, a *dipòsit*, malgrat que Fabra, des de l'exili de Prada, proposés la inclusió de *depòsit* en la segona edició de 1954. És ben cert que la vivència dels mots d'una altra àrea lingüística dona una visió menys restrictiva i més generosa respecte a la participació dialectal en un model de llengua.

Voldria deixar clar que no sóc partidari d'una entrada indiscriminada de diatopismes en el corpus normatiu de la llengua, sinó d'una necessària selecció basada en criteris adients. I en un model composicional, com és el nostre, la convivència de variants geogràfiques usades en funció del canal (oral o escrit), l'extensió geogràfica, el registre, el caràcter denotatiu, la vigència d'ús, l'expressivitat, etc., criteris expressats per la Secció Filològica de l'IEC (1990), és perfectament legítima i satisfà l'adherència dels parlants a la seva varietat, adherència que és més forta del que alguns pensen.

Per això, estudiosos d'àrees perifèriques (Sanchis Guarner, Moll) o coneixedors de la diversitat diatòpica (Coromines) van advocar per una obertura territorial (per ex. *acubar-se* 'desmaiar-se' Moll; *amerar* 'amarar' Sanchis Guarner; *aladre* 'arada' Coromines), actitud que tindrà la seva eclosió en el DIEC de 1995, on tindran cabuda prop de 1.700 dialectalismes, amb supressió de les marques *d.* (= dialectal) i *reg.* (= regional) i, en el DIEC de 2007, amb l'eliminació de la marca *En algunes contrades*, suprimint així l'estigma de minorització de les respecti-

ves formes i acceptant la seva integració en el corpus general de la llengua; la referència geogràfica quedava suplerta per la proposta d'estàndard oral lèxic que aviat veurà la llum i on els geosinònims, quan són propis d'un sol dialecte, van associats a la respectiva varietat.

És indubtable que la geolingüística és la clau de volta per a mesurar el grau d'acceptabilitat d'un mot d'acord amb la seva extensió geogràfica. En aquest sentit l'*Atles lingüístic del domini català* aporta una preciosa documentació i ajuda a incloure mots nous i a corregir decisions precipitades. És evident que *hedra* 'heura' i *romer* 'romani', amb una àrea que abraça tot el català occidental i un frondós suport antic, hi havien de tenir un lloc i, per això, el *DIEC* els va obrir els braços, mentre que *belaberquí* 'filaberquí', present sols en una localitat, n'havia de ser absent (però, hereu de Fabra, continua com a supervivent al *DIEC*). Només hauria de ser admès un mot d'àrea reduïda si és el substitut d'un mot estranger com va passar amb *escopinya de gallet* o *catxel*, equivalents al cast. *berberecho*; o bé si reemplaça un nom científic, com podria ser *espergell*, del Montseny, substitut de *genesta pilosa*, traducció del nom científic *Genista pilosa*. En aquest sentit cal subratllar el paper dels mitjans de comunicació en la difusió d'aquestes aportacions o a la seva transdialectalització: recordem com a través de TV3 mots balearics com *cap de fibló* o *calabruix* han passat a ser coneguts, encara que sigui passivament, fora de l'àmbit insular.

També és important de reunir el nom culte i el nom popular d'un referent, i en això tenim l'exemple de Fabra: *icterícia/fel sobreixit, tèrmit/formiga blanca*, etc.; al costat de *araucària* disposem d'*arbre de pisos*, lexema propi del mallorquí (*DIEC*); igualment, al costat de *circell* 'òrgan filamentós i prènsil de certes plantes que els serveix per a aferrar-se als cossos veïns', adaptació del llatí *CIRCELLU*, estaria bé d'entrar *fil*s o *banyes*, que són els noms més estesos, enfront d'altres més rars com *cordills*, *arrapadors*, *creixents*, *verguerons*, *brotons*, *griplets*, *regamyols*, *ullets*, *rebotís*, *estenalles*, etc., fins a vint-i-cinc geosinònims, que són producte de la rica creativitat popular i a la qual no hem de renunciar dins el registre col·loquial. En aquesta línia d'introducció del mot culte al costat del popular encara trobem buits en el diccionari: per exemple, el llatínisme *lepísma*, corrent en francès i italià, podria fer parella amb el mot popular

peix (peixet) de plata; hi haurà contextos on serà preferible *lepisma* i altres on serà millor *peix de plata*. Cal notar també la transferència del mot popular cap al nom científic, com va passar amb el nom balear del *tacó*, un peix pleuronèctid, descrit per primera vegada pel biòleg francès Delaroché i batejat *Bothus podas* amb un segon element que és una deformació del nom eivissenc *pedaç*.

El que no s'hauria de fer mai és, a la vista del nom científic, crear per homonimització formal un nom romanç, suposadament català, com han fet alguns autors de reculls ictionímics: és el cas del *Lobianchia gemellari*, un peix d'alta mar, batejat japonès *bessó* per una suposada relació de *gemellari* amb el llatí *gemellus* 'bessó' quan en realitat es refereix a *Gemellaro*, naturalista italià del s. XIX a qui va ser dedicada aquesta espècie. Em recorda, salvant les distàncies, el que va fer Torra, lexicògraf català del s. XVII, quan en el seu *Dictionarium* català-llatí va incloure *llepapedres* com a nom de la llampresa, nom i referent que desconeixia, adaptant el llatí (*Lampetra*) a *lambendis petris* 'pel fet de llepar les pedres', un mot inventat innecessari —perquè l'espècie ja tenia un nom, *llampresa*, *llamprea*— que va pul·lular pels nostres diccionaris fins a la seva eliminació com a mot fantasma que era.

He fet una mica d'història de la gestació de la normativa, amb els entrebancs, titubejos, inseguretats, buits i errors presents en l'obra de Fabra i els seus epígons, perquè dóna una idea de la seva complexitat, dels seus esculls. Els problemes referents a la incorporació de diatopismes són diversos:

- 1) en la selecció d'una de les variants formals, quan aquestes són diverses, el criteri de l'espai és important: així, en el cas dels noms valencians de la 'patata' (*creïlla*, *queraïlla*, *querilla*, *quereguilla*, *queradilla*, *queredilla*, *crilla*, *creaïlla*, adaptacions populars del cast. *criadilla*), es va escollir aquesta darrera per la seva extensió; quan es tracta de variants lèxiques, sembla important la prioritització d'una d'elles;
- 2) la introducció de castellanismes socialitzats, a voltes en unes àrees més que en altres, s'ha fet sobre criteris d'extensió i tradició documental: així va entrar *coça*,

atestat ja al s. XV i estès pràcticament per tot el territori en detriment de *guitza*, que ha estat drenat a l'expressió figurada *fer la guitza*; l'absència d'aquells criteris hauria de frenar crítics amb la normativa quan parlen d'introduir alegrement mots com *tonto* o *polla* ('penis') que, a més i sobretot, coneixen una infinitat de sinònims;

- 3) un canvi ortogràfic se justifica generalment per l'etimologia o la motivació: *peona* es va canviar en *paona* (*Trigloporus lastoviza*) pel color blavenc o violaci de les seves aletes, com les d'un paó, i no pel fet de creure que camina sobre els seus radis. L'acostament a la forma oral no sempre és aconsellable. I sobretot no és admissible llançar a la circulació noves propostes a través de llibres d'estil i dels mitjans de comunicació sense el vistiplau de l'autoritat acadèmica;
- 4) davant un neologisme extern, i aquí el TERMCAT hi té un paper primordial, es plantegen dubtes en la solució: adopció de l'estrangerisme, adaptació al català o substitució per un mot propi; tot i estudiar-se a fons cada cas, el temps s'encarrega de beneir-lo i sovint es fa a favor de l'element forà, encara que hagi estat bandejat.

Finalment, voldria subratllar el bon treball de la Comissió de Lexicografia de l'IEC i del TERMCAT, que prenen decisions després d'analitzar de prim compte els informes exhaustius basats en una àmplia bibliografia, la comparació amb altres llengües i les consultes als especialistes de l'àrea temàtica respectiva. No hi ha decisions a la lleugera, irreflexives o precipitades, en puc donar fe. Ara bé: la feina lexicogràfica sol ser desagraïda; ja ho deia un diccionarista francès: «Tots els autors poden aspirar a l'elogi; els lexicògrafs no poden aspirar més que a alliberar-se dels retrets». Amb aquesta aspiració ja ens conformem.

**VARIACIÓ GEOLINGÜÍSTICA
EN ELS NOMS DE LES PLANTES:
UN EXEMPLE APLICAT**

12. Un breu recorregut per l'exposició «Terminologia i variació geolingüística en els noms populars de plantes»

Maria Àngels Bonet, Maria Antònia Julià, Joan Carles Villalonga

12.1 Introducció

Com a complement de la jornada dels Espais Terminològics 2009, dedicats a la variació geolingüística en terminologia, s'ha presentat una exposició basada en dades extretes del projecte *Recull de noms catalans de plantes*.

En aquest projecte hi treballa un equip multidisciplinari de botànics, filòlegs i terminòlegs, vinculats al Laboratori de Botànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, la Institució Catalana d'Història Natural —filial de l'Institut d'Estudis Catalans—, i el TERMCAT, amb el patrocini de l'Obra Social “la Caixa”. Sota la direcció de Joan Vallès, hi participen M. Àngels Bonet, M. Antònia Julià, Joan Veny i Josep Vigo, amb la col·laboració de Joan Carles Villalonga.

L'objectiu del projecte és dur a terme una recopilació actualitzada del corpus de fitonímia en llengua catalana, prenent com a referència l'obra de Francesc Masclans *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Les dades s'han analitzat d'acord amb criteris botànics, dialectològics i terminològics, amb la intenció de publicar-les amb un format de recull descriptiu, que mostrarà també un marcatge de la procedència de la informació.

El març de 2009 es va publicar al web del TERMCAT (<www.termcat.cat>) el diccionari en línia *Noms de plantes*, que posa a l'abast dels usuaris una part significativa de les dades que s'han obtingut. D'aquesta manera, s'han fet accessibles a la consulta pública els resultats parcials de la recerca en curs. Quan es publiqui la versió definitiva del diccionari, l'obra inclourà més de 30.000 denominacions catalanes de plantes (incloses també variants fonètiques, gràfiques, etc.) corresponents a uns 6.200 tàxons de flora vascular. El projecte tindrà continuïtat amb l'actualització permanent de les dades del diccionari en línia, amb una periodicitat anual.

12.2 Contingut de l'exposició

Pel que fa a l'exposició que ens ocupa, titulada «Terminologia i variació geolingüística en els noms populars de plantes»,

s'ha projectat com un complement a la matèria sotmesa a debat al llarg de la jornada dels Espais Terminològics 2009, i s'ha preparat perquè es pugui exhibir posteriorment en altres àmbits on pugui interessar.

Concebuda amb caràcter divulgatiu, la mostra vol oferir un petit tast de la variació lingüística observable en els noms populars de les plantes en llengua catalana. Es planteja dos objectius: donar a conèixer la riquesa denominativa existent en la fitonímia catalana, i apropar aquesta diversitat lingüística als visitants.

El contingut s'ha organitzat en sis plafons, articulats entorn de diversos centres d'interès: la sinonímia, la polisèmia, els neologismes botànics, els noms de les plantes en la literatura i alguns noms populars curiosos. La informació es presenta a partir d'exemples concrets, il·lustrats amb fotografies i amb mapes de distribució. L'estètica de l'exposició s'inspira en els plecs d'herbari, com a homenatge a una de les fonts tradicionals de transmissió de coneixement botànic.

Com a contribució al llibre d'actes, en aquest text us oferim, a tall de breu recorregut per l'exposició, un resum del contingut dels quatre plafons que il·lustren la incidència de la variació referida a fenòmens lingüístics concrets: la sinonímia, la polisèmia i la creació de neologismes botànics.

12.3 Sinonímia

En la denominació popular de les plantes són molt freqüents els casos de sinonímia, és a dir, d'assignació de més d'un nom popular a una mateixa espècie botànica. Una evidència d'aquesta profusió és que en el projecte *Recull de noms catalans de plantes* s'han documentat uns 36.000 noms catalans (incloses variants fonètiques i gràfiques) per a unes 6.200 espècies botàniques.

Sovint es tracta de sinònims geogràfics o geosinònims, propis d'una variant dialectal de la llengua: és el cas de les distribucions dels noms *romaní/romer* (per a *Rosmarinus officinalis*) i *farigola/timó* (per a *Thymus vulgaris*) relacionades amb la divi-

Zea mays

En el català occidental s'utilitzen les formes **panís** i, en valencià central, **dacsa** (mot compartit amb l'eivissenc). En el català oriental predominen els compostos amb **blat**: **blat de moro** en català central (o simplement **moresc** al Camp de Tarragona, Penedès...), **blat de les Índies** en mallorquí (sovint pronunciat "de les indris"), **blat dindi** en menorquí i rossellonès. També es diu **forment dindia** en alguerès (pronunciat "frument"), **mill** al Rosselló i **milloc** (derivat de **mill**) a la Vall d'Aran.

El català occidental

El català oriental

panotxa de *Zea mays*

Hi ha una gran riquesa lingüística tant a l'hora de designar la planta sencera com les diferents parts que la componen. A més del cas il·lustrat aquí de la infructescència o panotxa, en diferents àrees del territori català el feix de filaments corresponents als estils es denomina de diverses maneres: *cabell de dacs*, *cabellera de blat de moro* i *pèl de panotxa*, entre d'altres.

202

[illegible]

3. Els mapes que il·lustren els exemples dels noms de *Rubus ulmifolius*, *Lavandula latifolia* i *Agrimonia eupatoria* han estat adaptats a partir dels originals de l'obra de BONET i GALOBART, M. Àngels. *Estudi etnobotànic del Montseny*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Farmàcia. Laboratori de Botànica. 2001. Tesi doctoral.

Rubus ulmifolius

Les denominacions més esteses per a designar aquesta planta al Montseny són **romeguera** i **barder**. Altres denominacions menys usuals són **esbarzer** i **bardissa**, **romeguera de pastor**, **roser de pastor** i **sarments del dimoni**. El nom *barder* figura al diccionari normatiu com a sinònim de *bardissa* ('conjunt d'arbustos i lianes, majoritàriament espinosos i de fullatge caduc, com els esbarzers i els arços'), si bé al Montseny s'aplica a la planta i no a la formació vegetal. Així, els brots tendres de la planta, emprats en medicina popular, se solen anomenar *caps de barder* o *tanys de romeguera*.

Lavandula latifolia

Al Montseny, la forma predominant a les poblacions vallesanes i també a les de la comarca de la Selva és **espigol**. Al sector nord-occidental del massís (Osona i extrem nord-oest del Vallès), en canvi, s'usa **barballó** (amb la variant *barmaió*).

Agrimonia eupatoria

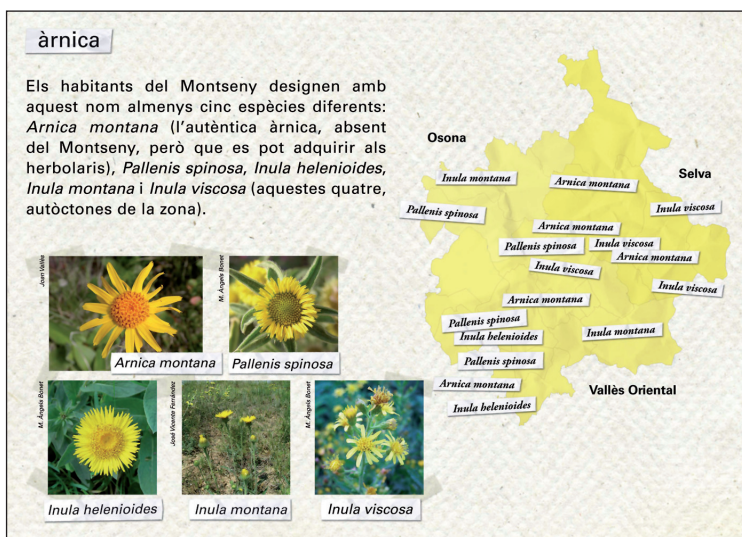
Aquesta planta remeiera rep almenys cinc noms populars diferents dins el territori del Montseny: **agrimònia** (amb variants, com ara *agramònica* i *gramònica*), **herba de Sant Antoni**, **herba de mal estrany**, **setsagnies** i **herba tossera**. Si consideréssim tot el territori de parla catalana, hauriem d'afegir-hi molts altres noms populars, com ara *serverola* i *herba de la sang*.

12.4 Polisèmia

La polisèmia en les denominacions populars de les plantes es dona quan un únic nom popular es fa servir per a designar més d'una espècie botànica. Té una presència significativa en els noms populars catalans, amb exemples observables en tot el domini lingüístic i també en parts concretes del territori.

El fenomen de la polisèmia pot estar motivat, entre altres causes, per la semblança morfològica entre les espècies que reben un mateix nom, pel fet de ser plantes que comparteixen hàbitat o perquè són usades amb una mateixa finalitat. Els casos de l'*àrnica*, de l'*herba queixalera* i de l'*herba capsotera* il·lustren aquests diferents aspectes de la polisèmia. Així, les *àr-niques*, plantes de la família botànica de les asteràcies, tenen en comú el fet que presenten capítols florals de color grogós i que es fan servir popularment amb una mateixa finalitat medicinal (com a antiinflamatori d'ús extern).⁴

4. El mapa que il·lustra l'exemple del nom *àrnica* ha estat adaptat a partir dels originals de l'obra de BONET i GALOBART, M. Àngels. *Estudi etnobotànic del Montseny*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Farmàcia. Laboratori de Botànica, 2001. Tesi doctoral.

herba queixalera

El nom d'**herba queixalera** aplicat a *Hyoscyamus niger* s'explica pel fet que els calzes florals tenen una forma que recorda un queixal. Al Montseny aquest nom s'aplica, a més, a *Taraxacum officinale* (més coneguda com a **dent de lleó**) i a *Ceterach officinarum* (falguera anomenada habitualment **dauradella**). El motiu de la denominació popular cal buscar-lo en la forma retallada de la fulla (o de la fronda), que fa pensar també en la silueta d'uns queixals.

Hyoscyamus niger

Taraxacum officinale

Ceterach officinarum

herba capsotera

Al País Valencià i al Delta de l'Ebre, el nom **herba capsotera** designa algunes plantes de gèneres i famílies diferents que tenen en comú que l'ocell **capsot** (*Lanius senator*) les utilitza per a fer el niu: *Teucrium polium*, *Anthyllis vulneraria*, *Paronychia argentea* i *Helichrysum stoechas*.

A més a més, la denominació aplicada a *Teucrium polium* mostra també sinonímia en relació amb els noms catalans de l'ocell en tot el territori. Així, al País Valencià i al Delta de l'Ebre es diu **herba capsotera**, de **capsot**; a l'Urgell s'anomena **herba capsera**, de **capser** (en el dialecte nord-occidental), i al Penedès, **herba capsigranera**, de **capsigrany** (forma present a gairebé tot el territori).

Lanius senator

Teucrium polium

Anthyllis vulneraria

Helichrysum stoechas

Paronychia argentea

12.5 Endemismes

Un endemisme és un tàxon vegetal o animal de distribució restringida, els individus del qual viuen exclusivament dins els límits d'un territori determinat.

Els noms populars que rep un endemisme procedeixen lògicament d'aquest territori concret. Tanmateix, els botànics bategen sovint les plantes endèmiques amb neologismes, sobretot per la necessitat de fer servir una denominació que sigui precisa

i unívoca. En aquest cas, doncs, no acostuma a haver-hi pròpiament variació geolingüística dels noms populars catalans, sinó variació entre els noms populars en el seu territori propi i els neologismes botànics creats *ex novo*.

La conveniència de tenir referents unívocs queda palesa en els exemples de *Digitalis minor* i *Salix pyrenaica*: quan el nom popular (vinculat a un territori) es trasllada a l'àmbit de la llengua general comporta una falta d'especificitat i de precisió en relació amb altres espècies botàniques del mateix gènere, que poden rebre el mateix nom en altres territoris. Així, *didalera* (per a *Digitalis minor*) pot referir-se a qualsevol planta del gènere *Digitalis*, o *salze* (per a *Salix pyrenaica*) a qualsevol del gènere *Salix*.

Aquests neologismes botànics de creació culta normalment afegeixen un epítet científic que permeti distingir l'endemisme d'altres espècies similars a partir d'un atribut (*socarrell apiculat*, *socarrell de Hermann*) o sovint fent referència a la localització geogràfica de l'endemisme (*digital de les Balears*, *boca de dragó valenciana*, *salenca dels Pirineus*).

Mallorca i Menorca

Digitalis minor

Noms populars en el territori

boca de llop
didalera
didals
didals de la Mare de Déu
herba de Santa Maria

Neologisme botànic

digital de les Balears

Didals i **didalera** s'apliquen a qualsevol planta del gènere *Digitalis*; **herba de Santa Maria** es pot aplicar a diverses espècies de gèneres diferents. En canvi, **digital de les Balears** permet localitzar l'endemisme i distingir-lo d'altres espècies semblants: **digital groga** (*Digitalis lutea*), **digital purpúria** (*Digitalis purpurea*).

Menorca

Anthyllis hermanniae

Nom popular en el territori
socarrell gros

Neologismes botànics
socarrell apiculat
socarrell de Hermann

País Valencià

Antirrhinum valentinum

Noms populars en el territori
conillets de Montdúver
gossets
gossets de cingle

Neologisme botànic
boca de dragó valenciana

Pirineus

Salix pyrenaica

Noms populars en el territori
salze
gatsalze

Neologisme botànic
salenca dels Pirineus

12.6 Conclusió

El projecte *Recull de noms catalans de plantes* està esdevenint en molts aspectes un repte per a l'equip que l'elabora, que ens hem hagut de plantejar i replantejar força vegades diverses solucions metodològiques per a la representació de la varietat que recull. L'exposició que vam preparar per als Espais Terminològics 2009 mostra que també és una font inesgotable d'exemples per a l'estudi de la variació geolingüística i molts altres aspectes relacionats, que en aquest breu recorregut només hem pogut esbossar.

Agraïments

Per la cessió de fotos i dibuixos: Pere Barnola, Adrián Carretero, Xavier Fargas, José Vicente Ferrández, Ricard Ferrer, Xavier Font, Emili Laguna, Joan Martínez, Guiu Rebagliato, Isidre Sabater, Joan Simon, Florenci Vallès i Joan Vallès.

ÍNDIX GENERAL

Taula de continguts	7
Presentació	9
Programa de la jornada	13
1. Variació geolingüística, terminologia i estàndard Ramon Sistac i Vicén	15
Variació geolingüística i terminologia en altres llengües: el cas del castellà	41
2. Aspectos para la consideración de la variación geolingüística en la terminología del español Joaquín García Palacios	43
2.1 Introducción	43
2.2 Caracterización del español actual	46
2.3 Otros aspectos determinantes	52
2.4 Naturaleza de la terminología	54
2.5 Los actores de las terminologías	56
2.6 Conclusiones sobre la variación	58
2.7 Referencias bibliográficas	61
Variació geolingüística en els diccionaris i les classificacions ..	65
3. La variació geolingüística i la traducció de la <i>Classificació internacional de les malalties</i> (CIM-9-MC): una perspectiva pancatalana Vicent Montalt	67
3.1 La CIM i la traducció catalana de la CIM-9-MC	67
3.2 Alguns geosinònims susceptibles de ser introduïts en futurs traduccions de la CIM i algunes qüestions que susciten	70
3.3 Recapitulació i conclusions	77
4. L'experiència del Gabinet de Terminologia de la Universitat de les Illes Balears M. Magdalena Ramon	81

4.1	Situem-nos en l'espai i en el temps	81
4.2	Una pinzellada sobre els nostres treballs	82
4.3	Els criteris que seguim	83
4.3.1	A tall d'aclariment	83
4.3.2	I ara sí, parlem dels criteris	83
4.4	El camí que seguim en el treball dels geosinònims	84
4.4.1	Les eines de consulta	84
4.4.2	Els especialistes	87
4.5	Ha arribat l'hora dels exemples	87
4.6	Les inconclusions	91
4.7	Bibliografia	92
4.8	Annex 1: De maduixes, fraules, maduixots, fraulots (?) .	95
4.9	Annex 2: I què passa amb els estiregassons, els fesols, els pèsols, els xítxeros... ..	99
4.10	Annex 3: I què ens agrada més indiot o gall dindi?	101
4.11	Annex 4: Malament si necessitam un advocat o un misser	102
5.	Els dialectalismes en el diccionari normatiu (DGLC, DIEC1 i DIEC2)	
	Carolina Santamaria	105
5.1	Consideracions prèvies	105
5.2	Les variants dialectals en el DGLC	107
5.3	Les variants dialectals en la primera edició del <i>Diccionari de la llengua catalana</i> (DIEC1)	109
5.3.1	Criteris per a la selecció dels dialectalismes del DIEC1	109
5.3.2	El procés de selecció de dialectalismes per al DIEC1	109
5.3.3	El marcatge dels dialectalismes en el DIEC1	111
5.4	Les variants dialectals en la segona edició del <i>Diccionari de la llengua catalana</i> (DIEC2)	113
5.4.1	La selecció dels dialectalismes per al DIEC2	113
5.4.2	El marcatge dels dialectalismes en el DIEC2	115
5.5	Bibliografia	116
6.	La variació geolingüística als diccionaris de l'Enciclopèdia	
	Montserrat Torras	119
6.1	Introducció	119
6.2	Com ha tractat i tracta el principal diccionari de l'Enci- clopèdia (DLC i GDLC) la variació geolingüística	120

6.3	Com tracten els altres diccionaris monolingües de l'Enciclopèdia la variació geolingüística	124
6.4	Valoració del tractament de la variació geolingüística que fan els diccionaris de l'Enciclopèdia	125
	Variació geolingüística en la comunicació especialitzada	127
7.	El cas dels noms catalans de les plantes	
	Joan Vallès	129
7.1	Introducció	129
7.2	Nivells diversos de variació geolingüística en noms de plantes en català	130
7.3	Tractament de la variació dialectal en noms de plantes en la comunicació oral	132
7.4	Reflex de la variació geolingüística en noms de plantes en obres escrites	133
7.5	Cal imperiosament un nom català per a cada planta? .	135
7.6	Cal imperiosament un nom català prioritari per a cada planta?	136
7.7	Cal imperiosament un nom català prioritari almenys per a plantes d'interès comercial?	138
7.8	El català, llengua compositiva	140
7.9	Notes finals: diversos noms catalans (quan n'hi hagi) i un nom científic	141
7.10	Agraïments	143
7.11	Bibliografia	143
7.12	Annex 1	147
7.13	Annex 2	147
8.	Diversitat lingüística i gestió dels noms dels productes de la pesca	
	Jordi Lleonart	151
8.1	Introducció	151
8.2	Els registres del llenguatge en referència als noms dels peixos	152
8.3	La variació geogràfica	154
	8.3.1 Geosinònims	154
	8.3.2 Homònims	156
8.4	La ictionímia estàndard	159
8.5	Conclusió	162
9.	La variació geolingüística. Els termes de geografia física	
	Vicenç M. Rosselló	163

9.1	Unitat i varietat. Policentrisme?	163
9.1.1	El relleu	164
9.1.2	El litoral	166
9.1.3	Altres exemples del ram físic	167
9.2	Neologismes i «manlleus» dialectals	168
9.3	Un estàndard científic o un arxiu de genuïnitat	169
9.4	Bibliografia	171
	Variació lingüística en el context global	173
10.	Variació geolingüística en un context global	
	Isidor Marí	175
10.1	Cap a un model més ajustat de la variació terminològica	177
10.2	Un model reformulat de la variació terminològica	181
10.3	Usos supraregionals i internacionals	183
10.4	Conclusions organitzatives	186
10.5	Referències	188
11.	Arduïtat del treball lexicogràfic i terminològic	
	Joan Veny	191
	Variació geolingüística en els noms de plantes: un exemple aplicat	197
12.	Un breu recorregut per l'exposició «Terminologia i variació geolingüística en els noms populars de plantes»	
	Maria Àngels Bonet, Maria Antònia Julià, Joan Carles Villalonga	199
12.1	Introducció	200
12.2	Contingut de l'exposició	200
12.3	Sinonímia	201
12.4	Polisèmia	205
12.5	Endemismes	206
12.6	Conclusió	209

en primer terme

Aquest volum recull les aportacions que van fer els ponents convidats als III Espais Terminològics, la trobada de caràcter biennal que el Centre de Terminologia TERMCAT convoca per afavorir l'intercanvi d'idees sobre aspectes relacionats amb la terminologia i que va tenir lloc a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona el 12 de novembre del 2009.

La jornada es va centrar en la variació geolingüística en terminologia. Se sol considerar que els llenguatges d'especialitat, l'àmbit propi de la terminologia, no presenten una variació geolingüística gaire accentuada, especialment en comparació amb la que trobem en el lèxic comú. De tota manera, i com es pot descobrir amb la lectura de les ponències aplegades, la variació geolingüística també és un fet en terminologia, i planteja tot un conjunt d'interrogants.

Els textos dels ponents, experts de reconegut prestigi, són una ajuda inestimable per a totes les persones que, per motius professionals o per preocupació científica, estiguin interessades en la lingüística, especialment en la terminologia i la dialectologia.

ISBN 978-84-9766-378-6

9 788497 663786